

Nagy Ferenc

A szabadságelvonással járó szankciókról az új Btk.-ban

Jelen tanulmány szerzője az új, azaz a 2013. július 1-jén hatályba lépett Btk. (2012. évi C. törvény) szankciórendszerének büntetőpolitikai irányvonala és általános jellemzői rövid bemutatását követően két szabadságelvonó büntetés (szabadságvesztés és elzárás), valamint a büntetőjogi intézkedések köréből a szintén szabadságelvonással járó kényszergyógykezelés kérdéskörét tekinti át.

A Btk. szankciórendszerének büntetőpolitikai irányvonaláról

A 2012. évi Btk. egészét, különösen a szankciórendszerét illető kormányzati/jogalkotói törekvés az áldozatok védelme érdekében a törvény szigorára, a büntetési tételek növelésére, az életfogytig tartó szabadságvesztés többszöri alkalmazására irányul(t). A bűnelkövetők számára hatékony és visszatartó erejű büntetések kilátásba helyezésével kívánta elérni a Kormány Magyarországon a rend helyreállítását, az állampolgárok biztonságérzetének javítását.

A jelenleg hatályos Btk.-val szembeni „egyik legfontosabb elvárás... – a törvényjavaslat indokolása szerint – „a szigorúság, amely a tettarányos büntetőjogi szemlélet hangsúlyosabb megjelenését jelenti a törvényben.”

A hatályos Btk. és annak szankciórendszere valójában nem a kettős, hanem a hármas „nyomvonalú büntetőpolitika” talaján áll. E szerint a súlyos bűncselekmények esetében, illetve a fokozottan veszélyes, visszaeső elkövetőkkel szemben a büntetőjog, a büntetés szigorát kell érvényesíteni. Míg a kisebb súlyú bűncselekmények, az első ízben bűnelkövetők esetében a szabadságelvonás nélküli alternatív szankcióknak, a nevelési, a preventív büntetési célnak kell elsőbbséget kapnia. Továbbá a szigorú megtorlás és a prevenció mellett a büntetőjogi jogkövetkezménynek a sértett, illetve a megsértett közösség kiengesztelését is szolgálnia kell, és ennek érdekében a büntető kódex nagyobb teret kíván biztosítani a helyreállító igazságszolgáltatás eszközrendszerének.

A vázolt három büntetőpolitikai irány közül az első a domináns, azaz a következetes szigor, a visszaeső elkövetők még szigorúbb büntetése, a szabadságelvonással járó joghátrányok körének bővítése valósul(t) meg leginkább. Ennek alátámasztásaként kiemelhető a törvényi szabályozás szintjén – egyebek mellett – a határozott ideig és az életfogytig tartó szabadságvesztés tartamának jelentős emelése, a „három csapás” néven elhíresült szabály fenntartása, a Btk. Különös Részében a kizárólagosan szabadságelvonó büntetéssel történő fenyegetés.

A legutóbbi időszak hazai büntetés kiszabási gyakorlata is szigorodást, a szabadságelvonás centráltságát igazolja, ugyanis megfordult a trend: míg 2007-ben a pénzbüntetés volt a gyakorlatban a domináns büntetési nem (44% körül), addig 2010-től kezdődően a szabadságvesztés lett a legnagyobb arányban alkalmazott

büntetés Magyarországon (2013-ban 37%). Ezzel párhuzamosan a kiszabott pénz-büntetések aránya a felére csökkent (2013-ban 22,4% a Legfőbb Ügyészség 2014-ben közzétett, előző évekre vonatkozó adatai alapján).

A szigorítás mellett az enyhítés irányába mutató rendelkezések is fellelhetők az új büntető kódexben a korábbi szabályozáshoz képest, mint például a pénzbüntetés egy napi tétel összegének vagy a járművezetéstől való eltiltás alsó határának leszállítása és ezen eltiltás kötelező kiszabásának kivételes mellőzési lehetősége, avagy a határozott ideig tartó szabadságvesztésből történő feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontjának, és az ún. feles szabálynak kedvezőbb meghatározása.

Az új kódex szankciórendszerének általános jellemzőiről

A Btk. szankciórendszere alapvetően a 2009. évi LXXX. törvény (Bn.) által bevezetett rendelkezésekre, azaz az 1978. évi Btk. 2013. június 30-án hatályát veszített szabályaira épül kisebb-nagyobb módosításokkal, kiegészülve új jogintézményekkel, mind a büntetések, mind az intézkedések körében.

A büntetéseket a hatályos Btk. 33. §-a sorolja fel. Közülük a szabadságvesztésről, a közérdekű munkáról, a pénzbüntetésről, a foglalkozástól eltiltásról, a járművezetéstől eltiltásról és a kiutasításról a korábbi és az új Btk. is rendelkezik. Új büntetési nem az elzárás és a sportrendezvények látogatásától való eltiltás, míg a kitiltás elvesztette mellékbüntetés funkcióját és önálló büntetéssé lépett elő. Így egyedüli mellékbüntetésként a közügyektől eltiltás maradt. A részben felfüggesztett szabadságvesztés megszűnt, maradt a két évet meg nem haladó tartamú szabadságvesztés végrehajtása felfüggesztésének lehetősége.

Az intézkedéseket a hatályos Btk. 63. §-a rögzíti. A felsorolásból kivehetően két új intézkedéssel bővült az intézkedések katalógusa, nevezetesen a jóvátételi munkával és az elektronikus adat végleges hozzáférhetetlenné tételével.

A hatályos büntető kódexet is a duális/dualista szankciórendszer, azaz a büntetések és az intézkedések kettőssége, valamint e szankciók önálló, illetve együttes alkalmazásának lehetővé tétele jellemzi. Ez a rendszer alapvetően a bűnelkövető által elkövetett bűncselekményt, és az ezzel összefüggő bűnösséget feltételező, arra arányos viszonzást jelentő *büntetésre*, továbbá az elkövető nevelését, intését, gyógyítását szolgáló, illetve az elkövető veszélyessége elleni, speciálpreventív célú büntetőjogi *intézkedésekre* épül.

A dualista szankciórendszerünkben a büntetés az elsődleges, a meghatározó jogkövetkezmény, az intézkedések pedig – a büntetések mellett jobbra kiegészítő, kisegítő jelleggel – az elkövető személyiségének kedvezőbb irányban történő alakítására, a biztonsági és a speciális prevenciók céljára hivatottak. A büntetés meghatározó, alapfogalom jellege a bűncselekmény fogalmának törvényi meghatározásából is kitűnik, amely szerint a bűncselekmény – az egyéb fogalmi összetevők mellett – olyan cselekmény, „amelyre e törvény büntetés kiszabását rendeli”.

A büntetések és az intézkedések mellett *vannak olyan büntetőjogi jogintézmények is, amelyek nem rendelkeznek kizárólag, illetve döntően a büntetés, vagy az*

intézkedés meghatározó, lényegi ismérveivel. A magyar büntetőjogban, a Btk.-ban is ilyennek tekinthető például a vagyonek Kobzás vagy a tevékeny megbánás a bűncselekménnyel okozott sérelem kiegyenlítése érdekében.

A Btk. Különös Részében az egyes bűncselekmények büntetési tételeiben csak szabadságelvonás, azaz szabadságvesztés, vagy elzárás szerepel. Ez azt jelenti tehát, hogy kikerült az új Btk.-ból a kizárólag pénzbüntetéssel fenyegetett deliktumok köre. A hatályos Btk. nem tartalmaz alternatív büntetéssel (így a szabadságvesztés mellett vagy helyett közérdekű munkával vagy pénzbüntetéssel) fenyegetést sem. Azonban enyhébb büntetés alkalmazására is lehetőséget ad az új törvény [lásd Btk. 33. § (4) bekezdés]. A törvényi szabályozás vonatkozásában is az állapítható meg tehát, hogy a büntetőjogi szankciórendszerünk vitathatatlanul és egyértelműen szabadságelvonás-centrikus.

A szabadságvesztés

A szabadságvesztésnek a kódex szankciórendszerében elfoglalt centrális helyét az indokolja/indokolhatja, hogy sokoldalú és többirányú igény kielégítésére, továbbá büntetési célok megvalósítására egyaránt alkalmas lehet. Az indokolás szerint: „A szabadságvesztésre, mint a legerőteljesebb visszatartó hatású büntetésre szükség van. A szabadságvesztés az elkövető elszigetelése révén, közvetlenül szolgálja a társadalom védelmét. E biztonsági szempontokon túl a büntetés nevelési feladata sem oldható meg nélküle.” A szabadságvesztésnek a büntetési célok elérésére való alkalmasságát biztosítja e büntetési nem törvényi szabályozásának, kiszabásának és végrehajtásának a megfelelő differenciálása. Ez a differenciálás többek között abban nyilvánul meg, hogy a szabadságvesztés különböző tartamban, eltérő végrehajtási fokozatokban, különböző módon és végrehajtási rendben alkalmazható. A további differenciálást szolgálják a feltételes szabadságra, a végrehajtás felfüggesztésére, a pártfogó felügyelet alkalmazhatóságára vonatkozó szabályok is.

A szabadságvesztés a hatályos büntetőkódexben is változatlanul határozott ideig vagy életfogytig tart. (Btk. 34. §).

A határozott ideig tartó szabadságvesztés tartamát illetően szigorítás következett be: a generális minimum két hónapról három hónapra emelkedett, a generális maximum pedig öt évvel szigorodott. Vagyis az általános felső határ „főszabályként” tizenöt év helyett húsz év, míg a törvényben meghatározott esetekben (bűnszervezetbeni, különös vagy többszörös visszaesőként elkövetés, halmazati vagy összbüntetés esetén) a törvényi maximum huszonöt év (Btk. 36. §).

A generális maximumot jelentő húsz év, illetve a huszonöt év megfelelő idő ahhoz, hogy az elítélt érezze a vele szemben alkalmazott joghátrány szigorúságát és a nevelésre is mód nyíljon.

A szabadságvesztés-büntetés legrövidebb időtartamának három hónapra történő emelésével a törvény a rövid tartamú szabadságvesztés visszaszorítására irányuló, nemzetközi téren megnyilvánuló tendenciát is figyelembe vette/vehette. Rövidnek általában a hat hónapot meg nem haladó tartamú szabadságvesztés tekinthető.

A rövid tartamú szabadságvesztés egyértelmű és egyoldalú elutasítását az utóbbi időszakban *differenciáltabb megítélés* követte. A veszélyek, a káros hatások mellett a büntetési forma pozitív vonásait is kiemelik. Így például a különösen intenzív rövid tartamú szabadságvesztés nyomatékos figyelmeztetést, pszichés sokkhatást válthat ki, továbbá bizonyos bűnelkövetői körben a szabadságelvonástól és az egzisztenciális érdekek elvesztésétől való félelem szintén pozitív hatású lehet. A rövid tartamú szabadságvesztés negatív, káros hatásai a végrehajtás reformja révén is enyhíthetők, így például külön, erre a célra szolgáló intézetben; félszabadság formájában történő végrehajtás, az ún. szabadidő büntetés stb. segítségével.

Tehát a rövid tartamú szabadságvesztésnek a büntetések köréből való száműzése, illetve az ilyen követelés hangoztatása indokolatlan; viszont kívánatos az alkalmazásának a további visszaszorítása és mindenekelőtt a szabadságelvonással nem járó szankciókkal történő helyettesítése. A rövid tartamú szabadságvesztés kiszabása kiváltképp akkor látszik indokoltnak, ha az addig hosszabb tartamban alkalmazott szabadságvesztés-büntetés helyébe lép.

A szabadságvesztés-büntetés *három végrehajtási fokozata* változatlan, és sajnálatos módon megmaradt a fegyházba kerülés kazuisztikus, nehezen „áttekinthető” szabályozási módja is. A fokozatba sorolást mindenekelőtt a bűncselekmény súlya határozza meg: fogházban kell végrehajtani a vétség miatt, börtönben a büntetés miatt kiszabott szabadságvesztést, a legsúlyosabb bűncselekmények miatt kiszabott szabadságvesztést pedig fegyházban hajtják végre. Kivételt képeznek ez alól a visszaesők, mert esetükben a vétség miatt kiszabott szabadságvesztést is börtönben kell végrehajtani, illetve a többszörös visszaesőkkel, továbbá bünszervezetben bűncselekményt elkövetőkkel szemben a kétévi vagy ennél hosszabb tartamú szabadságvesztés esetén is a fegyház fokozat az irányadó.

A határozott ideig tartó szabadságvesztésből történő *feltételes szabadságra bocsátás* új szabályai viszont bizonyos fokú előrelépést jelentenek. A korábbi Btk. idevonatkozó előírásai ugyanis európai viszonylatban a lehető legszigorúbbak közé számítottak. Ami nálunk viszonylag enyhének bizonyult (2/3 rész utáni szabadulás), az az uniós tagállamok büntetőjogában a legszigorúbbak közé tartozott/tartozik.

A hatályos Btk.-ban a feltételes szabadságra bocsátás – „főszabályként”, a végrehajtási fokozattól függetlenül – nem visszaeső elítélt esetében a büntetés 2/3 részének letöltése után következhet be. A feltételes szabadságra bocsátás az indoklás szerint az elkövető előéletéhez igazodik, tekintettel arra, hogy a nem visszaeső elkövetők nagy valószínűséggel könnyebben és hamarabb visszailleszkednek a társadalomba és törvénytisztelő életmódot folytatnak, ha korábban feltételes szabadságra kerülhetnek. A visszaeső elítélteknél 3/4 rész letöltése után lehetséges a feltételes szabadulás, ha a 38. § (4) bekezdésében írt kizáró okok valamelyike nem érvényesül. Kedvező változás történt az ún. feles szabály tekintetében, itt a korábbi három év helyett a felső határ öt évre emelkedett, különös méltánylást érdemlő esetben [Btk. 38. § (3) bek.]. Ez feltehetően összefüggésben áll(hat) a részben felfüggesztett szabadságvesztés kiiktatásával. Az indoklás szerint a 2010 máju-

sától bevezetett részben felfüggesztett szabadságvesztés sok tekintetben nem volt enyhébb szankció a végrehajtandó szabadságvesztésnél, és ez bizonytalanná tette a gyakorlati alkalmazhatóságát, erre is tekintettel nem került ez a jogintézmény az új Btk.-ba.

A határozott ideig tartó szabadságvesztésből történő *feltételes szabadságra bocsátásra* vonatkozó *hazai szabályozás* alakulásának *jellemzője*, hogy ezen jogintézmény egyes alapvető szabályairól – az 1950-es évtized kivételével – *anyagilag jogi büntető kódexek rendelkeztek és rendelkeznek*. Vagyis a *perbíróság az ítéletében állapítja meg* a határozott ideig tartó szabadságvesztés-büntetés kiszabása esetén a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontját, vagy azt, hogy ezen jogintézmény alkalmazásának lehetősége kizárt. Így a perbíróság az ítéletében a bűncselekmény jogkövetkezményeként kiszabott szabadságvesztés-büntetés tartamát lényegesen érintő kérdésben kell, hogy állást foglaljon. A feltételes szabadságra bocsátás azonban az alapvető anyagi jogi, Btk.-beli vetülete mellett lényegében végrehajtási kategória is.

A feltételes szabadságra bocsátás *végrehajtási kategóriaként* a progresszív büntetés-végrehajtás utolsó fokozata.¹ A progresszív jellegének megfelelően a feltételes szabadságra bocsátás alkalmazása révén a szabadságvesztés-büntetés ténylegesen végrehajtandó része meghatározott tartammal csökken.

Vagyis a szabadságvesztés-büntetésből történő feltételes szabadságra bocsátás nem tekinthető csak és kizárólag anyagi büntetőjogi intézménynek, de nem tekinthető csak és kizárólag végrehajtási kategóriának sem. Így a feltételes szabadságra bocsátás jogintézményére sajátos anyagi jogi és végrehajtási kettősség, vegyes jelleg a jellemző.²

Az *életfogytig tartó szabadságvesztés hazai szabályozásával kapcsolatban* megállapítható, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztés eredetileg a halálbüntetés és a határozott tartamú szabadságvesztés közötti híd szerepét töltötte be. A Csemegi-kódex ismerte az életfogytig tartó szabadságvesztést (fegyházbüntetés formájában), hasonlóképp fenntartotta a Btá. is. Az 1961. évi Btk. eredetileg mellőzte, arra hivatkozással „ha a társadalom védelme nem kívánja meg a halálbüntetés alkalmazását, akkor megvalósulhat a büntetés nevelő célja. Az elítélt átnevelése végett pedig nincs szükség életfogytig tartó szabadságvesztésre.” Ezt a felfogást az 1971. évi 28. sz. tvr. nem tette magáévá. A tvr. indoklása szerint az életfogytig tartó szabadságvesztés visszaállítását az magyarázza, hogy a kivételes jellegű halálbüntetés és a tíz évtől tizenöt évig terjedő határozott tartamú szabadságvesztés között indokolatlanul nagy a távolság, és ez a bíróság számára nagyon megnehe-

1 LÓRINCZ JÓZSEF – NAGY FERENC: Börtönügy Magyarországon. BVOP, Budapest, 1997. 110.; Vö. NAGY FERENC: A magyar büntetőjog általános része. 2 kiadás. HVG-ORAC, Budapest, 2010. 290.; KABÓDI CSABA – LÓRINCZ JÓZSEF – MEZEY BARNA: Büntetéstan alapfogalmak. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2005. 104–105.; HORVÁTH TIBOR – LÉVAY MIKLÓS (szerk.): Magyar Büntetőjog Általános Rész. Complex, Budapest, 2012. 371. (A hivatkozott rész szerzője GÖRGÉNYI ILONA.)

2 NAGY FERENC: A határozott ideig tartó szabadságvesztésből történő feltételes szabadságra bocsátásról. In: Deák Ferenc és Pállo József (szerk.): Börtönügyi Kaleidoszkóp. Ünnepi Kötet Lőrincz József 70. születésnapja tiszteletére. Bv. Tudományos Tanácsa. Budapest, 2014. 158.

zíti az alternatív büntetések közötti választást. Az e jogintézmény kiépítése melletti másik érv a társadalom védelme, az általános visszatartás követelménye volt. Az indoklás szerint „amikor a büntetési célokra figyelemmel indokoltnak látszik az elkövető végleges kirekesztése a társadalomból, de nem kizárt az átnevelés lehetősége sem”, egyedül „ez az intézmény nyújt kielégítő megoldást”. Ezt a „megoldást” a korábbi és a hatályos büntető kódex is átvette [Btk. 41. §].

Az *életfogytig tartó szabadságvesztéssel* kapcsolatban két előzetes, elvi jelentőségűnek is tekinthető megjegyzést szabadjon tenni. Az egyik: a korábbi és az új Btk. indokolása és több jogirodalmi vélemény is az életfogytig tartó szabadságvesztést határozatlan tartamúnak nevezte és nevezi. Ez a büntetési forma kétségtelenül tartalmaz ugyan határozatlansági mozzanatot, mégsem minősíthető valódi értelemben vett határozatlan tartamú szabadságvesztésnek, még a tényleges változat sem, és a szankciórendszerünkben sem ezt a funkciót tölti be. Az új Btk. indokolása e tekintetben ellentmondásos: előbb azt rögzíti, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztés „határozatlan tartamú”, majd ugyanezen mondat második felében majdnem helyesen állapítja meg, hogy „valódi értelemben mégsem tekinthető *határozatlan tartalmú* [a szerző kiemelése] szabadságvesztés büntetésnek.”³ Ezen ellentmondásos és félreérthető indokolás tehát nem nyújt világos és egyértelmű eligazítást az életfogytig tartó és a határozatlan tartamú büntetés megfelelő elválasztása és értelmezése tekintetében. A valódi határozatlan szabadságvesztés esetében ugyanis a bíróság ítéletében nem határozza meg pontosan és egyértelműen a szabadságvesztés időtartamát, hanem a büntetés végleges tartama a végrehajtás során – annak eredményességéhez képest – hozott további döntéstől függ. Ezt a szabadrálbra helyezési rendelkezést pedig többnyire a büntetés-végrehajtási hatóság hozhatja meg.⁴

Az életfogytig tartó szabadságvesztés „különlegességét, sajátosságát” nem a határozatlansági vetülete jelenti, hanem az a körülmény, hogy akár az elítélt élete végéig is tarthat. A valódi határozatlan büntetés egyébként nincs összhangban a pontos törvényi meghatározottság, azaz a nulla poena sine lege certa alkotmányos jogállami követelménnyel.

A másik megjegyzés az *életfogytig tartó szabadságvesztés értelmezésével* függ össze. Hosszú időn át az az értelmezés vált széles körben elfogadottá, amely szerint a szó szerinti elnevezéstől eltérően ez a büntetési forma „főszabályként” nem jelent az elítélt élete végéig tartó fogvatartást, hanem a törvényben meghatározott büntetési időtartam letöltését követően lehetőség adódhat az elítélt feltételes szabadon bocsátására. Az utóbbi időszakban azonban változóban van az előbbi interpretáció: az életfogytig tartó szabadságvesztés – ezen újabb értelmezés szerint – az elítélt élete végéig tart(hat), és ennek megfelelően kizárható az elítélt korábbi

3 A mondatban szereplő „határozatlan tartalmú” kitétel helyesen „határozatlan tartamú” lenne.

4 Vö. GYÖRGYI KÁLMÁN: Büntetések és intézkedések. KJK, Budapest, 1984. 260–261.; FÖLDVÁRI JÓZSEF: Magyar büntetőjog általános rész. 6., átdolgozott kiadás. Osiris, Budapest, 2002. 256.; NAGY FERENC: Az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetésről. In: NAGY F.: Tanulmányok a Btk. Általános Részének kodifikációjához. HVG-ORAC, Budapest, 2005. 177.; NAGY F. 2010. i. m. 277.

szabadulásának a lehetősége. Ez persze összefügg azzal, hogy válságos, létbizonytalansággal járó időszakban általában lecsökken az emberi jogok tisztelete.

Ez tükröződik a strasbourgi bíróság újabb ítélezési gyakorlatában is. E szerint az életfogytig tartó szabadságvesztés, akár a tényleges életfogytiglani büntetés – önmagában – nem sérti az Európai Emberjogi Egyezmény 3. cikkét (kínzás, embertelen, megalázó büntetés vagy bánásmód tilalmát), vagy bármely idevonható egyezményi rendelkezést. Mindazonáltal az olyan életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása, amely nem enyhíthető, így megfosztja az elítéltet a szabadlára helyezés bármely lehetőségétől, felvetheti az Egyezmény 3. cikkének megsértését. Vagyis „de jure” és „de facto” egyaránt kell, hogy létezzen az életfogytig tartó szabadságvesztésből történő feltételes szabadulásnak tényleges lehetősége és gyakorlata is.⁵

A Vinter és társai Egyesült Királyság elleni ügy alapján az alábbi következtetéseket vonta le Lévay Miklós: (I) Önmagában sem a kötelező, sem a bíró mérlegelésén alapuló tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés nem veti fel az Egyezmény 3. cikkének sérelmét. (II) Külön és eltérő mérce alapján kell megítélni, hogy egy szabadságvesztés-büntetés már a kiszabáskor vagy a fenntartása során sérti-e a 3. cikkben szereplő tilalmat. (III) A büntetés kiszabásakor durván aránytalan büntetés jelenthet embertelen, megalázó büntetést és ezáltal sértheti a 3. cikket. (IV) A büntetés kiszabáskor nem durván aránytalanak tekinthető tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés esetén is felmerülhet a 3. cikk sérelme, amennyiben: a panaszos fenntartott szabadságvesztésének már nincs legitim büntetéstani alapja, illetve a büntetés nem mérsékelhető sem de jure, sem de facto.⁶

A Vinter és társai Egyesült Királyság elleni ügye – a kérelmezők indítványára – az Emberi Jogok Európai Bírósága Nagykarája elé került, amely 2013. július 9-én hirdette ki ítéletét.⁷ Ehhez a 17 bíró által hozott ítélethez mindössze egy bíró csatolt különvéleményt. A bíróság ismételen leszögezte, hogy a súlyos büntetések, így az elítélt élete végéig tartó szabadságelvonás sem sérti az Egyezmény 3. cikkét, ha az elítéltnak megvan a joga arra, hogy szabadulásának feltételeit és lehetőségeit a hazai jog alapján érdemben megfontolják, és az elítélést minimálisan 25 év után felülvizsgálják. A felülvizsgálat lehetőségének teljes kizárása azonban (de jure), illetve a gyakorlatban nem élő kegyelmi rendelkezésekre korlátozása (de facto) sérti az Egyezmény 3. cikkét.⁸ Amennyiben tehát legkésőbb az elítéléstől eltelt 25. év után ilyen felülvizsgálat nem biztosított, úgy megállapítható az Egyez-

5 Vö. TÓTH MIHÁLY: Az életfogytig tartó szabadságvesztés és a remény joga újabb emberi jogi döntésekben. Jogtudományi Közlöny, 2012. 6. sz. 268–272. Hazánkából Törköly Tibor életfogytig tartó szabadságvesztésre és ennek keretében 40 évi büntetésre elítélt fordult a strasbourgi bírósághoz az Egyezmény 3. cikkének megsértése miatt, azonban a bíróság határozatában nem ítélte egyezményisértőnek a magyarországi ítéletet. Vö. Tibor Torkoly v. Hungary – 4413/06 [2011] ECHR 702 (5 April 2011).

6 LÉVAY MIKLÓS: Az Emberi Jogok Európai Bírósága a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésről. Jogesetek Magyarázata (JeMa), 2012. 3. sz. 76.

7 A Nagykarára előtti felülvizsgált ítéletek ügyszáma: 66069/09, 130/10 és 3896/10

8 KARSZAI DÁNIEL: Az Emberi Jogok Európai Bíróságának határozata a tényleges életfogytiglani szabadságvesztésről. Jogesetek Magyarázata (JeMa), 2014. 1. sz. 70–77.

mény 3. cikkének sérelme. A döntés azt is rögzíti, hogy az elítéltnak már az ítélet kihirdetésének pillanatában joga van megismerni az esetleges feltételes szabadságra bocsátása legkorábbi időpontját és annak feltételeit. Ha e kritériumoknak megfelelő felülvizsgálati rendszer nem biztosított, úgy a tényleges életfogytiglani már a kiszabásának pillanatában sérti az Egyezmény 3. cikkét, tehát nem csak később válik embertelen büntetéssé.

A Vinter-ügy jogerős döntését követően előzetesen már számítani lehetett hazánk elmarasztalására. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának 2014. május 20-án kelt 73593/10. számú ítélete Magyar László Magyarország elleni ügyében az Emberi Jogok Európai Egyezménye 3. cikkének és a 6. cikk 1. §-ának megsértését állapította meg. A bíróság ítéletének érvelése lényegében megegyezik – a 3. cikket illetően – a Vinter-ügy jogerős ítéletében elhangzott indokokkal.

A Magyar-ügy még nem jogerős strasbourgi döntése is megerősíti, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés önmagában nem sérti az Egyezmény 3. cikkét. Azonban az ilyen súlyos büntetésre ítélnék is joga van további fogvatartása valamikori felülvizsgálatára. Az ilyen utólagos felülvizsgálat kizárása azonban embertelen, megalázó bánásmódnak minősül, így sérti nemzetközi jogi kötelezettségeinket. Az ítélet értelmében az ezirányú magyar szabályozás „rendszerintű hiányosságban szenved”, ezért az életfogytig tartó szabadságvesztésre vonatkozó jogszabályi rendelkezések felülvizsgálatra és változtatásra szorulnak.

A bíróság továbbá azt is megállapította, hogy a Magyar-ügyben a büntetőeljárás teljes hossza elfogadhatatlan volt.⁹

Ezen elmarasztaló és az országot kártérítés megfizetésére is kötelező döntést követően a jogalkotó a kegyelmi eljárás alaposabb és részletesebb kidolgozásával kívánja megszüntetni a jogsértő helyzetet. E szerint a kötelező kegyelmi eljárás 40 év elteltével hivatalból indulna, amelynek részeként egy jövőben felálló kegyelmi bizottság tenne javaslatot. Az egyéni kegyelem azonban megmarad a köztársasági elnök diszkrecionális jogköreként. Igen kétséges és kérdéses, hogy ez az új „megoldási javaslat” kiállná az Európai Egyezmény és annak bírósági gyakorlata próbáját. Már az, hogy a kegyelmi eljárásra (valójában nem felülvizsgálatra!) 40 év után kerülne sor, nem áll összhangban a jogerős Vinter-ügyben rögzített és megkívánt 25 éves periódussal. Továbbá az is kiemelendő, hogy a Szegedi Ítéletábla a jogerős Vinter-ügyben hozott európai döntésre hivatkozva, védői indítványra felfüggesztett egy büntetőeljárást és az Alkotmánybírósághoz fordult, kérve a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés szabályozásának megsemmisítését. Az Alkotmánybíróság pedig a számára előírt határidőt jelentősen túllépve 2014 novemberéig nem foglalt állást ebben a kérdésben.

Az új büntető kódex a legsúlyosabb büntetési formát, az *életfogytig tartó szabadságvesztést* a határozott tartamú szabadságvesztés mellett *fakultatíve rendeli büntetni* 22 bűncselekmény szankciójaként. Vagyis a *bíróság elsőként* arról *dönthet*, hogy *melyik szabadságvesztési változatot* tartja indokoltnak. Kivételt jelentettek és

⁹ Case of László Magyar v. Hungary (Application no. 73593/10) Strasbourg, 20 May 2014. TÓTH MIHÁLY: Magyarország negyedik Büntető Törvénykönyve. Jogtudományi Közlöny 2014. 10. sz. 450.

részben jelentenek a legszigorúbb halmazati és bűnismétlési szabályok [új Btk. 81. § (4) bek. és 90. § (2) bek.], ahol az életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása kötelező. A korábbi Btk. 85. § (4) bekezdését és az új Btk. 81. § (4) bekezdését azonban alaptörvény-ellenesnek ítélte az Alkotmánybíróság III/491/2013. számú határozatában, és visszaható hatállyal megsemmisítette ezen törvényi rendelkezéseket. Az Alkotmánybíróság szerint az életfogytiglani szabadságvesztés kötelező alkalmazása, a jogalkalmazói mérlegelés lehetőségének kizárása nem igazolható alkotmányosan, ugyanis ellentétes az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdésével, mert nem felel meg a jogállami büntetési rendszerrel kapcsolatos Alaptörvényből fakadó követelményeknek. A kötelező életfogytiglani szabadságvesztés alkalmazására vonatkozó előbbi általános jellegű alkotmánybírósági elutasító indokolás mellett is az AB megsemmisítő döntése csak a Btk. 81. § (4) bekezdését érinti.

Másodikként a bíróság arról határozhat, hogy *lehetőséget ad-e az elítéltnak a feltételes szabadságra bocsátásra*. Itt is kivétel az új Btk. 90. § (2) bekezdésében szabályozott kötelező életfogytiglani, ahol a feltételes szabadulás lehetőségének a kizárását szintén az új büntető törvény írja elő [Btk. 44. § (2) bek.]. Továbbá az ismételten életfogytiglani szabadságvesztésre ítélt sem bocsátható feltételes szabadságra [Btk. 45. §. (7) bek.].

Amennyiben a bíróság a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét nem zárja ki, „annak legkorábbi időpontját legalább huszonöt, legfeljebb negyven évben” határozhatja meg, években. Vagyis a korábbi Btk. „legalább húsz évben” (ahol a bűncselekmény büntethetősége elévül) és „legalább harminc évben” (ahol a bűncselekmény büntethetősége nem évül el) kitétele az új Btk.-ban 25 és 40 év közötti időtartamra módosul.¹⁰

A *feltételes szabadság tartama* – a jelenlegi szabályozáshoz hasonlóan – „legalább tizenöt év”, de a Btk. a tartam felső határáról nem rendelkezik.

A *tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés* magyarországi alkotmányosságával kapcsolatban terjedőben az a nézet, hogy az Alaptörvény a IV. cikkének (2) bekezdésében¹¹ deklarálja ennek a büntetésnek az alkotmányosságát, így alkotmánybírósági vizsgálat tárgya nem lehet. Ez a nézet – megítélésem szerint – ebben a formában nem állja meg a helyét. Egyrészt az Alaptörvény III. cikke tiltja a kínzást, az embertelen, megalázó bánásmódot vagy büntetést. Az Alaptörvény II. cikke pedig rögzíti az emberi méltóság sérthetlenségét és minden ember emberi méltósághoz való jogát. Vagyis felmerülhet az Alaptörvény említett rendelkezései közötti ellentmondás. Másrészt kollízió keletkezhet a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés hazai szabályozása és gyakorlata, valamint az Emberi Jogok Európai Egyezménye és bírósági gyakorlata, valamint az Alaptörvénybe foglalt anyagi jogi legalitás elve (nulla poena sine lege certa) között (is). A strasbourgi

10 Az életfogytig tartó szabadságvesztés végrehajtásának hazai helyzetéről lásd: KISZELY PÁL – NAGY ISTVÁN: Az idő rabságában. A hosszú időre ítélt büntetés-végrehajtásának helyzete a Szegei Fegyház és Börtönben. Börtönügyi Szemle, 2012. 3. sz. 1–16.

11 Az idevonatkozó alaptörvényi rendelkezés szerint: „Tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés csak szándékos, erőszakos bűncselekmény elkövetése miatt szabható ki”.

bíróság idevonatkozó értelmezéséből ugyanis az vezethető le, hogy a tényleges életfogytiglani esetén is léteznie kell felülvizsgálatnak, a szabadulás lehetőségét vizsgáló mechanizmusnak de jure és de facto egyaránt. Ennek hiánya folytán a magyar szabályozás és gyakorlat egyezményesértőnek bizonyult az említett Magyar-ügy kapcsán, így egyúttal alkotmányellenesnek is tekintendő, hiszen biztosítani kell a nemzetközi jog és a magyar jog összhangját.¹²

Az elmúlt 20 év során, azaz 1993 és 2012 között az *életfogytig tartó szabadságvesztésnek* a hazai bíróságok általi *évenkénti átlagos elrendelési gyakorisága* 14,25 volt (1993: 3, 1994: 17, 1995: 9, 1996: 21, 1997: 16, 1998: 9, 1999: 12, 2000: 13, 2001: 9, 2002: 10, 2003: 22, 2004: 22, 2005: 10, 2006: 14, 2007: 16, 2008: 9, 2009: 15, 2010: 25, 2011: 11, 2012: 22 = 285/20 = 14,25.) Az elmúlt 17 évben, 1996 és 2012 között, ez az átlag 15,0; míg az utóbbi 10 évben, 2003 és 2012 között 16,6 volt.

A Legfőbb Ügyészség által legutóbb 2014-ben közzétett ezirányú statisztikai adatok nem tűnnek megbízhatónak, ugyanis a 2013. évre vonatkozóan megjelent adatok nem egyeznek ugyanezen szerv által közzétett korábbi évek adataival sem. A legutolsó legfőbb ügyészségi adatszolgáltatás szerint az életfogytig tartó szabadságvesztés elrendelése 2005-ben 6 volt, az előző ugyanezen szerv és év adata szerint 10; 2007-ben a korábbi 16 helyett 14 szerepel a 2014. évi kiadásban; a 2009-ben 15 helyett 12 található. Sőt, 2013-ra vonatkozóan rekordszám, 36 olvasható. Az Országos Bírósági Hivatal statisztikája sem egyezik több helyütt a Legfőbb Ügyészség adataival.¹³

A végrehajtási adatokat illetően a (jogerősen) tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték száma az elmúlt években dinamikusan emelkedett: 2010: 16, 2011: 19, 2012: 25, 2013: 29 volt.¹⁴

Az ún. felülvizsgálható, azaz a nem tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésüket töltő elítéltek száma – a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságának tájékoztató adatai alapján – a következő:

Év	Életfogytig tartó szabadságvesztés (fő)
2009	226
2010	237
2011	242
2012	249
2013	274
Jelenleg (2014. 10. 20.)	276

12 Vö. NAGY FERENC: Gondolatok az életfogytig tartó szabadságvesztésről. Magyar Jog, 2013. 5. sz. 265–271.; NAGY, F. 2005. i. m. 175–176.; LÉVAY, M. 2012. i. m. 77–78.; vö. Alaptörvény Q cikk (2) bekezdés: „Magyarország nemzetközi jogi kötelezettségeinek teljesítése érdekében biztosítja a nemzetközi jog és a magyar jog összhangját.”

13 Legfőbb Ügyészség: Bűnözés és igazságszolgáltatás 2005-2013. Budapest 2014.

14 Büntetés-végrehajtási Szervezet Évkönyve 2013. 17.

Az elzárás

A magyar büntetőjog az 1978. évi Btk. alapján az egységes szabadságvesztés és differenciált végrehajtás elvét követte. A hatályos Btk. azonban a *szabadságvesztés*en kívül új, önálló büntetésként szabályozza az – eredetileg a szabálysértési jogban ismert és alkalmazott – *elzárás* büntetést. Így a jelenlegi büntető kódexünk már nem egységes szabadságvesztést szabályoz, hanem büntetésként a szabadságelvonás több, azaz két külön változatáról rendelkezik, legalábbis formailag, jogtechnikai szempontból.

Nem szerencsés, sőt összetévesztésre, félreértésre alkalmas ugyanakkor az a hazai jogalkotói megoldás, amely szerint ugyanazon megnevezésű fogalom (mint például a közérdekű munka, illetve – a jogi személlyel szembeni büntetőjogi – pénzbírság) helyet kap mind a szabálysértési jogban, mind a büntetőjogban. Megjegyezhető, hogy a korábbi 1999. évi LXIX. törvény a szabálysértésekről csak elzárásról rendelkezett, míg az új szabálysértési kódex, a 2012. évi II. törvény kifejezetten szabálysértési elzárásról ad szabályozást. Ennek következtében 2013 júliusától indokolt és célszerű a szabálysértési elzárás és a büntetőjogi elzárás közötti különbségtétel.

A hibás szemléletet tükröző hivatalos indokolás szerint az elzárás olyan szabadságelvonással járó büntetés, amely főként azokkal az elkövetőkkel szemben alkalmazható, akik esetében szociális, gazdasági, családi vagy életkori viszonyaikra tekintettel más büntetés kiszabása célszerűtlen, illetve az elzárás büntetés hatékonyabban szolgálhatja a speciális prevenciót.

Egy új büntetési nem bevezetésénél a szociális, gazdasági szempontokra hivatkozás azt sugallja, hogy ha van pénzed, vagyonod, megúszhatod a szabadságelvonás nélküli enyhébb vagyoni szankcióval, ha nincs, szabadságelvonásra, legalább elzárásra ítélnék.¹⁵

A rövid tartamú szabadságvesztés sajátos formája tehát a napokban meghatározandó *büntetőjogi elzárás büntetés*, amelynek a törvényi minimuma öt nap és a maximuma kilencven nap. A törvényi büntetéssel fenyegetés szintjén az elzárás a Btk. Különös Részében a legenyhébb konkrétan nevesített szankció, vagyis főszabályként csak szabadságelvonás szerepel e részben. Az elzárás jelenleg 13 különös részi bűncselekmény (így például magántitok megsértése; levéltitok megsértése; önkényuralmi jelkép használata; járványügyi szabályszegés) büntetési tételében 14 esetben fordul elő. [A 14 eset magyarázata az, hogy a minősített adattal visszaélés a Btk. 265. § (2) bekezdés a) pontja szerinti legenyhébb alakzatánál, illetve a Btk. 265. § (6) bekezdése szerinti gondatlan változatnál is előfordul az elzárással fenyegetés.] Ezeknél a deliktumoknál azonban a bíróságnak lehetősége van a törvény által előírt büntetőjogi elzárás büntetés helyett enyhébb, szabadságelvonással nem járó büntetést/büntetéseket alkalmazni [Btk. 33. § (5) bek.].

A büntetőjogi elzárás ebben az értelemben nem abszolúte meghatározott büntetési nem. Kiemelendő azonban az, hogy az elzárás nem a rövid tartamú

15 Vö. TÓTH MIHÁLY: Az új Btk. bölcsőjénél. Magyar Jog, 2013. 9. sz. 533.

szabadságvesztés alternatívája, ugyanis a szabadságelvonást csak szabadságot el nem vonó szankció helyettesíthet. Az elzárás mint rövid tartamú szabadságelvonás valójában szabadságvesztés-büntetés akkor is, ha azt másként nevezik, a stigmatizáló, megbélyegző káros hatásával, illetve az ilyen hatás komoly eshetőségével egyetemben. Továbbá egy büntetési nem kiválasztásában nem szabadna, hogy szerepet kapjanak a már említett szociális és gazdasági szempontok. Az új szabályozás nemigen érthető furcsasága azonban az, hogy a büntetőjogi elzárás mellett is kiszabható a közérdekű munka [Btk. 33. §. (5) bek.], míg szabadságvesztés (és a szabálysértési elzárás) mellett értelemszerűen és érthetően nem [Btk. 33. § (6) bek. a) pont], figyelemmel mind a korábbi, mind az új Btk. ezzel kapcsolatos kifejezett tiltó rendelkezésére. Ennek ismeretében meglepőnek tekinthető az a nemrégiben közzétett kúriai döntés, amely a rendelkező részében ismételten rögzíti a törvényi előírást, hogy „szabadságvesztés mellett nem szabható ki közérdekű munka” (BH 2014. 3.).

Értékelésként leszögezhető, hogy erre az új büntetési nemre, a büntetőjogi elzárásra valójában nem volt szükség, a szabadságvesztés-büntetés általános minimuma a Btk.-ban három hónapnál rövidebb tartamú is lehetne, ha a jogalkotó így akarta volna. Vagyis úgyis fogalmazható, hogy a büntetőjogi elzárás a lényegét tekintve olyan rövid tartamú szabadságvesztés-büntetés, amelynek a generális minimumát a jogalkotó öt napra szállította le, és amelyet ugyancsak büntetés-végrehajtási intézetben kell végrehajtani.

A gyakorlatban az elzárás például ott kaphat fontos szerepet, ahol a felfüggesztett szabadságvesztés végrehajtásának elkerülése érdekében kerül(het) alkalmazásra, amikor például a próbaidő alatt elkövetett bűncselekmény miatt a kedvező személyi előfeltételű elkövetővel szemben a bíróság nem hosszabb tartamú végrehajtandó szabadságvesztést, hanem rövidebb, de komoly intést kíván alkalmazni. Vagyis általában olyan esetekben lehet szükség a rövid tartamú szabadságelvonást jelentő elzárásra, amikor a – főleg a viszonylag hosszabb tartamú – végrehajtandó szabadságvesztést a bíróság nem tartja alkalmazhatónak, a felfüggesztett szabadságvesztést viszont nem megfelelő, nem kellő súlyúnak ítéli, a pénzbüntetést pedig vagy túl enyhének, vagy alkalmazhatatlannak tekinti az elkövetővel szemben.

Az új *Bv. kódex* az elzárást érintő rendelkezései között rögzíti, hogy ezen büntetést a külön jogszabályban kijelölt bv. intézetben hajtják végre. Az elzárás végrehajtására – eltérő szabályok hiányában – a szabadságvesztés fogház fokozatára irányadó szabályokat kell alkalmazni. A Bv. törvény indokolása szerint a Btk. szerinti *elzárás szabályai* önállóan, a szabálysértési elzárástól *elkülönítetten*, külön fejezetekben kerülnek elhelyezésre, úgymond „a jobb átláthatóság és könnyebb alkalmazhatóság érdekében”. Ez a szempont valójában általános jelleggel mégsem érvényesül(het), mivel a Bv. kódex 273. § (4) bek. értelmében az elzárásra ítélték és a szabálysértési elzárást töltő elkövetők együtt helyezhetők el. Egyébként a vonatkozó szabályok szerint a végrehajtás során – többek között – el kell különíteni az elzárásra ítéltet a szabadságvesztésre ítéltektől és az előzetes letartóztatottaktól; a férfiakat a nőktől; a fiatalkorúakat a felnőtt korúaktól.

Az elzárásra ítélt jogai és kötelezettségei részben megegyeznek a szabadságvesztés fogház fokozatú elítélttel, több eltéréssel. Így például az elzárásra ítélt saját ruháját viselheti; csomagot hetente kaphat, havonta legalább két alkalommal fogadhat látogatót. Továbbá az elzárásra ítélt együtt dolgozhat, azonos díjazással a szabadságvesztésre ítéltekkel.

Az *elzárás gyakorlati végrehajtását* illetően az állapítható meg, hogy az e büntetést töltők létszáma 2013-ban jelentősen növekedett, több esetben is meghaladta a 300 főt. A 2013. december 31-i hivatalos adat szerint az elzárásra beutaltak száma 214 volt, közel duplája a 2012. évi szabálysértési elzárásra vonatkozó adatnak, amely 128 volt. A különösen rövid, gyakran csak néhány napos elzárás végrehajtása azonban kihívást okoz az elhelyezés terén és az adminisztrációs kötelezettséget tekintve egyaránt.¹⁶

A büntetőjogi elzárást és külön a szabálysértési elzárást töltők számai – a Bv. Országos Parancsnokság szíves közlése alapján – a következők:

Év	Büntetőjogi elzárást töltők (összesen)	Szabálysértési elzárást töltők (átlagszám)
2013	26	304
2014 (2014. 10. 20-ig)	196	311
Jelenleg (2014.10.20.)	11	320

Az intézkedések általános jellemzőiről

Dualista szankciórendszerünkben a büntetések mint elsődleges, meghatározó szankcióformák mellett a kódex szabályozza az intézkedéseket is, amelyek jobbra kiegészítő jelleggel funkcionálnak és elsősorban speciális prevenciók célokát szolgálnak. Az elkövető bűnössége a büntetés kiszabásának alapja, az intézkedéseknél azonban ez általában alkalmazási előfeltétel. Vagyis a büntetés bűnösséget, de a bűnösség semmiképpen sem szükségszerűen megbüntetését követel.

A megrovás, a próbára bocsátás intézkedés(ek) elrendelése bűnösséget megállapító ítéletben történik, míg az elkobzás, vagyonelkobzás, az elektronikus adat végleges hozzáférhetetlenné tétele alkalmazásának nem akadály a bűnösséget kizáró gyermekkor vagy kóros elmeállapota. A kényszergyógykezelés intézkedést a bíróság szintén bűnösség (beszámítási képesség) hiányában rendelheti el. Végül megemlíthető, hogy az intézkedések a büntetésekkel szemben nem eredményeznek büntetett előéletet.¹⁷

A Btk. 63. § (1) bekezdésében felsorolt intézkedések közül egyedül a kényszergyógykezelés jár szabadságelvonással.

16 Vö. Büntetés-végrehajtási Szervezet Évkönyve. 2013. 14., 17.

17 NAGY F. 2010. i. m. 377-380.; JUHÁSZ ZSUZSANNA: Az intézkedések. In: Karsai Krisztina (szerk.): Kommentár a Büntető Törvénykönyvhöz. Complex Kiadó, Budapest, 2013. 164-166.

A kényszergyógykezelés

A kényszergyógykezelés gyógyító-védelmi jellegű intézkedés, amelynek célja elsősorban a kóros elmeállapotú elkövetők gyógyítása, kezelése és ennek révén a bűnismétlés veszélyének lehető kiküszöbölése.

Az 1978. évi és a hatályos Btk. is – a korábbi szabályozásokhoz képest – leszűkítette a kényszergyógykezelés elrendelésének a lehetőségét.

Ezen *intézkedés alkalmazásának több feltételét* határozza meg a törvény, amelyek a következők:

- a) az elkövető az elmeműködés kóros állapota (beszámíthatatlansága) miatt nem büntethető;
- b) személy elleni erőszakos vagy közveszélyt okozó büntetendő cselekményt követ el;
- c) prognosztikus feltétel a bűnismétlés, vagyis hasonló jellegű cselekmények elkövetésének a veszélye; valamint
- d) az elkövető büntethetősége esetén vele szemben egy évet meghaladó tartamú szabadságvesztés-büntetést kellene kiszabni.

A kényszergyógykezelés *korlátozottan beszámítható elkövetőkkel* szemben *nem* rendelhető el, hiszen ha a kóros elmeállapot nem zárja ki, csupán korlátozza az elkövető beszámítási képességét, a bűncselekmény fogalmilag megvalósul. Továbbá nincs lehetőség a kényszergyógykezelés elrendelésére, ha az elkövető beszámítási képessége a cselekmény elkövetésekor kizárt volt ugyan, de a jogerős határozat meghozataláig meggyógyult (BH 2001. 352.). Abban az esetben pedig, amikor az elkövető a cselekmény elbírálásának idején vált elmebeteggé, szintén kizárt a kényszergyógykezelés elrendelése, ilyen esetben a büntetőeljárást fel kell függeszteni (BH 1992. 747).¹⁸

A kényszergyógykezelés *időtartama* – 2010 májusa előtt – meghatározatlan volt, és évenkénti felülvizsgálattal addig tartott, amíg annak szükségessége fennállt, illetve meg kellett szüntetni, ha a bűnismétlés veszélye megszűnt. Amennyiben a kényszergyógykezelés szükségessége már nem állt fenn, az intézkedést a bíróság szüntette meg. A gyakorlatban az orvosszakértők általában csak hosszabb ideig, azaz évekig tartó tünetmentesség esetén tettek javaslatot az intézkedés megszüntetésére.

Ez a szabályozás – többek között – sértette a szankciók meghatározására irányadó nulla poena sine lege elvét, amely megköveteli a büntetőjogi jogkövetkezmények pontos és egyértelmű meghatározását. Ezek ismeretében figyelemre méltónak tartható minden olyan átgondolt javaslat, amely az érintett elkövetők tekintetében a jogállami, a garanciális szempontokat kívánja/kívánta jobban és megnyugtatóbban érvényesíteni.

Erre tekintettel a 2009. évi LXXX. törvény 2010. május elsejével maximalizálta a kényszergyógykezelés tartamát. Vagyis ezen intézkedés az elkövetett bünteten-

18 SZÚCS ANDRÁS – LAJTÁR ISTVÁN: Az intézkedések. In: Polt Péter (főszerk.): Új BTK. Kommentár. 2. kötet Általános Rész. Nemzeti Közszolgálati és Tankönyv Kiadó, Budapest, 2013. 109–110.

dő cselekményre előírt büntetési tétel felső határának megfelelő ideig tarthatott. Így az adott büntetendő cselekményre irányadó büntetési tételkeret felső határa a maximális szabadságelvonást jelentő időtartam, életfogytig tartó szabadságvesztéssel is büntetendő cselekmény esetén legfeljebb 20 év volt. Ennek a tartam-maximalizálásnak a háttérében garanciális, betegjogi követelmények figyelembevétele és a már említett meghatározottsági követelmény érvényesítése húzódott meg.¹⁹

A maximális tartamot rögzítő ezen rendelkezés a Legfelsőbb Bíróság 1/2011. BJE határozata értelmében a már korábban elrendelt intézkedésekre nem alkalmazható. Vagyis az állapítható meg, hogy a civil pszichiátriai intézeteknek – figyelemmel az IMEI átlagos ápolási idejére – kb. 4-5 év múlva kellett volna gondoskodniuk az első néhány beteg átvételéről. Ebben a helyzetben joggal teszi fel a kérdést *Tóth Mihály*: „Ennyire sürgős lenne a korábbi embertelenebb szisztéma visszaállítása?”²⁰

Az új hatályos Btk.-hoz fűzött indokolás szerint a korábbi, 2009. évi módosításokkal kapcsolatban felmerült jogalkalmazói tapasztalatok mérlegelése eredményeként a jogalkotó visszaállította a korábbi szabályozást. Alkotmányossági problémát jelentett, hogy a 2010. május elseje óta elrendelt intézkedések határozott tartamúak, míg a korábban elrendelt kényszergyógykezelések továbbra is határozatlan jellegűek voltak. A jogalkalmazási nehézségek között volt említendő például a párhuzamos időtartam, az ideiglenes kényszergyógykezelés beszámítása.

A kifogások, a nehézségek ellenére egyet lehet és kell érteni azzal a véleményvel, amely szerint nehezen fogadható el az, hogy egyrészt az egészségeseket megillető jogbiztonsági és emberiességi megfontolások, garanciális jogok a kóros elmeállapotúak esetében háttérbe szorulhatnak. Másrészt az, hogy az anyagi, infrastrukturális körülmények – nevezetesen a civil pszichiátriai rendszer hivatalos indok szerint nincs felkészülve a megnövekedett létszámigényre – nagyobb súlylyal esnek a latba, mint az egyes szabadságjogok.²¹

Így a 2012. évi Btk. hatályba lépésével a kényszergyógykezelés ismét határozatlan tartamú intézkedéssé vált, vagyis addig tartható fenn, amíg a szükségessége fennáll. Azaz addig, amely időponttól már nem kell attól tartani, hogy olyan újabb hasonló büntetendő cselekményt követ el az érintett személy, amely miatt kényszergyógykezelés elrendelésének lenne helye. Tehát az egyik nagy ellentmondás ezzel kapcsolatban az, hogy egy alapvetően speciális orvosi-pszichiátriai szakkérdést (büntető)jogi köntösben kívánnak megoldani.²²

A kényszergyógykezeléshez is kapcsolhatóan *Rihmer Zoltán* pszichiáter szakorvos professzor vizsgálati eredményekre utalva megállapítja, hogy a mások sé-

19 NAGY FERENC: Stádiumok, elkövetők és szankciók. (Gondolatok és reflexiók az új Btk. általános részi Tervezetéhez). Magyar Jog, 2008. 12. sz. 779.

20 TÓTH M. 2013. i. m. 534.

21 TÓTH M. uo.

22 PALLO JÓZSEF: Büntetéstől menten ... (Gondolatok a kényszergyógykezelés néhány sarokpontjáról). In: Deák Ferenc és Pallo József (szerk.): Börtönügyi Kaleidoszkóp. Budapest, 2014. 168.; KALAPOS MIKLÓS PÉTER: Társadalmi dilemma: elmebeteg a börtönben? Börtönügyi Szemle, 2008. 2. sz. 79-86.

relmére pszichiátriai betegek által elkövetett agresszív cselekedetek elsősorban kezeletlen skizofrén, paranoiás vagy súlyos mániás epizódban szenvedő betegeknél fordulnak elő, főleg akkor, ha egyidejűleg alkohol vagy illegális drog használata is fennáll, ha fiatal férfiról van szó, akinek már volt előtte is agresszív/kriminális megnyilvánulása, illetve ha anyagilag rossz helyzetben van, családon kívül él vagy hajléktalan. A megfelelő kezelés ezen agresszív cselekedetek előfordulását nagyságrendekkel csökkenti.²³

A kényszergyógykezeltek nagy többsége családon belül követett el élet, illetve testi épség elleni büntetendő cselekményt. Bírósági információk szerint az előbb említett cselekmények mellett előfordul a szexuális erőszak is.

A pszichiáter szakorvos professzor – a kényszergyógykezelésen kívüli, de azal összefüggő – civil pszichiátriai helyzettel kapcsolatban megfogalmazza, hogy a 2007. évi ún. egészségügyi reform keretében az Országos Pszichiátriai és Neurológiai Intézet (OPNI) bezárásával

- a pszichiátriai ágyszám leépítése,
- az ambuláns pszichiátriai ellátás finanszírozásának csökkentése,
- a megfelelő létszámú pszichiáter szakorvos és szakszemélyzet hiánya regisztrálható.

Egységes szakmai vélemény, hogy a pszichiátriai betegek által elkövetett emberölések száma 2007 óta a többszörösére nőtt. 2013-ban hazánkban 154 emberölés történt, ugyanakkor az elkövetők közül csak néhányan szenvedtek súlyos pszichiátriai betegségben.²⁴

A kényszergyógykezelés végrehajtására vonatkozó szabályokat az új Bv. törvény XXVI. Fejezete tartalmazza. E törvény általános előírása szerint a kényszergyógykezelteket is vonatkoznak – főszabályként – a szabadságvesztés-büntetésre ítélt jogait, jogai védelmét és érvényesítését érintő rendelkezések. A beteg gyógykezelésével összefüggő jogaira – a Bv. törvényben meghatározott eltérésekkel – az egészségügyről szóló törvény általános rendelkezéseit, valamint a pszichiátriai betegek jogaira vonatkozó szabályait kell alkalmazni (325. §). A kényszergyógykezelés foganatosítását az új Bv. kódex 326. §-a az erre kijelölt zárt intézetben írja elő – a Budapesti Fegyház és Börtön falain belül elhelyezkedő Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézetben (IMEI).

A Bv. Évkönyvek adatai alapján a kényszergyógykezeltek létszáma az elmúlt évtizedben (2003–2012) átlagosan évi 184 fő volt. Ezt az átlagot az utolsó három év adatai nem érik el (2010: 174; 2011: 180; 2012: 182).²⁵ Ez állapítható meg a 2013. évről is, amikor a kényszergyógykezeltek száma 183 fő volt, de az is rögzíthető, hogy ezen számarány(ok) évek óta szinte konstansnak tekinthető(k).²⁶

23 RIHMER ZOLTÁN: Agresszív bűncselekmények és a pszichiátriai ellátás. Magyar Nemzet, 2014. augusztus 16., szombat. 8.

24 RIHMER uo.; FARKAS – SZALAI: Sorsukra hagyott skizofrénnek címmel, a Magyar Nemzet 2014. augusztus 4-i, hétfői számának címlapján megjelent írás szerint sokszor már a tragédia előtt kiderül, hogy a – kezeletlen – beteg közveszélyes.

25 NAGY FERENC: Anyagi büntetőjog. Általános rész I. Iurisperitus Bt., Szeged, 2014. 19.

26 Büntetés-végrehajtás Szervezet Évkönyve 2013. 17.

A kényszergyógyekezelték szabadulására vonatkozó állampolgári félelemmel kapcsolatban leszögezhető, hogy az nem tekinthető indokoltnak, az IMEI-ből szabadultaknak csupán kb. 4--5%-a visszaeső, vagyis kevésbé veszélyesek a szabaduló kényszergyógyekezelték, mint az ún. normális bűnelkövetők.²⁷

A kényszergyógyekezelték büntetőjogi szankcióbeli helyének kérdése hazánkban többször is vita témája volt. Felvetődött, hogy büntetőjogi felelősség hiányában lehet-e büntetőjogi intézkedésről beszélni. Továbbá a kényszergyógyekezelték felfogható-e a büntetőeljárás keretében alkalmazott államigazgatási intézkedésnek, és szükséges-e, hogy büntetőjogi intézkedés maradjon. A kérdések megválaszolásakor az vitathatatlan, hogy a kényszergyógyekezelték nem felelősségi szankció, ily módon rendszeridegen jogkövetkezmény büntetőjogunkban. Ebből a kiindulásból azonban nem feltétlenül következik az, hogy a büntetőjogból számúzni kellené ezt a jogintézményt, mint ahogy számos európai ország büntetőjogi szabályozásában is megtalálhatjuk ezt a jogkövetkezményt.

Részint garanciális, részint célszerűségi szempontok is amelletz szólnak, hogy a kényszergyógyekezelték elrendelése büntetőjogi intézkedés maradjon. A hazai polgári elmeógyekezelték problematikus és ellentmondásos volta miatt ugyanis a büntetőbírói kompetencia biztosítja az elkövető számára a viszonylag nagyobb jogvédelmet, elsősorban a beutalásnál.

A kényszergyógyekezelték alkalmazásával kapcsolatos *problematikus vonások* közül azt emeljük ki, hogy mindenekelőtt a relatíve kevésbé társadalomra veszélyes deliktumoknál bizonyulhat a hosszú ideig tartó elhelyezés aránytalanak, sok esetben a gyógyítás, a javulás céljára is alkalmatlannak. A társadalomnak az újabb bűncselekmény megvalósításának a rizikóját legalábbis oly mértékben viselnie kell, ahogy az ún. normális büntetteseknél az elbocsátásukat követő újabb bűncselekmény elkövetésének a kockázatát is vállalja. Továbbá nincs meggyőző alapja annak, hogy a büntetőbíróóságok által elhelyezett kényszergyógyekezelték jóval hosszabban maradnak zárt intézetben, mint a nem bírói úton beutalt betegek azonos, vagy hasonló betegségi formák, tünetek esetében. Kívánatos, hogy az intézkedés „kényszer” jellegének oldása, a „börtönhelyettesítő” szerep elkerülése mellett egyértelműen a gyógyítás, a kezelés szempontja kapjon dominanciát.

Az alapvető jogok biztosának 2012-es jelentése alapján megállapított problémák sorából kiemelendők az alábbiak:

„Az intézet mindhárom épülete jelentősen leromlott állapotú, börtönszerű be- és elrendezés jellemzi.” (AJB-5019/2012:2)

Az elhelyezési körülmények „továbbra is visszásságot okoznak az emberi méltósághoz való joggal és a jogegyenlőség megteremtésének elvével összefüggésben.” (AJB-5019/2012: 10)

Az is rögzíthető, hogy a szűkös anyagi és humán erőforrások mellett a pszichiátriai betegek szociális ellátórendszere túlterhelt. További tényszerű megállapítás lehet az, hogy az adaptációs szabadság engedélyezése csökkenő tendenciát mutat.

27 Vö. Tóth M. 2013. i. m. 534.

Az intézkedés megszüntetése után a korábbi kényszergyógykezelték kb. felét elmeszociális otthonban helyezik el, ennek oka elsősorban az, hogy nincs, aki visszafogadná őket. A legtöbben Szentgotthárdra kerülnek, távol a családjaiktól, ismerőseiktől és a társadalomba történő visszaúttól.

Csak a súlyosabb megítélés alá eső, törvényben meghatározott büntetendő cselekmények kóros elmeállapotú elkövetőivel szemben alkalmazható a kényszergyógykezelés, mint büntetőjogi intézkedés. Minden más esetben az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. tv. az irányadó. A kényszergyógykezelés felülvizsgálatának szabályairól a büntetőeljárás törvény 566. §-a és a Bv. kódex 329. §-a rendelkezik. A felülvizsgálati tárgyalások azonban – bírósági vélemény szerint – többnyire formálisak.

Antalóczy Péter

A vallás szerepe a fogvatartottak reszocializációjában

A kezdetek

Nagyiványi Fekete Gyula „*A dologház és lakói*”¹ című, 1891-ben megjelent munkájában arról tudósít bennünket, hogy befogadáskor orvosi vizsgálatnak vetették alá a fegyencet; ruháját és a nála levő értékeit a raktárban helyezték el, majd akár milyen vallású is volt, érkezéséről azonnal értesítették az illetékes lelkészt.

A jelenség egyáltalán nem meglepő, különös tekintettel akkor, ha figyelembe vesszük, hogy a XIX. sz. végén elindult nagy börtönépítési program² keretében létesült, ma is működő tíz büntetés-végrehajtási intézetben az elítéltek nevelése, oktatása és lelki gondozása a börtönügy szervez részévé vált. Ez utóbbi feladatokat a „*nevelés és jobbtítás*”³ fő letéteményesei, vagyis a négy nagy vallás – a római katolikus, a református, az evangélikus és az izraelita felekezet – börtönlelkészei látták el.

Mielőtt azonban az elítéltek vallásgyakorlásának kérdéseire rátérnénk, meg kell vizsgálnunk, hogy a büntetés-végrehajtási intézetek falain belül miként módosulnak korábbi jogaik és köteleességeik, azaz jogi helyzetük hogyan változik a szabadságvesztés ideje alatt.

Az elítéltek jogi helyzete

Alapvető és vitathatatlan tétel, hogy a jogállamban a büntető felelősségre vonás hatálya alatt álló személy vonatkozásában is tiszteletben kell tartani az emberi méltóságot és mindazon jogokat, amelyeket a törvény, illetve a büntető ítélet nem korlátoz. Ennek megfelelően nem tehető hátrányos megkülönböztetés a büntető felelősségre vonás hatálya alá került személyek között nemzetiségi és etnikai hovatartozásuk, vallási vagy politikai meggyőződésük, származásuk, nemük, társadalmi, illetve a vagyoni helyzetük szerint. Így megmaradnak pl. a polgári jogok (jogképesség, cselekvőképesség, eljárási képesség, vagyonnal kapcsolatos döntési jogosultság), továbbá mindazok a jogok, amelyek minden állampolgárt megilletnek.

Közelebbről szemlélve az elítéltek jogi helyzetét: azt egyrészt az elítélt és a büntetés-végrehajtási intézet közötti viszony, másrészt ezen belül az elítélt és a büntetés-végrehajtási intézet jogaira és kötelezettségeire vonatkozó rendelkezések határozzák meg.

1 Nagyiványi Fekete Gyula: *A dologház és lakói. Magyar Jogászegyleti Értekezések*. Budapest, 1891. 6–7. o.

2 Lásd: Mezey Barna: *Reformerek és börtönreformok a 18–19. században*. In: Máthé Gábor, Mezey Barna (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Révész T. Mihály 65. születésnapja tiszteletére*. Budapest, Gondolat – ELTE ÁJK, 2010. 291–311. o.

3 Lásd: Mezey Barna: *A nevelés és a jobbtítás gondolatának megjelenése a börtönügy történetében*. Börtönügyi Szemle, 2007. 3. 13–24. o.

Az állampolgári jogok és kötelezettségek annyiban érvényesülhetnek, amennyiben nem ellentétesek a büntetés céljával, aminek konkrét tartalmát a szabadságvesztés-büntetés végrehajtását szabályozó törvény ad. Összességében megállapítható tehát, hogy a büntetés végrehajtásának ideje alatt egymás mellett élnek az ítélet által nem érintett és egyébként minden állampolgárt megillető jogok és köteleességek, valamint a végrehajtás során keletkezett speciális jogok és köteleességek. Ez utóbbiak sajátossága, hogy csak és kizárólag a büntetés végrehajtásának ideje alatt állnak fenn; azaz a szankció letöltésével, az eljárásjogi vagy igazgatási intézkedés lejártával vagy megszüntetésével aktualitásukat veszítik.

A szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának ideje alatt az állampolgári jogok halmaza tovább differenciálódik, vagyis a jogok egy része szünetel, más részüik korlátozottan érvényesül, végül vannak olyanok is, amelyek az intézet falai között továbbra is korlátlanul érvényesülnek. Így különösen a büntetés végrehajtása által nem érintett jogok⁴:

1. az élethez és az emberi méltósághoz való jog;
2. a személyi biztonság joga;
3. az egészséghez és a szociális biztonsághoz való jog;
4. a jogképesség;
5. a jó hírnévhez való jog;
6. a gondolat-, a lelkiismeret- és a vallásszabadsághoz való jog;
7. a magántitok védelme;
8. a művelődéshez való jog;
9. a tudományos és művészeti tevékenység szabadsága.

Amint a felsorolásból is kítűnik: a gondolat-, a lelkiismeret- és a vallásszabadsághoz való jog a szabadságvesztés-büntetés végrehajtása alatt érintetlen marad.

Az Emberi Jogok és az Alapvető Szabadságok Védelméről szóló Római Egyezmény 9. cikke alapján *„mindenkinek joga van a gondolat-, a lelkiismeret- és vallásszabadsághoz; ez a jog magában foglalja a vallás vagy meggyőződés megváltoztatásának szabadságát, valamint a vallásnak vagy meggyőződésnek mind egyénileg, mind együttesen, mind a nyilvánosság előtt, mind a magánéletben, istentisztelet, oktatás és szertartások végzése útján való kifejezésre juttatásának jogát”*. A cikk második bekezdése szerint *„a vallás vagy meggyőződés kifejezésre juttatásának szabadságát csak a törvényben meghatározott olyan korlátozásoknak lehet alávetni, amelyek egy demokratikus társadalomban a közbiztonság, a közrend, közegészség vagy az erkölcsök, illetőleg mások jogainak és szabadságainak védelme érdekében szükségesek”*. Hasonló értelemben rendelkezik az Európai Unió Alapvető Jogok Kartája is.

A fentiekkel összhangban a 2006-ban elfogadott Európai börtön szabályok 29. pontja kimondja, hogy:

- a fogvatartottak gondolat-, lelkiismereti és vallásszabadságát tiszteletben kell tartani.

4 Lásd: Vókó György: *Magyar büntetés-végrehajtási jog*. Dialógus Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2006, 169–189. o.

- A börtönrezsimit, amennyiben lehetséges, úgy kell megszervezni, hogy a fogvatartottak számára lehetőséget biztosítsanak vallásuk gyakorlására és filozófiájuk követésére, az adott vallások vagy filozófiák által elismert képviselők által tartott vallási szertartásokon vagy gyűléseken való részvételre, vallásuk vagy filozófiájuk ilyen képviselői négy szemközti látogatásainak fogadására és vallásos vagy egyházi jellegű kiadványok birtokában tartására.
- A fogvatartottak nem kényszeríthetők vallás gyakorlására vagy filozófia követésére, vallásos szertartásokon vagy gyűléseken, lelkigyakorlatokon való részvételre, vagy arra, hogy fogadják valamely vallás vagy filozófia képviselőjének a látogatását.

A nemrég elfogadott büntetés-végrehajtási törvény⁵ 126. paragrafusa Magyarország Alaptörvényével⁶ összhangban az elítéltek jogai között részletes szabályokat állapít meg a vallásgyakorlás vonatkozásában. Témánkat illetően a korábbiakhoz képest legfontosabb újdonság, hogy a jogalkotó törvényi szintre emelte az eddig csak rendeletben található szabályokat és fontos alapjogként állapítja meg a fogvatartottak szabad vallásgyakorláshoz való jogát. Eszerint a büntetés-végrehajtási intézetben minden elítélt számára lehetővé kell tenni, hogy lelkiismereti és vallási meggyőződését szabadon megválassza vagy megváltoztassa, vallását gyakorolhassa. Továbbá minden elítélt számára lehetővé kell tenni, hogy az egyházi személy, a vallási tevékenységet végző szervezet vallásos szertartást hivatalos módon végző tagja, az egyházi jogi személy vagy a vallási tevékenységet végző szervezet által megbízott más személy általi gondozásban részesülhessen. A harmadik bekezdés alapján az elítélt magánál tarthatja a vallása gyakorlásához szükséges könyveket, írásos anyagokat és kegytárgyakat. A kegytárgyak vallásgyakorláshoz való szükségességének megállapításához az adott egyházi személy és vallási tevékenységet végző szervezet vallásos szertartást hivatalos módon végző tagjának állásfoglalása kérhető.

Összességében elmondható tehát, hogy az említett szabályok sorra elismerik a vallásos tanítás és gyakorlat fontosságát egyrészt a börtönök életében, másrészt az egyes fogvatartottak személyes szükségletei szempontjából is.

A vallásszabadság lényegi sajátosságai

A vallásszabadság lényegében olyan abszolút alapjog, amely semmilyen formában nem korlátozható. A személy a valláshoz való viszonyát tekintve lehet val-

5 A büntetések, az intézkedések, az egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény

6 A VII. cikk (1) alapján mindenkinek joga van a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságához. Ez a jog magában foglalja a vallás vagy más meggyőződés szabad megválasztását vagy megváltoztatását és azt a szabadságot, hogy vallását vagy más meggyőződését mindenki vallásos cselekmények, szertartások végzése útján vagy egyéb módon, akár egyénileg, akár másokkal együttesen, nyilvánosan vagy a magánéletben kinyilvánítsa, vagy kinyilvánítását mellőzze, gyakorolja vagy tanítsa.

lások vagy ateista. Ezek alapján a vallásszabadságot a meggyőződés szabadságának vallási értelmezésen alapuló válfajaként vagy formájaként is definiálhatjuk, amely közvetlenül az emberi méltóságban gyökeredzik, s mint ilyen, bizonyos esetektől eltekintve, korlátozhatatlan. Ez utóbbi kategóriába tartoznak a törvényben előírt esetek, a közrend, a közbiztonság, a közegészségügy, a közérkölc, illetve a versengő alapvető emberi jogok és szabadságok.

Paczolay Péter szerint „a vallásszabadság joga két egymástól viszonylag elkülönülő, és önmagában is szerteágazó dimenzióban helyezkedik el: az egyik a vallásszabadság egyéni alapjogi összefüggéseire, a másik az államszervezeti-intézményi kérdésekre, az állam és az egyház viszonyára vonatkozik”.⁷ Az alábbiakban főként az egyéni alapjogi aspektusra koncentrálnak.

A vallás és a hitbéli meggyőződés az emberi személyiség elválaszthatatlan része, mivel kifejezésre jut benne a teljes egzisztenciális létezés; vagyis az ember fizikai, szellemi és lelki egysége, s éppen ez alkotja a vallásszabadság és az emberi méltóság legmélyebb összefüggését.⁸ Az alkotmányjog az emberi méltósághoz való jogot a legáltalánosabb személyiségi jogként értelmezi, amelynek alapvető alkotóelemei az önrendelkezés szabadsága, a magánszférához való jog, a cselekvési szabadság, végül a személy szabad kibontakozásának joga.⁹ Az említett jogok szorosan tapadnak az emberi személyiséghez¹⁰, illetve méltóságoz, melyek egyben a diszkrimináció tilalmát is megalapozzák. Ebből fakadóan a vallásszabadság a vallásos meggyőződés egyéni vagy közösségi, a magán- vagy közszférában, a vallásos gyakorlatokban és szertartásokban történő kifejezésének szabadságát foglalja magába, amit a meggyőződés megváltoztatásának szabadsága tesz teljessé. Ebben a kontextusban a vallásszabadság joga alapvetően a meggyőződés szabadságát és az abból eredő cselekvést, illetve magatartást védi, amely a vallásszabadság szervesen összekapcsolódó kollektív és individuális formáiban jut kifejezésre. Nevezetesen a vallásszabadság szerves részét alkotó vallásgyakorlás éppen a kommunikációs alapjogokhoz, azon belül is a véleménynyilvánítás szabadságához kötődik. Így a vallásszabadság gyakorlásának előfeltétele a véleménynyilvánítás szabadságának biztosítása.

Az állam számára a vallásszabadság tekintetében a legfőbb feladat és egyben kötelesség az eszmék és világnézeti rendszerek diszkriminációmentes szabad

7 Paczolay Péter: *A lelkiismereti és vallásszabadság*. In: Halmi Gábor és Tóth Attila Gábor (szerk.): *Emberi jogok*. Osiris kiadó, Budapest, 2003, 531. o.

8 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, 8/1990. (IV. 25.) AB határozat

9 Hasonló értelemben nyilatkozott a II. Vatikáni zsinat, mely szerint „ez a szabadság abban áll, hogy minden embernek mentesnek kell lennie a kénysertől akár egyesek, akár csoportok vagy bármilyen emberi hatalom kényszerítő hatásától, mégpedig úgy, hogy a vallás tekintetében senki se legyen kénytelen lelkiismerete ellen cselekedni, s ne akadályozzák abban, hogy – jogos határok közt – lelkiismerete szerint cselekedjék akár magánéletében, akár a nyilvánosság előtt, akár egymagában, akár másokkal társulva.” Kijelenti továbbá a zsinat, hogy a vallásszabadsághoz való jog az emberi személy méltóságán alapszik [...]. Cserhádi József – Fábán Árpád (szerk.): *A II. Vatikáni Zsinat tanítása*. Szent István Társulat, Budapest, 1986. 374. o.

10 Az Alkotmánybíróság a 64/1991. (XII. 17.) határozatában a személyiség integritásához való jogként értelmezte.

áramlásának biztosítása anélkül, hogy azok bármelyikével azonosulna, illetve a tartalmi kérdésekkel kapcsolatban állást foglalna.¹¹

A vallásszabadság sajátosan gazdag tartalmát elemezve Ádám Antal, a teljesség igénye nélkül, mintegy húsz részjogosítványt sorol fel.¹² Ezek közül külön is kiemeljük, hogy a vallásszabadság alapján bárki jogosult vallás elfogadására, megválasztására, megváltoztatására, elhagyására, gyakorlására, mégpedig nyilvánosan vagy magánkörben, másokkal együtt közösen vagy egyénileg, szertartások révén vagy más módon.

A szabad társadalomhoz hasonlóan a börtönökben a vallás ma is lényeges mozzanatnak tekinthető azon szabadságjogok és támogató hatások között, amelyeknek elismert és biztos helyük van az intézetek mindennapi életében. A jelen szabályok értelmében a börtönigazgatóságoknak biztosítaniuk kell, hogy a börtönökben élő közösségek és az egyes fogvatartottak szabadon és méltósággal élhessenek vallásos életet a börtön rendjének keretein belül. Ezt a büntetés-végrehajtási hatóságok kifejezetten azzal egészítik ki, hogy megkönnyítik a vallásgyakorlást és a fogvatartottak vallásos hitének tiszteltetését. Amennyiben lehetséges, a vallásos meggyőződésükből eredő előírásokkal összhangban lévő étrendet biztosítanak a fogvatartottak számára. Ha lehetséges, minden egyes börtönben a különböző vallásokhoz és vallásos meggyőzésekhez tartozó fogvatartottak számára vallásgyakorlási és gyülekezési helyeket kell rendelkezésre bocsátani. Ha a börtönben ugyanazon valláshoz tartozó, elegendő számú fogvatartott van, ki kell jelölni az adott vallás jogosult képviselőjét. Amennyiben a fogvatartottak száma ezt indokolja, és ha a körülmények megengedik, a kijelölt személynek ezt a feladatot teljes munkaidőben kell végeznie. A jogosult képviselő számára engedélyezni kell, hogy rendszeresen tartson szertartásokat, szervezzen tevékenységeket és a vallásához tartozó fogvatartottakkal négy szemközt megbeszéléseket folytasson. Fogvatartottól nem tagadható meg, hogy valamely vallás jogosult képviselőjével kapcsolatot tartson – az adott vallástól függetlenül.

Ugyanakkor a fogvatartott nem kényszeríthető a vallásos szertartásokon vagy gyűléseken való részvételre, vagy arra, hogy fogadja valamely vallás képviselőjének látogatását. A vallásgyakorlást nem szabad főképpen a fogvatartási programok egyik aspektusának tekinteni, hanem az összes fogvatartottat érintő, közérdekű kérdésként kell kezelni.

Amennyire csak lehetséges, minden fogvatartottnak biztosítani kell, hogy kielégíthesse vallásos, lelki és erkölcsi életének szükségleteit azzal, hogy részt vesz az intézetben tartott vallásos összejöveteleken vagy szolgáltatásokon, és birtokában tarthat bármely szükséges könyvet vagy írásos anyagot.

A fenti szabályok szelleméből is világosan következik, hogy a vallásszabadsághoz fűződő jog alapvetően még a börtön falai között sem korlátozható, kivéve a közrend, közegészségügy és közbiztonság veszélyeztetésének eseteit.

11 4/1993. (II. 12.) AB határozat

12 Ádám Antal: *Bölcsélet, vallás, állami egyházjog*. Dialógus Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2007, 276. o.

A közösségi és az egyéni vallásgyakorlást 1990-től jogszabály biztosítja Magyarországon a szociális, egészségügyi, gyermek- és ifjúságvédelmi intézményekben gondozottak, illetve a büntetés-végrehajtási intézetekben fogva tartott személyek számára.¹³

A vallásszabadság hatékonyabb megvalósulása érdekében a Magyar Köztársaság és az Apostoli Szentszék közötti megállapodás (Vatikánváros, 1997. június 20.), mintájára a Kormány megállapodást kötött több magyarországi egyházzal és vallásfelekezettel, így 1998. december 8-án a Magyarországi Református Egyházzal [1057/1999. (V. 26.) Korm. hat.]. Ez utóbbi a vatikáni megállapodástól eltérően már tartalmaz a büntetés-végrehajtási intézetekben történő hit- és vallásgyakorlásra is kiterjedő rendelkezést, mely szerint *„a Református Egyház a vallás szabad gyakorlását biztosító alkotmányos jog alapján feladatának tekintti, hogy az olyan oktatási-nevelési, szociális, egészségügyi, család-, gyermek- és ifjúságvédelmi intézményekben belül, amelyek nem a Református Egyház fenntartásában vannak, valamint a honvédségi és a büntetés-végrehajtási intézetekben lehetővé váljon az istentiszteleteken és vallásos szertartásokon és cselekményekben való részvétel azok számára, akik ezt igénylik.”*

Sajátos körülmény, hogy a büntetés-végrehajtási intézetekben történő egyházi szolgálatra nem tér ki sem a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetségével 1998. október 1-jén [e megállapodás kihirdetésére az 1058/1999. (V. 28.) Kormányhatározatban került sor], sem a Magyarországi Evangélikus Egyházzal 1998. december 7-én [1056/1999. (V. 26.) Korm. hat.] kötött megállapodás.

A lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló 2011. évi CCVI. törvény rendelkezése alapján a lelkiismereti és vallásszabadság gyakorlását a büntetés-végrehajtási intézetben fogva tartott személy számára egyéni és közösségi szinten is lehetővé kell tenni¹⁴, melynek idejét és módját a házirend tartalmazza.

Az elítélt személy vallásgyakorlására vonatkozóan speciális szabályokat alapított meg a szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól szóló 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet. E szerint a büntetés-végrehajtási intézetben az elítélt személy egyháza lelkészével ellenőrzés nélkül tarthat kapcsolatot; a vallásgyakorlás céljára szolgáló megfelelő helyiségről az intézet, a tárgyi kellékekről pedig az adott egyház gondoskodik; az intézetben egyházi fenntartású könyvtár is működhet. Magát a kapcsolatfelvételt bármelyik fél kezdeményezheti, de mindez nem sértheti az intézet rendjét és biztonságát, új büntetőeljárás indítása esetén a bíróság, illetve az ügyész rendelkezését.¹⁵ A fogvatartott súlyos vagy életveszélyes állapotában a kapcsolatfelvételt soron kívül biztosítani kell. Az elítélt vallási hovatartozásáról az intézet nyilvántartást nem vezethet, és erről harmadik személynek sem nyilatkozhat. Az intézet nem kérhet felvilágosítást a

13 A lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról szóló 1990. évi IV. törvény 6. §-a szerint *„Az egyéni és közösségi vallásgyakorlást lehetővé kell tenni a szociális, egészségügyi, gyermek- és ifjúságvédelmi intézményben gondozott, a büntetés-végrehajtási intézetben fogvatartott számára.”*

14 2011. évi CCVI. tv. 3. § (1)

15 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet 93. § (3)

lelkészről a működése során tudomására jutott adatokról, és a lelkész sem avatkozhat be az intézet működésébe.

A rend és biztonság megtartása mellett az elítélt vallásgyakorlására szolgáló könyveket és kegytárgyakat vásárolhat és tarthat magánál. A szabadságvesztés végrehajtása alatt többek között az elítélt szülői felügyeleti joga is szünetel, ugyanakkor lehetővé kell tenni számára, hogy kiskorú gyermeke vallási neveléséről véleményt nyilváníthasson és azt a szülői felügyeletet gyakorló szülővel, illetve a törvényes képviselővel is közölhesse.

A fokozott biztonság érdekében a biztonsági elkülönítésben lévő, a magán-elzárást töltő és a különleges biztonságú körleten, illetve zárkában, valamint a hosszú időre ítélték körletén elhelyezett elítélt csak is kizárólag egyéni lelki gondozásban részesülhet.¹⁶

A Börtönlelkészi Szolgálatról szóló 13/2000. (VII. 14.) IM rendelet a börtönlelkészi szolgálat létrehozásával intézményesítette a történelmi egyházak büntetés-végrehajtási intézetekben folytatott hitéleti tevékenységét. A felhatalmazás alapján minden bejegyzett egyház, vallásfelekezet és vallási közösség folytathat hitéleti tevékenységet az intézetekben, mely felöleli a fogvatartottaknak mind a csoportos és mind az egyéni vallásgyakorláshoz fűződő jogainak érvényesítését s a lelki gondozás biztosítását.¹⁷

Az egységes börtönlelkészi szolgálatban a lelkészek munkájukat ökumenikus szellemben kötelesek végezni, tiszteletben kell tartaniuk a fogvatartottak és a lelkészek felekezeti önállóságát, miközben kötelesek elősegíteni más vallási közösségek vallásgyakorlási és lelki gondozási jogosultságának érvényesülését a fogvatartottak igényei alapján.¹⁸

Az elítéltek lelki gondozását a katolikus, a református, az evangélikus és a zsidó egyházak lelkészeiből¹⁹ álló, egyházi felügyeletű börtönlelkészi szolgálat végzi, melynek főbb feladatai közé tartozik az istentiszteletek, bibliaórák és hitoktatás tartása; az egyéni és közösségi lelki gondozás, illetve rendszeres fogadóórák tartása; az életismereti és vallás erkölcsi oktatás; más vallások képviselői tevékenységének és a börtönmissziók munkájának koordinálása, illetve a fogvatartottak kérésére egyéb egyházi szolgálatok végzése (pl. keresztesítés, esketés).

A vallás szerepe az elítéltek reszocializációjában

A reszocializáció lényegében egyfajta újraszocializálódást jelent, amelynek során az elítéltek szakemberek közreműködésével újból végigmennek a szocializációs folyamaton abból a célból, hogy elsajátítsák a társadalmilag is elfogadott viselkedésmintát. Az eljárás azonban csak akkor lehet sikeres, ha az elítéltek csak

16 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet 96. § (2)

17 A Börtönlelkészi Szolgálatról szóló 13/2000. (VII. 14.) IM rendelet 1. §

18 Uo. 3. §

19 A szolgálat állományába tartozó lelkész és a részfoglalkozású lelkész (börtönlelkész) közalkalmazott.

a szükséges mértékben szenvednek korlátozást, egyébként pedig életük radikálisan nem tér el a kintitől.²⁰

Vókó György megállapítása szerint „*az elítéltek jogosultságaira, benti életük viszonyaira, csak a bebörtönzéssel szükségképpen együtt járó körülmények fejthetnek ki korlátozó hatást, egyébként a civil élet normáit kell, ahol csak lehet, alkalmazni.*”²¹

Ez a reszocializáció szellemével is ellentétes volna, hiszen minél több jog gyakorlását korlátozzuk az elítélt számára, annál nagyobb akadályt gördítünk a társadalmi visszailleszkedés fent jelzett útjába.

Az Alkotmánybíróság 13/2001. (V. 14.) AB határozata is kimondja, hogy a büntetés-végrehajtásban megnyilvánuló állami büntetőhatalom nem korlátlan, a bűnösnek talált és büntetésre ítélt egyén nem teljesen kiszolgáltatott. Az elítélt nem tárgya a büntetés-végrehajtásnak, hanem alanya. A büntetés-végrehajtás alkotmányos kereteit a kínzás, a kegyetlen, embertelen, megalázó bánásmód és büntetések tilalma, valamint az emberi méltósághoz, személyi biztonsághoz való jog adja.

Ebben az összefüggésben az emberi méltósághoz szorosan kapcsolódó vallásszabadság gyakorlása reszocializációs szempontból sem elhanyagolható, mivel az elítéltek gyakran éppen a vallás segítségével találnak rá a kiútra a sokszor kilátástalannak tűnő helyzetükből. A bűnbánat gyakorlásával, felelősségük megvallásával képesek lesznek átértékelni gyakran téves értékekre épült múltbeli életvitelüket.

Az 1989-ben lezajlott rendszerváltás, sőt már az azt megelőző évek is politikailag és gazdaságilag olyan instabil helyzetet idéztek elő, ami együtt járt az értékek válságával, ezzel összefüggésben pedig a deviáns magatartás felerősödésével.

A jóléti állam és társadalom leírására különösen érvényesek Fukuyama megállapításai, aki szerint „*az olyan társadalom, amely eltökélten és következetesen írja a szabályokat az egyéni szabadság fokozása nevében, egyre szervezettebbé, atomizáltabbá és elszigeteltté válik, ezáltal képtelen lesz közös célokat elérni, közös feladatokat végrehajtani. Ha valamely társadalom nem szab határt a technológiai fejlődésben, akkor ott valószínűleg másban sem lesznek határok és szaporodik a bűnözés, felbomlanak a családok, a szülők nem teljesítik kötelességeiket gyermekeikkel szemben, a szomszédok nem figyelnek egymásra és a polgárok nem vesznek részt a közéletben.*”²²

20 A reszocializáció során „*a börtönbe került személyek számára a büntetés mellett olyan körülményeket kell biztosítani, ami által újra végigmehetnek a szocializációs folyamat buktatóin és azokat sikerrel oldhatják meg. Ehhez nemcsak az szükséges, hogy a börtönélet körülményei hasonlítsanak a kinti élethez, hanem az is, hogy szakemberek segítségével megtanulják azokat a megküzdési stratégiákat, amivel a „jól szocializálódott személy” a szabad életben rendelkezik. A reszocializáció, tehát mint a társadalmi szabályokhoz való alkalmazkodás újratanulása egyfajta terápiás folyamat, amelynek során az egyén megtanulja megismerni önmagát és környezetét, elsajátítja az együttélés szabályait, a lehetséges és elvárt viselkedésmódokat. A komplex folyamathoz egyaránt szükség van a társas együttélésre nevelő hatásokra és az egyén befogadóképességére, megfelelő motivációjára. Mindez megvalósulása a társadalom általános értékrendjének elfogadásához vezet*”. Tóth Mariann: *Reszocializációs szempontból jelentős alkotmányos jogok gyakorlása a börtönben*. In: *Glossa Iuridica*, 2011. 1. 36. o.

21 Vókó György: *Bűnelkövetők jogkorlátozása jogállamban*. MTA doktori értekezés. Budapest, 2010. 161. o.

22 Francis Fukuyama: *A Nagy Sztérbomlás. Az emberi természet és a társadalmi rend újjászervezése*. Európa Könyvkiadó, Budapest 2000. 30–31. o.

A vallás, többek között, mint kötelező magatartási szabályok összessége meghatározó szerepet tölt be a hívő ember személyiségének alakulásában és kibontakozásában. Az általa közvetített és a személy által interiorizált értékek²³ kihatnak mind az egyéni, mind pedig a közösségi cselekvés módjára és minőségére. Az általa közvetített értékek az emberi cselekvés normatív kritériumai lehetnek, amelyek társadalmi besorolásunkat alapjaiban határozzák meg.

Ezért is képviselhet a vallás jelentős kohéziós erőt a társadalomban, s mint ilyen, komoly szerepet tölthet be az elítéltek reszocializációjában is, melynek során aktív szerepe lehet az új értékstruktúra kialakításában. A vallás segítségével az elítélt olyan értékekkel találkozhat, amelyeket valamilyen oknál fogva korábban egyáltalán nem, vagy nem helyesen ismert.

Az új kódex kialakítása során fontos szempont volt, hogy az a büntetés-végrehajtás összetett, többcélú rendszerét olyan alapokra helyezze, amely kellően szolgálja a társadalom védelmét, és egyben az elítéltek épülésére, nevelésére, jogkövető életmódra szoktatására is lehetőséget teremtsen. Ezért az elkövetővel szembeni joghátrány érvényesítése mellett kiemelkedő jelentősége van annak, hogy a fogvatartott a büntetés-végrehajtási intézetben töltött idő alatt hasznos tevékenységet folytasson, szabadulása után pedig a társadalom értékes tagjává váljon.

Ennek megfelelően az új büntetés végrehajtási törvény a büntetések, intézkedések hatékony érvényesítésén, azaz a szankciók szigorú végrehajtásán túl az egyéni megelőzési célok elérését, a reszocializációt is célul tűzte ki, amelyben fontos szerepet játszik a vallásszabadság biztosítása.²⁴

23 Pl. béke, bölcsesség, türelem, szeretet, tisztület, felelősség, becsület, megbocsátás, segítőkészség, szerelem, család, barátság, belső harmónia, önfegyelem.

24 Ruzsonyi Péter szerint „a vallásnak a társadalom visszaváró üzenetét is közvetítenie kell, de ezenkívül képes normalizálni a börtönökben az emberi kapcsolatokat [...], az lelkesek és az önkéntes segítők erőfeszítései hozzájárulnak a fogvatartottak rehabilitációjához, a büntetés-végrehajtás céljainak megoalósításához”. Ruzsonyi Péter: *Vallásszabadság*. Börtönügyi Szemle, 1993. 4. 103. o.

Rehabilitálható-e a rehabilitáció?

A bűnelkövetők rehabilitációjának eszméje a Martinson doktrína térnyerése óta meglehetősen sok fogalmi, ideológiai és jogi ellentmondással terhelt. A kriminálpolitikai és tudománytörténeti viharok közepette megtépázott fogalomhoz számos negatív konnotáció társul, így például a treatment ideológia által képviselt medikális szemlélettel vagy a demagógia határait súroló moralizálással való azonosítása. Feltételezésem szerint utóbbi oknak tudható be, hogy a rehabilitáció fogalmát nem szívesen használják hazánkban, és talán a nemzetközi szakirodalomban is népszerűbbnek tűnnek a reintegráció, az „újra belépés”¹ és az ezekhez hasonló terminusok, mint a rehabilitáció. Az egykor népszerű rehabilitációs idea persze nem minden alap nélkül került hosszú időre a süllyesztőbe, és nem véletlen tartott évtizedekig, míg a treatment válságát követően újra életet leheltek belé. A korabeli, elsősorban módszertani természetű kritikák egy része ugyanakkor ma már nem áll meg, és az egyéb bírálatok sem annyira a bűnismétlés megelőzésének célkitűzésére, mint a meg(nem)valósítás körülményeire vonatkoztak, amely problémák orvosolhatónak tűnnek. Utóbbi érv, továbbá azon tény fényében, hogy bűnismétlés megelőzését célzó rehabilitációs törekvések újra és újra visszatérnek a kriminálpolitika porondjára, indokoltnak tartom a rehabilitációs eszmével és fogalommal kapcsolatos kérdések újratárgyalását.

Ebben a tanulmányban terjedelmi okok miatt nem áll módomban részletes áttekintést nyújtani a tárgyalt koncepció történetéről, csupán a treatment ideológia válságához vezető okokra és a kritikákra adható mai válaszokra térek ki. Céloom annak megvilágítása, hogy miért tartom meghaladottnak a rehabilitáció fogalma, illetve eszméje vonatkozásában a pejoratív asszociációkat. Továbbá nem titkolt szándékom – a témával kapcsolatos szakmai diskurzus előmozdítása érdekében, illetve akár a vitaindítás céljából – a rehabilitáció fogalmának körüljárása, definiálása. Utóbbit a kurrens szakirodalom segítségével kísérlem meg elhelyezni a hasonló jelentéstartalmú terminus technikusok – így a reintegráció és a hazánkban preferált reszocializáció – viszonyrendszerében. Ennek kapcsán egy olyan elméleti modellt is ismertetek, amely a rehabilitáció különböző formáinak, aspektusainak meghatározása és ezek egymáshoz való viszonyának megvilágítása révén, véleményem szerint, alkalmas keret a fogalom értelmezéséhez.

A treatment ideológia válságához vezető tényezőkről dióhéjban

A bűnelkövetők rehabilitációjának eszméje hosszú fejlődésen ment keresztül XVIII. századi gyökereinek megjelenésétől az 1950-es és 1960-as években való virágzásán és 1970-es évekbeli rohamos hanyatlásán keresztül a XX. század végén

¹ reentry

tapasztalható feléledéséig². A bűnelkövetők megjavításának gondolata a XVIII. század végén jelent meg, és a XIX. században vált meghatározóvá a büntető igazságszolgáltatásban.³ Annak felismerése, hogy az elkövetők általában nem minden külső vagy belső befolyástól mentesen döntenek a kriminalitás mellett, elvezetett a különböző társadalmi, pszichológiai, esetleg biológiai tényezőkre irányuló beavatkozás révén történő segítségnyújtás, illetve a bűnelkövetők rehabilitációjának gondolatáig. Az elsősorban az angolszász kriminológiai gondolkodásban dominanciára törő pozitívizmus kialakította „rehabilitációs ideál” és az azt megvalósítani hivatott medikális modell évtizedekig tartó dominanciája azonban az 1960-as évektől kezdődően megrendülni látszott, és az 1970-es években krízisbe került. A válság az Egyesült Államokból indult, és a későbbiekben Európába is továbbgyűrűzött. „A nyugati világban, különösen az észak-amerikai kontinensen pánikhangulat alakult ki a büntetőpolitika csődje miatt.”⁴ A medikális modell keretei között végzett egyes terápiás beavatkozások invazív volta vagy legalábbis kényszerjellege⁵, a velük kapcsolatos etikai természetű fenntartások, a fogvatartottak emberi jogaival kapcsolatos aggályok és a kezelési gyakorlat eredménytelenségére utaló empirikus adatok az évek során a rehabilitációs ideál megkérdőjelezéséhez vezettek.⁶ Rengeteg kritika érte az 1960-es években a jóléti modell által a döntéshozóknak biztosított széles körű diszkrecionális jogkört, illetve az azzal kapcsolatos visszaéléseket is.⁷ A krízis a megbüntetés és az átnevelés közötti feloldhatatlan ellentmondás⁸ megnyilvánulásaként foglалható össze röviden.

A kegyelemdőfést végül 1974-ben Robert Martinson⁹ adta meg a korrekcionalizmus irányzatának. Bár utóbbi felelőssége kétségkívül jelentős volt a treatment ideológia válsága és az azt követő punitív trendek kialakulásában, számos különböző tényező együttállására volt szükség ahhoz, hogy a kezelési paradigma oly mértékben meggyengüljön, hogy egy kutatócsoport következtetéseit alapjaiban megrengessék azt. Annak ellenére, hogy az említett kutatás – mint később kiderült – nem állt stabil módszertani alapokon, és hogy a későbbiekben maga Martinson is revideálta korábbi nézeteit, az általa közvetített álláspont

2 Robinson, G., Crow, I. (2009) *Offender rehabilitation: Theory, research and practice*. SAGE Publications Ltd., X. o. (Preface)

3 Hudson, B. A. (2003) *Understanding justice. An introduction to ideas, perspectives and controversies in modern penal theory*. Open University Press, Buckingham, 27. o.

4 Gönczöl K. (1977) *A rehabilitációs idea „csődje” – börtönreformok az amerikai kontinensen*. Jogtudományi Közlöny, 12, 659–666., 659. o.

5 Garland azonban megjegyzi, hogy a legtöbb kriminológus és reformer korántsem felelt meg annak a karikatúrának, amelyet a jóléti büntetőpolitika kritikusan festettek róluk. A beavatkozások nagy része Garland szerint nem volt kényszerített és „tolakodó”, és a medikális modell elvei sokkal kevésbé érvényesültek, mint a szociális munka vagy az oktatás szempontjai. [Garland, D. (2001) *The culture of control: Crime and social order in contemporary society*. Oxford University Press, 44. o.]

6 Campbell, K. M. (2005) *Rehabilitation theory*. In: Bosworth, M (Ed.) *Encyclopedia of prisons and correctional facilities*. Sage Publications Inc., Thousand Oaks, 831–834., 832. o.

7 Cullen, F. T. (2012) *Taking rehabilitation seriously*. *Punishment and Society*, 14, 94–11., 96. o.

8 Gönczöl, 1977, i. m., 659. o.

9 Martinson, R. (1974) *What works? Questions and answers about prison reform*. *Public Interest*, 35, 22–54. o.

széles körű szakmai és társadalmi támogatást élvezett. Ami azonban igazán jelentőssé tette kriminálpolitikai szempontból, az az, hogy mind a politikai jobb, mind a baloldal a saját törekvései zászlajára tűzte megállapításait.¹⁰ A liberálisok a szabadságvesztés-büntetés és a határozatlan tartamú szakciók ellen kívántak vele érvelni, a konzervatívok pedig a szigorúbb büntetőrezsimek létjogosultságát igyekeztek vele alátámasztani. A két tábor nagyon különböző szemüvegen át nézte a rehabilitáció eszméjét és annak terápiás modelljét, így egészen másban látták a probléma gyökerét, a megoldás tekintetében azonban – a kriminálpolitika területén szinte egyedülálló példaként – konszenzusra jutottak; utóbbi nem volt más, mint a rehabilitációs eszme és a határozatlan tartamú büntetési gyakorlat elvetése, illetve a „megérdemelt büntetés” és a határozott tartamú büntetés elveivel való felváltása.¹¹ Garland¹² szerint a rehabilitációs eszmében való hit megrendülése alapjaiban rengette meg a modernista jóléti büntetőpolitikát. Ebben a narratívában a rehabilitáció nem egyszerűen lehetetlen, hanem veszélyes és kártékony célként jelent meg. Ez a folyamat vezetett el – ahogy Garland fogalmaz¹³ – a „politikai gravitáció középpontjának eltolódásához”, mégpedig a kemény és fájdalmas büntetések irányába.

Ominózus cikkében Martinson megállapította, hogy néhány elszigetelt kivételtől eltekintve az addig ismertté vált rehabilitációs törekvések nem jártak számottevő hatással a bűnisméltésre.¹⁴ Az írás termékeny talajra hullott az amerikai társadalomban, és a kriminológia történetének egyik legbefolyásosabb és legtöbbet idézett cikkévé lett. Megjelenése egy évvel megelőzte Martinson és munkatársai, Lipton és Wilks 1975-ben publikált¹⁵ kutatási beszámolóját, amelyben 231, 1945 és 1967 között folytatott fogvatartotti kezelési program elemzésének eredményeit foglalták össze. Az eredmények megerősítették Martinsont abban a már korábban is hangoztatott és kutatótársai által maradéktalanul nem osztott álláspontjában, amely szerint a rehabilitáció, illetve a treatment paradigma híveinek nem sok okuk van az optimizmusra. Martinson aktívan részt vett a jóléti büntetőpolitika anomáliáival kapcsolatos szakmai diskurzusban, amely azonban hamarosan túlnőtt rajta. Időközben a Martinson és kollégái által publikált, szakmai és laikus körökben egyaránt nagy port felvert kutatás komoly módszertani hiányosságaira is fény derült. Az utóbbi kutatási eredmények újraértékelése céljából létrehozott bizottság¹⁶ jelentéséből és a későbbi kritikákból az olvasható ki, hogy a kutatás alapjául szolgáló programok egy része már régen elavult, és megkérdőjelezhető módszertani alapokra épült. Többségük azért bizonyult hatástalannak a bűnisméltés megelőzésében, mert arra egyáltalán nem

10 Campbell, 2005, i. m., 832. o.

11 Cullen, F. T., Gilbert, K. E. (2013) *Reaffirming rehabilitation*. Elsevier Inc., Waltham, 56. o.

12 Garland, D. (2001) *The culture of control: Crime and social order in contemporary society*. Oxford University Press, 8. o.

13 Garland, 2001, i. m., 14. o.

14 Martinson, 1974, i. m., 25. o.

15 Lipton, D., Martinson, R., Wilks, J. (1975) *The effectiveness of correctional treatment: A survey of evaluation studies*. New York: Praeger

16 Blumstein et al, 1978, id. Miller, 1989, i. m.

alkalmas módszert alkalmazott, mégis a rehabilitációs programok hatékonyságára, illetve annak hiányára vonatkozó következtetések alapjául szolgált. Ami azonban különösen megkérdőjelezi Lipton és munkatársai eredményeit, az az a tény, hogy az általuk értékelt programok között egyáltalán nem szerepeltek kognitív viselkedésterápiás módszereken alapuló, amelyek pedig a tudomány mai állása szerint a leghatékonyabb eszköznek tűnnek a bűnismétlés megelőzése terén. A programok értékelése kapcsán a másik problémás pont a hatékonyság mércéje volt¹⁷. Martinson és kollégái vizsgálata egyáltalán nem vette számításba a kriminális tevékenység ritkulását vagy az elkövetett bűncselekmények súlyának csökkenését, hanem kizárólag a bűnismétlés hiányát tekintette a siker kritériumának. Mindezekon felül Martinson elismerte, hogy a visszaesésen kívül voltak olyan eredményváltozók, amelyekre egyes programok kedvező hatást gyakoroltak; ilyen volt például az intézményi alkalmazkodás vagy az oktatási teljesítmény, amelyek szintén nem elhanyagolható harmadlagos prevenciós szempontok. Bebizonyosodott tehát, hogy Martinson és munkatársainak kutatása sok sebből vészelt, és nem szolgáltatott használható bizonyítékokat a rehabilitációs programokkal szemben. Martinson a következő években revideálta korábbi nézeteit, illetve visszavonta korábbi állításait, olyannyira, hogy 1979-ben, tragikus öngyilkossága előtt egy évvel már maga is hatékony kezelési programok soráról írt egyik cikkében¹⁸. A rehabilitáció körül kialakult szakmai és politikai vita hevében azonban ez már senkit nem érdekelt; a mór megtette kötelességét, a mór mehetett.

A treatment vagy kezelési modell tehát az 1970-es években megbukott, a rehabilitációs eszme azonban mindennek ellenére nem tűnt el a kriminálpolitika süllyesztőjében, ahogy azt az elmúlt évtizedek fejleményei is bizonyítják. A kérdés az volt, és talán továbbra is az, hogy sikerül-e szakítani mind a rehabilitációs ideológia virágkorát jellemző naivitással, mind az annak kudarcát fémjelző peszsimizmussal és cinizmussal.¹⁹

A treatment modellel kapcsolatos kritikák az elmúlt évtizedek fejleményei tükrében

Kétségtelen, hogy a XX. század második felében a rehabilitációs eszme és gyakorlat kríziséhez vezető kritikai érvek nem voltak alaptalanok. A rehabilitációs ideál csak csökevényes formában, sok rendszerszintű anomáliát kitermelve és súlyos visszaélésekre lehetőséget adva érvényesült a büntető igazságszolgáltatási gyakorlatban. Ez azonban nem feltétlenül jelenti azt, hogy a bűnismétlés megelőzését célzó törekvéseknek nincs helyük a büntetés-végrehajtásban és az alternatív büntetések területén. A treatment válságát követő időszakban bebizonyosodott,

¹⁷ Miller, 1989, i. m.

¹⁸ Martinson, Robert (1979) *New findings, new views: A note of caution regarding sentencing reform*. Hofstra Law Review, 7(2), <http://scholarlycommons.law.hofstra.edu/hlr/vol7/iss2/1>

¹⁹ Palmer, T. (1992) *The re-emergence of correctional intervention*. Sage Publications, Newbury Park, California. Id. Cullen – Gendreau, 2000, i. m., 124. o.

hogy a harmadlagos prevenciók programokat ért módszertani vádak egy része megalapozatlan, vagy legalábbis csak árnyaltabb formában állja meg a helyét, és az emberi jogi szempontú aggályok sem feltétlen gördítenek leküzdhetetlen akadályokat a rehabilitáció létjogosultsága mellett érvelők elé. A továbbiakban a rehabilitációt ért főbb kritikai érveket és az azokra az elmúlt évtizedekben adott válaszokat tekintem át röviden.

Az egyik leggyakrabban említett kritika a rehabilitációval szemben az a Martinson doktrínán alapuló álláspont, amely szerint a bűnismétlés megelőzését célzó gyakorlat valójában nem működik, nem hatékony. Utóbbi módszertani kritika az elmúlt évtizedek kutatási eredményei fényében egyre gyengébb lábakon áll²⁰. Ez azonban nem jelenti a medikális modell feléledését, hiszen a mai rehabilitációs elméletek inkább a társas tanuláselméletből és a szociálpszichológiából merítene, mint a korábbi orvosi szemléletből.²¹ Véleményem szerint ez a tendencia úgy értelmezhető, hogy az, amit általában véve a rehabilitációs eszme bukásának szokás nevezni, valójában csak a szélsőséges biológiai és pszichológiai determinizmusra építő, koerszív és diszfunkcionális gyakorlatot eredményező medikális modell, a tulajdonképpeni treatment paradigma végét jelentette. A fürdővízzel együtt azonban úgy tűnik, egy időre a gyermeket is kiöntöttük a kádból, ami ha másra nem, arra jó volt, hogy katalizálja a kutatásokat, és közelítse azok módszertanát a mind szigorodó metodológiai elvárásokhoz.

A módszertani kritikákon kívül további bírálat volt a rehabilitációs eszmével, illetve a medikális modellel kapcsolatban, hogy téves alapokra épült a bűnözés okaira és természetére vonatkozóan, mivel a társadalmi tényezők helyett az egyénben kereste a probléma gyökerét.²² Ez a megközelítés nemcsak jogsértő és káros patologizáláshoz vezetett, hanem ignorálta a bűnelkövetés irányába befolyásoló szociális tényezőket is. McNeill²³ azonban ennek kapcsán megjegyzi, hogy a mai rehabilitációs elméletek már elkerülik a szélsőséges pozitívizmus patologizálásához vezető csapdáit, tudomásul véve, hogy a bűnözés – legalábbis nagyrészt – társadalmi jelenség. A mai rehabilitációs megközelítésekre, különösen a dezisztencia-szempontú, illetve általában véve az erősségeken alapuló irányokra²⁴ már nem vonatkozik a fent tárgyalt kritika.

Sokkal több aggály merül fel a rehabilitatív büntetés koncepciójával, illetve a rehabilitáció büntető igazságszolgáltatási vonatkozásaival kapcsolatban. A rehabilitatív büntetés konzekvencialista büntetésfilozófiát tükröz, mivel a bünte-

20 Ahogy azt a történeti áttekintésben említettem, maga Martinson is hamar revideálta nézeteit, és bár ez akkoriban sajnos nem gyakorolt számottevő hatást a büntetőpolitika alakulására, az azóta folytatott kutatások egyre több bizonyítékot szolgáltatnak arra, hogy rehabilitációs programok – megfelelő körülmények között – szignifikánsan csökkenthetik a bűnismétlés valószínűségét.

21 McNeill, 2012, i. m., 8. o.

22 Bottoms, A. (1980). *An introduction to 'The coming crisis'*. In Bottoms, A., Preston, R. (Eds.) *The Coming Penal Crisi*. Scottish Academic Press, Edinburgh. 1–24. o.

23 McNeill, 2012, i. m., 9. o.

24 Ld. bővebben: Szabó Judit (2012) *A bűnelkövetők rehabilitációjának meghatározó irányzatai a nemzetközi szakirodalom tükrében*. *Alkalmazott Pszichológia*, 2012/2., 73–88. o. – http://ap.elte.hu/wp-content/uploads/2013/07/AP_2012_2_Szabo.pdf

tést annak kívánt következményével – jelen esetben a rehabilitációval²⁵ – indokolja²⁶. A rehabilitatív ítélkezésnek az a veszélye, hogy a cselekmény súlyához mérten aránytalanul súlyos büntetés kiszabására is lehetőséget adott (az egyébként bizonytalan) prognózis alapján.²⁷ Ennek egyik oka, hogy az egyén szabadságát érintő döntések gyakran kétes szakmaiságú, szubjektív és ellenőrizetlen „szakértői” döntéseken alapulnak.²⁸ Ezeket a problémákat nemcsak a retributív büntetés hívei ismerték fel; a rehabilitáció támogatói közül sokan szintén elfogadhatatlannak tartják az aránytalanul hosszúra nyújtott büntetések gyakorlatát, vagy amellett érvelve hogy a büntetés tartamát a „just deserts” elv kell, hogy meghatározza²⁹, vagy teljesen elvetve a rehabilitatív büntetés gondolatát³⁰.

További anomáliaként merült fel, és napjainkban is komoly kihívás elé állít bizonyos büntető igazságszolgáltatási rendszereket, hogy a bűnelkövetőket célzó rehabilitációs gyakorlat rendszerszintű diszkriminációt valósíthat meg a társadalom hátrányos helyzetű – különösen a szegénységben élő – tagjai sérelmére³¹. Azt ugyanis, hogy kinek és milyen korrekciós beavatkozást írnak elő, illetve hogy kit sorolnak a „javíthatatlan” kategóriába, nem az általa elkövetett bűncselekmény, hanem inkább a hátrányos helyzet, a kockázati tényezők száma és jellege befolyásolja. Nemcsak a hátrányos megkülönböztetés a probléma, hanem az is kérdéses, hogy a rehabilitációs eszköztár mennyire érzékeny például a nemi vagy kulturális különbségekre.³² Úgy vélem, ezek a valóban jogos felvetések nem általában véve a harmadlagos megelőzés céljából végzett rehabilitációs tevékenység jogszerűségét kérdőjelezzik meg, hanem a rehabilitációs céllal indokolt határozatlan tartamú büntetésekkel, illetve a kockázatértékelés bünteteskiszabásban és büntetés-végrehajtásban történő alkalmazásával kapcsolatos aggályokat fogalmazzák meg.

Az 1960-as és 1970-es években komoly kritikák láttak napvilágot az ún. rehabilitációs gyakorlat tartalmát illetően is, kifogásolva a módszerek gyakran embertelen, abuzív voltát. A rehabilitáció hatékonyságába vetett hit olyan módszerek alkalmazásának is lehetőséget biztosított, amelyek nemcsak hogy a kívánt cél elérésére nem bizonyultak alkalmasnak, de súlyosan sértették az emberi méltóságot, illetve veszélyeztették a testi és lelki egészséget.³³ Rotman nemcsak az inhumánus módszereket, hanem egyes rehabilitációs célú beavatkozások morális-ideológiai tartalmát is kifogásolta, kifejtve, hogy utóbbiak sértik az egyéni szabadságot. Úgy véli, a rehabilitációnak meg kell elégednie azzal a céllal, hogy

25 Az elrettentés és a semlegesítés szintén konzekvencialista filozófiát tükröznek, szemben a retributivizmussal (Raynor – Crow, 2009, i. m., 7. o.)

26 Robinson – Crow, 2009, i. m., 7. o.

27 Hudson, 2003, i. m., 36. o.

28 Ld. pl. McNeill, 2012, i. m., 8. o.; Bottoms, 1980, i. m., 1–24. o.

29 Robinson – Crow, 2009, i. m., 11. o.

30 Rotman, E. (1990) *Beyond punishment. A new view of the rehabilitation of criminal offenders*. Greenwood Press, New York, 1–20., 14. o.

31 Ld. pl. McNeill, 2012, i. m., 9. o.

32 McNeill, 2012, i. m., 9. o.

33 Ilyenek voltak pl. a különböző sebészeti beavatkozások, gyógyszeres kezelések. (Ld. pl. Robinson és Crow, 2009, i. m., 11. o.; Campbell, 2005, i. m., 832. o.)

az elkövető a jövőben tartózkodjon a további bűncselekmények elkövetésétől, és semmiképp sem törekedhet meghatározott vallási, ideológiai vagy morális értékek elsajátíttatására.³⁴

A rehabilitációs gyakorlat krízisét előidéző kritikai érvek egyikének célpontja – szorosan az előzőekben említett problémákhoz kapcsolódva – az a morális szempontból megkérdőjelezhető törekvés volt, hogy a bűnelkövetőket kényszer útján kívánták „megjavítani”. Ezt a koerszív gyakorlatot nevezte Rotman autoritárius rehabilitációnak, szembeállítva azt az antropocentrikus gyakorlattal³⁵. Rotman tehát csak a bűnelkövetők önkéntes beleegyezése alapján és aktív részvételével végzett rehabilitációs gyakorlatot tartja elfogadhatónak, de ezt az álláspontját nem mindenki osztja a szakirodalomban. Robinson és Crow³⁶ több olyan szerzőt idéznek, akik szerint az elkövetők bizonyos köre – elsősorban a társadalom számára veszélyesnek ítélt szexuális, erőszakos és kábítószer-bűncselekményeket elkövető bűnismétlők – kötelezhető, sőt, akár kényszeríthető is meghatározott rehabilitációs beavatkozásokban vagy „átnevelő” foglalkozásokon való részvételre. Day és munkatársai³⁷ a koerszív rehabilitációs gyakorlat melletti és elleni érveket felsorakoztató cikkükben például úgy érvelnek, hogy a rehabilitációs „kényszerprogramok” alkalmazása nem feltétlen etikátlan, csak abban az esetben, ha az azt megvalósító szakemberek etikátlan vagy abúzív módon gyakorolnak kényszert az elkövetőkre. A kötelező jelleg önmagában nem jelenti a beavatkozás eredménytelenségét, mivel ebben a vonatkozásban inkább az egyén szubjektív percepciói számítanak, mint a kényszer objektív ténye; a motiváció és az attitűdök terén komoly változások következhetnek be az idő múlásával, melyek akár hatékonyá is tehetik az intervenciót.

Az eddig taglalt kritikai érveken kívül megfogalmazódott egy további, az eddigiektől független kifogás is a rehabilitációval kapcsolatban, amelyet a szakirodalomban a „less eligibility”, azaz a „kevésbé választhatóság” elvének neveznek³⁸. Ezt az elvet Rotman Benthamtól³⁹ eredezteti, aki úgy vélte, egy elítélt körülményei nem lehetnek jobbak, mint az ártatlan és szabad emberek legszegényebbikének körülményei. Általában véve a bűnelkövetők rehabilitációjára vonatkoztatva ezt az alapelvet, sokan igazságtalannak vélik, hogy a bűnelkövetők számára elérhetővé válnak olyan támogatási lehetőségek, segítségnyújtási formák, amelyek a bűncselekmények elkövetésétől tartózkodó, ám a bűnelkövetőkhöz esetleg hasonló társadalmi, gazdasági vagy személyes problémákkal küzdenek. Ez az elv a történelem során gyakran szolgált alapjául a börtönkörülmények javításának szándékával szembemenő törekvéseknek és a fogvatartottakkal szembeni mos-

34 Rotman, 1990, i. m., 6–7. o.

35 Rotman, 1986, i. m., 1025–1027. o.; Rotman, 1990, i. m., 8. o.

36 Robinson – Cow, 2009, i. m., 12. o.

37 Day, A., Tucker, K., Howels, K. (2004) *Coerced offender rehabilitation – a defensible practice?* Psychology, Crime & Law, 10(3), 259–269. o.

38 Robinson – Crow, 2009, i. m., 13. o.

39 Rotman, 1986, i. m., 1029. o.

toha bánásmódot tápláló attitűdöknek, ahogy a büntető populizmus is rendre a zászlajára tűzi azt.⁴⁰

Nyilvánvaló, hogy a rehabilitációs eszme, legalábbis annak medikális vagy kezelési modellje és az azon alapult gyakorlat több sebből vérzik. A fent tárgyalt kritikai érveket nem lehet egyetlen mozdulattal lesöpörni az asztalról, hiszen alaplatannak semmiképp nem nevezhetők. Ugyanakkor úgy tűnik, a XX. század utolsó évtizedeiben végbement jelentős változások sem tudták száműzni a bűnelkövetők rehabilitációját és reintegrációját célzó beavatkozásokat a kriminálpolitika tárházából. Az elmúlt évtizedekben fellendült hatékonyságvizsgálatok eredményei öngamukért beszélnek, és úgy vélem, a többi itt tárgyalt probléma – legyen az módszertani, jogi vagy etikai természetű – sem tűnik megoldhatatlannak. Nem szabad egyenlőségjelet tennünk ugyanis a rehabilitáció és annak medikális modellje közé; utóbbi kétségkívül megbukott, egy időre magával rántva a rehabilitáció koncepciójának egészét, ugyanakkor az azóta eltelt évtizedek változásai ismeretében megállapítható, hogy a rehabilitáció más elméleti alapon, más eszközökkel és gyakorlattal, de képes talpon maradni. A mai rehabilitációs gyakorlatok már nem hagyják figyelmen kívül a kriminalitás társadalmi okait, és még abban az esetben sem tekintik azt orvosi értelemben vett kóros megnyilvánulásnak, ha a bűnelkövetés egyénben rejlő okainak vizsgálatát és az ily módon azonosított kriminogén szükségletekkel való célirányos foglalkozást tartják a rehabilitációs tevékenység feladatának. A szélsőséges individualizálás és patologizálás vádja tehát csupán a medikális modellel szemben áll(na) meg. A rehabilitatív és a határozatlan tartamú büntetések alkalmazásának gyakorlatával kapcsolatos kritikák – legyenek azok bármilyen megalapozottak is – szintén nem általában véve a bűnisméltés megelőzését célzó szakmai tevékenység létjogosultságát kérdőjelezi meg. A harmadlagos prevenciót nemcsak a rehabilitatív büntetés alapozhatja meg, illetve indokolhatja, sőt; ahogy arra korábban utaltam, a rehabilitatív büntetés koncepcióját kifejezetten ellenző álláspont a rehabilitáció híveitől sem feltétlen idegen.

Az, hogy a büntetés elsődleges céljának nem a rehabilitációt, illetve a bűnisméltés megelőzését tekintjük, még nem zárja ki, hogy akár az intézeti, akár a közösségben végrehajtott büntetések során lehetőséget biztosítsunk a korábban bűncselekményt elkövetett embereknek arra, hogy a társadalomba történő visszailleszkedésükhöz, a jogkövető életmód folytatásához szükséges támogatást vegyenek igénybe. A rehabilitációs gyakorlat léte önmagában nem hogy nem jelent veszélyt az elkövetők emberi jogaira nézve – feltéve, hogy utóbbiak tiszteletben tartásán alapul –, hanem hozzájárul azok minél teljesebb körű biztosításához. Egyetértve Rotman⁴¹, Bottoms⁴², McNeill⁴³ és a rehabilitáció számos támogatójának álláspontjával, úgy vélem, amennyiben a szabadságjogok tiszteletben tartá-

40 Rotman, 1986, i. m., 1029–1030. o.

41 Rotman, 1986, i. m.; 1990, i. m.

42 Bottoms, 1980, i. m.

43 McNeill, 2012, i. m.

sa, az önkéntesség, illetve a beleegyezés elvének érvényesülése és a rehabilitáció célzó gyakorlat megfelelő feltételeinek és hatékonyságának biztosítása megvalósul, úgy a rehabilitáció koncepciójának helye van a büntető igazságszolgáltatási rendszerben.

A rehabilitáció fogalma

Bár ahogy említettem, a reintegráció és az azzal rokon fogalmak – hazánkban elsősorban a reszocializáció – mögött az utóbbi években mintha háttérbe szorult volna a rehabilitáció fogalma, az elkövetők kezelésének⁴⁴ irányával és módszereivel foglalkozó, zömében angolszász szakirodalomban napjainkban is népszerű a használata, olyannyira, hogy komoly összefoglaló munkák címei is tartalmazzák e terminust. A rehabilitációt, a reintegrációt, az „újra belépés”-t⁴⁵, a dezisztenciát⁴⁶ és az egyéb rokon fogalmakat egyaránt használják a szakirodalomban a kriminális tevékenység befejezését elősegítő pszichológiai és társadalmi folyamatok, illetve beavatkozások leírására.⁴⁷ A pszichológusok inkább a rehabilitáció kifejezést használják, míg a kriminológusok a reintegráció és dezisztencia fogalmait preferálják, mivel a rehabilitáció valami olyan korábbi és kívánatos állapothoz való visszatérés folyamatát sugallja, amely a bűnelkövetők nagy részénél talán sosem volt meg.

A rehabilitáció kriminológiában és pönológiában használt fogalmát övező terminológiai káosz egyik oka magának a szónak az ebben a kontextusban megtevesztő jelentése. A rehabilitáció, csakúgy, mint a vele rokon fogalmak, a „re” előtaggal kezdődik, amely valamely korábban fennálló állapot visszaállításának folyamatára utal. Az orvostudomány területén, a testi és/vagy a pszichés egészség romlásával járó betegségek és sérülések esetében minden további nélkül alkalmazható ez a szemlélet, hiszen ott a rehabilitáció folyamata a korábbi, egészséges állapot helyreállítását vagy az ahhoz való közelítést célozza. A bűnelkövetők esetében azonban nem feltétlen helytálló ez a megközelítés, mivel sok elkövető életében sosem volt olyan kedvező pszichológiai vagy társadalmi állapot, amelynek helyreállítása cél lehetne. A születésüktől vagy kisgyermekkoruktól súlyosan hátrányos helyzetben élő, sokféle társadalmi és egyéni problémával terhelt, különféle szocializációs deficittel rendelkező emberek esetében túl kell lépni a korábbi állapot visszaállításán, és az annál kedvezőbb helyzet létrehozására kell törekedni.⁴⁸ Rotman⁴⁹ is úgy érvel, hogy az eredeti, börtönbe kerüléskori álla-

44 Kezelés alatt nem medikális szempontú kezelést, hanem a menedzseriális szemléletet tükröző, a szakirodalomban elterjedt „*offender management*” megfelelőjét értem.

45 A *reentry* elterjedt fogalom az angolszász szakirodalomban, magyar nyelvre azonban nehezen lefordítható.

46 A dezisztencia (*desistance from crime*) a bűnelkövetői karrierből történő kilépés, a kriminális tevékenységgel való felhagyás folyamatára utaló kifejezés.

47 Ward, T., Rose, C., Willis, G. (2012) *The rehabilitation of offenders: Good lives, desistance, and risk reduction*. In: Davis, G., Beech, A. (Eds.) *Forensic Psychology*, Wiley Blackwell, Oxford. 407–423., 408–409. o.

48 Robinson – Crow, 2009, i. m., 3. o.

49 Rotman, 1990, i. m., 3–4. o.

pot visszaállítása nem elegendő, hiszen nem foglalja magában az azt meghaladó szociális vagy pszichológiai fejlődést vagy az új készségek elsajátítását. A rehabilitációnak szerintem is túl kell lépnie a börtönártalmak kompenzálásán és a mentálhigiénés gondozáson, hiszen, amint azt láttuk, a büntetés önmagában nem alkalmas eszköz a bűnismétlés megelőzésére. Ezen utilitarista érven kívül azonban egyéb megfontolások is szerepet játszottak álláspontom kialakításában, amelyet az alábbiakban fejtek ki részletesebben.

A Popper Péter nevével fémjelzett hagyományos hazai felfogás⁵⁰ szerint a reszocializáció a rehabilitáció és a reintegráció folyamataiból áll. Előbbi az elkövető testi, lelki és szellemi állapotát hivatott javítani a bűnismétlés esélyének csökkentése érdekében, és általában – bár nem feltétlen – a büntetés-végrehajtás során zajlik, míg utóbbi túlmutat a zárt intézmény keretein, és a volt elkövető társadalomba történő visszailleszkedését célozza. Fliegauf Gergely⁵¹ némiképp másképp konceptualizálja a három fogalmat. Az ő modelljében szintén a reszocializáció a legnagyobb terjedelmű folyamat, amely az előzetes fogvatartástól kezdődik, és a szabadulást követő időszakba is belenyúlik, mely utóbbi egyben a reintegráció időszaka is. A rehabilitációt Fliegauf egyértelműen a büntetés-végrehajtáshoz köti mind tartamát, mind tartalmát illetően, és a fogvatartott általános fizikai és pszichikai állapotának szinten tartását és/vagy javítását érti alatta. A bűnismétlés megelőzésének célkitűzését nem a rehabilitációhoz, hanem a reszocializációhoz köti. Értelmezésem szerint tehát Fliegauf – Poppertől eltérően – a reszocializációt nem a rehabilitációt és a reintegrációt magában foglaló, hanem azokkal ugyan összefüggő, ám önálló folyamatként konceptualizálja. Ez a nézőpont a rehabilitáció szűk, a bűnismétlés megelőzésének célját magában nem foglaló értelmezését sugallja. Én a rehabilitáció ennél tágabb, a reintegrációtól kevésbé mereven elválasztott fogalma mellett török lándzsát. Egyrészt nem tartom szerencsésnek a rehabilitáció és a reszocializáció fogalmainak és folyamatainak merev elválasztását – egyik alatt a pszichés állapot megőrzését, illetve javítását, a másik alatt pedig a bűnismétlés megelőzését célzó szocializációt értve –, mivel, megítélésem szerint, az ember megismerő folyamatai, gondolkodása, érzelmei, személyiségjellemzői szorosan összefüggnek, így az általános pszichés állapot javítása bizonyos tényezők vonatkozásában eleve, a preventív szándék hiányában is magában hordozza a bűnismétlés megelőzésének lehetőségét. Az sem állítható, hogy merőben más eszközei volnának a rehabilitációnak, mint a reszocializációnak, azaz előbbinek a pszichológiai (és különösen medikális) eszközök, utóbbinak pedig a nevelés és a pedagógia. A szocializáció, a normák és értékek, és utóbbiakkal együtt a viselkedés módosulása is az emberi pszichében megy végbe, ilyen értelemben minden pszichológia, a tanulás is. Én tehát a rehabilitáció olyan tágabb értelmezését fogadom el, amely szerint utóbbi a reintegrációt is magában foglaló reszocializációs folyamat része, és magában hordozza a bűnismétlés megelőzésé-

50 Popper, Péter (1970) *A kriminális személyiségzavar kialakulása*. Akadémiai Kiadó, Budapest

51 Fliegauf G. (2012) *A börtönpszichológia elhatárolása a kriminalpszichológiától*. Börtönügyi Szemle, 2012/1. 45–62., 50–51. o.

nek szándékát. A tágabb értelmű felfogásból következik az is, hogy nem kötöm a rehabilitációt a büntetés-végrehajtáshoz, mert úgy vélem, a jövőbeli kriminális viselkedés valószínűségét csökkentő pszichológiai és pedagógiai gyakorlat nemcsak zárt intézetben folytatható.

Cullen és Gendreau⁵² a rehabilitáció három lényeges elemét azonosítják: (1) a beavatkozás tervezett vagy legalábbis explicit módon kerül megvalósításra, és semmiképp sem akaratlanul vagy eshetőlegesen; (2) a beavatkozás az elkövető valamely, a bűnözéssel feltételezett összefüggésben álló jellemzőjére, így például az attitűdjeire, megismerő folyamataira, mentális egészségére, oktatással vagy munkavállalással kapcsolatos készségeire, társas kapcsolataira stb. irányul; és végül (3) a beavatkozás célja a bűnismétlés valószínűségének csökkentése. Hozzáteszik, hogy azok az intervenciók, amelyek speciális elrettentés útján kívánják elérni az utóbbi célt, kívül esnek a rehabilitáció területén. Cullen és Gendreau meghatározása azonban, megítélésem szerint, kiegészítést igényel. Blackburn⁵³ hívta fel a figyelmet arra, hogy ha a rehabilitációt nem a társadalmi reintegráció kontextusában értelmezzük, hanem csupán a bűnismétlés megelőzését értjük alatta, akkor etikai alapja megkérdőjelezhetővé válik. Ha a társadalmi visszailleszkedés támogatását értjük alatta, akkor a cél az egyén éhhatékonyságának növelése annak érdekében, hogy ne kövessen el újabb bűncselekményt. A rehabilitáció ebben az esetben abból nyeri legitimitását, hogy nemcsak a társadalom, hanem az elkövető érdekeit is előmozdítja. Ha azonban pusztán a társadalom védelme a cél, akkor annak eszköze szükségszerűen restriktív lesz, sőt, akár megkülönböztethetetlené válik a speciális elrettentéstől. Blackburn véleménye szerint az elkövető problémája nem azonosítható magával a bűnelkövetéssel, nem lehet pusztán annak eliminálására törekedni, hanem az egész ember működését kell szem előtt tartani. Ez az elképzelés összhangban van Rotman humanisztikus rehabilitációs modelljével.⁵⁴ Utóbbi megközelítés elfogadása számomra egyben azt is jelenti, hogy a rehabilitáció folyamata nem határolható körül élesen és mereven, annak fontos társadalmi, jogi és erkölcsi vonatkozásai is vannak. Utóbbiak megvilágításához egy újkeletű elméleti modellt hívok segítségül.

A rehabilitáció koncepciója változó jelentéstartalmának áttekintéséhez és megértéséhez komplex elméleti keretet nyújt Fergus McNeill modellje. McNeill⁵⁵ úgy véli, a rehabilitációval kapcsolatos elméleti és gyakorlati problémák oka az, hogy az egyéni szintű változást célzó pszichológiai rehabilitációt sokan nem kapcsolják össze a rehabilitáció más formáival, és negligálják annak társadalmi, morális és jogi vonatkozásait. A rehabilitáció túlságosan szűk, pusztán pszichológiai kontextusban történő értelmezése azt a kockázatot rejti magában, hogy a kockázatkezelés és a társadalomvédelem egyik eszközévé degradálódik, illetve

52 Cullen – Gendreau, 2000, i. m., 112. o.

53 Blackburn, R. (2003) *Ethical issues in motivating offenders to change*. In: McMurrin, M. (Ed.) *Motivating offenders to change: A guide to enhancing engagement in therapy*. John Wiley & Sons, Chichester, 139–155., 145. o.

54 Rotman, 1986, i. m., 1025–1026. o.

55 McNeill, 2012, i. m., 17. o.;

hogy a társadalmi kontroll más, korlátozóbb formái váltják majd fel. E probléma tudatosítása és megoldása céljából McNeill egy olyan komplex, interdiszciplináris kategorizációs rendszert vázol fel, amelyben a természetes rehabilitáció, azaz a dezisztencia mellett a rehabilitáció négy további formája kap helyet: a pszichológiai, a társadalmi, a bírói és a morális rehabilitáció.

A *személyes rehabilitáció* fogalma McNeill értelmezésében azokat a korrekciós vagy reformatív törekvéseket fedi le, amelyek a bűnelkövető „helyreállítását” vagy megváltoztatását, azaz új képességek és készségek kialakítását és a meglévő hiányosságok és problémák kompenzálását célozzák. A „pszichológiai” és „korrekciós” jelzők pejoratív melléklézőként elkerülendő, McNeill a személyes rehabilitáció terminust alkalmazza, mivel nem szeretné azt sugallni, hogy a változást valamilyen specifikus technika vagy módszer alkalmazásával kellene elérni.

A személyes rehabilitáció azonban önmagában nem elég, hiszen csupán az egyénre fókuszál, és nem alkalmas a bűncselekmény erkölcsi és interperszonális vonatkozásainak kezelésére; utóbbi az *erkölcsi rehabilitáció* terepe. Ahhoz, hogy a bűnelkövető teljes jogú, tehát morális szempontból rehabilitált tagként térhessen vissza a társadalomba, helyre kell állítania, illetve orvosolnia kell az okozott kárt. A morális rehabilitáció folyamata Duff⁵⁶ kommunikatív büntetésről szóló elképzeléseit tükrözi, amely szerint a büntetés feladata, hogy az elkövető irányába közvetítse cselekménye elítélendő voltát, hogy meggyőzze őt a tettéért való felelősség vállalásának szükségességéről, és hogy felébressze benne a megbánást, valamint a változás iránti igényt.

A pszichológiai és az erkölcsi rehabilitáció azonban mit sem érnek a reintegráció útjában álló jogi és ezzel összefüggő gyakorlati akadályok megszüntetését szolgáló *bírói vagy jogi rehabilitáció* nélkül. A bűnelkövetők társadalomba történő sikeres beilleszkedését ugyanis a leggyakrabban megtervezett és kivitelezett rehabilitációs terv esetén is megghiúsíthatják a büntetett előélettel járó megfélemlítés és társadalmi kirekesztés folyamatai. A büntetett előélethez fűződő hátrányok alóli mentesítés voltaképp utóbbi probléma kiküszöbölését szolgálja.⁵⁷

Végül McNeill modelljének utolsó eleme a *társadalmi rehabilitáció*, amelyet a szerző tágabban értelmez, mint ahogy az európai szakirodalomban szokták. A szociális rehabilitáció alatt ő nem pusztán a formális állampolgári státusz visszaállítását és az erre szolgáló személyes és társadalmi eszközök hozzáférhetőségét érti, hanem egy, a társadalomban jóval mélyebben gyökerező szubjektív folyamatot, nevezetesen a jó útra tért volt bűnelkövető informális elismerését és elfogadását. McNeill a rehabilitáció társadalmi kontextusának ignorálását tartja a rehabilitációs gyakorlat legegységesebb problémájának, ezt teszi felelőssé a sikertelenségekért, a rehabilitációs elméletek félreértelmezéséért és a gyakorlatba történő nem megfelelő átültetéséért. Álláspontja szerint a rehabilitáció eszméjének

56 Duff, A. (2001) *Punishment, communication and community*. Oxford University Press, Oxford.

57 Más kérdés, hogy az erre vonatkozó jogi szabályozás és gyakorlat hazánkban például meglehetősen diszfunkcionális. Ld. pl. Vig Dávid (2014) *Korlátlan fájdalom? A bebörtönzés kirekesztő hatásai a semlegesítésben és azon túl*. Doktori értekezés, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest

elértéktelenedését és kiüresedését megelőzendő, integratív és interdiszciplináris rehabilitációs elmélet, illetve gyakorlat kialakítására van szükség.

Úgy vélem, McNeill komplex modellje megfelelő elméleti keretet és kiindulási pontot nyújt a rehabilitáción túl a harmadlagos prevenció elméleti és gyakorlati értelmezéséhez, értékeléséhez. E modell alapján a rehabilitáció egy tágabb és egy szűkebb értelmezését is elfogadhatónak tartom. A rehabilitáció mint ernyőfogalom alá sorolok minden olyan eszközt, beavatkozást és folyamatot, amely lehetővé teszi, hogy a bűnelkövetők teljes jogú állampolgárként térhessenek vissza a társadalomba, és ott jogkövető életet élhessenek.

Nyilvánvaló, hogy utóbbiak közül a büntetés-végrehajtás vonatkozásában elsősorban a személyes vagy pszichológiai rehabilitáció bír jelentőséggel⁵⁸, amely – értelmezésem szerint – magában foglalja azokat a célzott programokat és egyéb, a testi, lelki és szociális integritást biztosítani szándékolt beavatkozásokat, amelyek a személyiség, a képességek, a viselkedés, az attitűdök, az értékek és egyéb pszichológiai tényezők befolyásolása révén csökkenthetik a bűnismétlés valószínűségét, és amelyek ezzel hozzájárulhatnak a későbbi sikeres reintegrációhoz.

⁵⁸ Ld. fent McNeill modelljét.

Speciális körletek és börtönprogramok Missouri államban¹

A modern kori büntetések és börtönök egyik legmarkánsabb jellegzetessége – írja Michel Foucault (1990) –, hogy a cselekmény megtorlása helyett sokkal inkább az egyes ember ellenőrzése, veszélyes mivoltának semlegesítése válik célkitűzéssé. A törvénysértés tárgyai immár az *egyének*: nem azért, amit elkövettek, sokkal inkább azért, *amilyenek*. A bírák a bűntettel egy időben tehát a lelket is elítélik, és a lélek magára is vállalja a büntetést. A fegyelmező módszerek – szebben kifejezve: a reszocializációs és reintegrációs törekvések – egyre inkább a társadalom számára „hasznos egyéneket” gyártó eljárásokként működnek.

2013 októberétől lehetőségem nyílt több, Missouri állambeli büntetés-végrehajtási intézet speciális körletrészeneinek meglátogatására (egyres programokat több hónapon keresztül is tanulmányozhattam a résztvevő megfigyelés módszerével). Foucault megállapításaival összhangban magam is arra a következtetésre jutottam, hogy

- a modern büntetés-végrehajtás a fogvatartottak pusztja „megőrzése” helyett egyre nagyobb hangsúlyt helyez a bűnelkövető személyiségének és indítékainak feltárására, ezek befolyásolásán keresztül pedig a jövőbeli viselkedés kontrollálására.
- Mindez tetten érhető a „pszichoszakmák” képviselőinek – pszichiáterek, pszichológusok, tanácsadók, terapeuták stb. – nagyarányú megjelenésében is az amerikai igazságszolgáltatás és büntetés-végrehajtás területén.
- A „rehabilitáció” feladatával megbízott treatment személyzet véleménye egyre nyomatékosabbá válik a fogvatartottak számára létrehozott speciális programok és körletrészek megtervezésében, kialakításában, működtetésében, illetve az elítélt börtönbeli „pályafutásának” meghatározásában (ideértve a jutalmak és büntetések elosztását vagy éppen a korábbi szabadulás lehetőségének befolyásolását is).

A továbbiakban részletesen is ismertetendő börtönprogramok néhány általános jellegzetessége – a treatment ideológia – vázlatosan a következőkben foglalható össze:

- A programok legnyilvánvalóbb vonása a *kognitív pszichológia* egyeduralma: legyen szó szexuális bűnelkövetők terápiájáról, az agresszivitás viszszaeszesítéséről, stresszkezelésről vagy drogprevencióról, a szakemberek elsősorban a kognitív-viselkedésterápiás kézikönyveket, az ún. treatment manuálokat használják. A kézikönyvek egyúttal pontosan meghatározzák a csoportfoglalkozások menetét, sorrendjét, a megtárgyalandó kérdéskö-

¹ Köszönettel tartozom a Missouri Department of Corrections munkatársainak, akik a munkámat segítették, valamint Fiáth Mariannának a szöveggondozásért.

röket vagy az írásbeli házi feladatokat is. A viszonylag szigorú keretek kevés lehetőséget hagynak a terapeuta egyéni kezdeményezőkézségének és kreativitásának, ugyanakkor mérhetővé és összehasonlíthatóvá teszik a különböző intézetekben zajló programokat és az azokon részt vevők „teljesítményét”.

- A kognitív terápia elsősorban a gondolatok és hiedelmek – az ún. kogníciók – módosításán keresztül kísérli meg az érzelmi állapotok és a viselkedés megváltoztatását (Mórotz, Perczel Forintos, 2005). Ebből adódóan az egyénre elsősorban *racionális cselekvőként* tekint (akinek a gondolkodása – és nem mondjuk a tudattalan indítékai – irányítja a tetteit; a „hibás gondolatok” kijavítása a feltételezések szerint egyúttal a kívánatos magatartás megjelenéséhez fog vezetni a jövőben).
- A kognitív pszichológiára épülő programok az *egyén felelősségét* hangsúlyozzák a közösséggel szemben: a bűnözést elsősorban „hibás” egyéni választások következményeként értelmezik. Mindezek miatt a cél nem különféle társadalmi változások elérése, de nem is a személyes múlt minél alaposabb feltárása, hanem az egyén *pszichoeducációja*: a „helyes döntések” meghozatalára való képesség fejlesztése a „megfelelő” életvezetés megvalósítása érdekében.
- Mivel a fogvatartottak különböző *kockázati tényezőkkel* jellemezhetők (például más a kockázat jellege egy szexuális bűnelkövető, illetve más egy agresszív szerhasználó esetében), célszerűnek tűnt különböző intézetekben, illetve a probléma kezelésére specializálódott körletrészekben elhelyezni őket.²
- A fogvatartottak kognitív és egyéb képességei is nagymértékben eltérnek egymástól. Missouri államban a *szükségleteknek* megfelelően megpróbálják elkülönült körleteken, de legalábbis különálló épületszárnyakon elhelyezni a testi betegségekben szenvedőket, az időskorúakat vagy például az alacsony intellektusúakat, akik számára módosított programverziókat dolgoztak ki. A programok „egyéniessége”, a szükségletekhez szabása egyúttal azt is jelzi, hogy senki sem vonhatja ki magát testi vagy mentális fogyatékoságaira hivatkozva a rehabilitációs programok hatálya alól. A cél minél több ember minél hatékonyabb elérése, és viselkedésük társadalmi normákhoz igazítása.
- Az elképzelések szerint a börtön valósága nagyrészt a *társadalmi életet modellálja* – éppen emiatt az elítéltnak törekednie kell arra, hogy az intézeti magatartásával is kifejezze, mire lehet számítani tőle a szabadulását követően. A börtön modellszerepét hangsúlyozza a programok *progresszív*,

² Annak érdekében azonban, hogy a normál körleteken elhelyezettek is részt vehessenek a személyiségükhöz és a jellemző problémáikhoz leginkább illeszkedő foglalkozásokon, az intézeti pszichológusok rendszeresen hirdetnek különböző, 8–10 héten át zajló kiscsoportokat (depressziócsoporthoz, traumafeldolgozás-csoport, harag- és indulatkezelés stb.). A programok elvégzéséről szóló tanúsítvány bekerül a fogvatartott dokumentációjába, és pozitív szerepet játszhat a kedvezményes szabadulás elbírálásakor.

lépcsőzetes felépítése is. A fogvatartott a megfelelő magatartás prezentációjával egyre több előnyre tesz szert az adott körletrészen belül (amivel együtt arra is utalnak, hogy a törvénytisztelő magatartás a civil életben is egyre több jutalomhoz vezet majd). Ennek leglátványosabb példája, hogy még a „fogdakörletek” számára is kialakítottak egy többlépcsős normarendszert. Jó magaviseletért extrapont-szerzés – ezzel párhuzamosan pedig több jogosultság, nagyobb mozgástér – jár. Újabb fegyelmi vétségért – például tiszteletlenség, az étkezés megtagadása, a gyógyszeres kezelés visszautasítása a magánelzárás alatt – a fogvatartott alacsonyabb szintre kerül, és így a fogdán töltött ideje is meghosszabbodik (akkor kerülhet vissza végleg a normál körletre, amikor a magatartása hosszabb időn keresztül is megfelel a kívánalmaknak).

- A börtön modellszerepe mellett a *terápiás közösségek* (TC) térhódítása is jelzi, hogy a hangsúly ugyan az egyéni döntésekre és a felelősségvállalásra került, azonban fontos indikátor az is, hogy az egyes ember mennyire képes *társas környezetben*, a gyakorlatba átültetve megvalósítani a tanultakat. A TC-elrendezés bevezetéséről a szexuális bűnelkövetők és a szenvedélybeteg terápiaja kapcsán a továbbiakban részletesen is szót ejtek.

A „rosszak legrosszabbjai”

A Potosi Büntetés-végrehajtási Intézet Missouri állam legzártabb börtöne. Nemcsak az életfogytiglani szabadságvesztésüket töltőket, hanem a halálra ítélt bűnelkövetőket is itt tartják fogva. Érdekes módon azonban a börtönben nincs ún. „halálsor”: a halálbüntetésre ítélt elkövetőket – a magatartásuk függvényében – a többi fogvatartotthoz hasonlóan kategorizálják (így akadnak olyanok, akik jóval nagyobb mozgástérrel és több kiváltságot birtokolnak, mint a viszonylag rövid ítélettel rendelkező, ám a szabályokat rendszeresen megszegő társaik)³.

A magánelzárás-büntetésre vonatkozó szigorú szabályozás értelmében számos olyan elítélt található Potosiban, akik vagy a fegyelemsértés súlyossága – például a zárkatárs meggyilkolása vagy a személyzet megtámadása –, vagy a fenytések gyakorisága miatt már évek óta a fogdaépület szigorított részlegén, egyszemélyes elhelyezésben töltik a mindennapjaikat. A reménytelenség feloldása, illetve a normál körletre való visszatérés esélyének megteremtése érdekében a treatment személyzet a biztonságért felelős dolgozókkal és az intézetparancsnokkal együttműködve egy olyan speciális körletrészt (Potosi Reintegrációs Körletrész – PRU) és programot dolgozott ki, amelynek sikeres elvégzését követően az elítélt kikerülhet a „szupermaximum” biztonságu körletről.

Első lépésként egy speciális, edukációs csoportszobát alakítottak ki. A kisteremben egyidejűleg három fogvatartott tartózkodhat a csoport vezetőjével. Bár

3 Mindez egyúttal azt is mutatja, hogy Potosiban még a halálra ítélt fogvatartottakra sem gondolnak úgy, hogy „ne lenne veszténivalójuk”, illetve hogy ne lehetne velük eredményeket elérni a személyzettel való együttműködés és a viselkedésszabályozás terén.

elsőre meglehetősen bizarrnak tűnt a székekhez bilincselv elítéltek látványa, a közös tanulás az eredmények szerint „működőképes”. Pszichológusok tartanak stresszkezeléssel, traumafeldolgozással, az önkontroll javításával, a harag és az indulatok kezelésével foglalkozó órákat. Az elítéltek középiskolai oktatásban is részesülhetnek (érettségi vizsgát tehetnek), önkéntesek, vallási vezetők, lelkészek is tarthatnak kiscsoportokat, illetve a fogvatartottak egymást is segíthetik a tanulásban. A programban való előrejutás feltétele, hogy az elítélt ne szerezzen újabb fegyelmi lapot, illetve rendszeresen részt vegyen a számára – az egyéni képességeinek és igényeinek megfelelően – előírt órákon. Jó magaviseletért különféle előnyök járnak: rajzeszközök vagy egy-egy hordozható CD-lejátszó zárkán tartásának a lehetősége, hosszabb szabad levegőn tartózkodás, együtt étkezés és közös séta valamelyik rabtárssal és így tovább. Természetesen a valódi jutalom a normál körletre való visszakerülés 1–2 éven belül.

Ahogy említettem, a programot – amellet, hogy elsősorban csoportos formában zajlik –, egyénre szabottan dolgozzák ki. Mindenkinék az igényei és a képességei alapján írnak elő órákat, illetve olyan jutalmakat helyeznek kilátásba, amelyekről tudható, hogy az elítélt számára valóban jutalmazó értékkel bír.⁴ Mindez amiatt is fontos, mert a PRU lakói meglehetősen heterogén csoportot alkotnak. Ahogy azt Lorna A. Rhodes antropológus (2004) maximum biztonságú börtönökben végzett terepmunkájáról szóló könyvében is megemlíti, a zárt körleteken komoly problémát jelent annak eldöntése, hogy milyen mértékben képesek kontrollálni magukat a fogvatartottak. Kérdés, hogy a különös viselkedéssjegyek valamilyen háttérben álló zavart, elmebetegséget jelentenek-e, vagy szándékos, a karakteren alapuló kísérletet arra, hogy ellenállást fejezzenek ki (azaz el kell dönteni, hogy „mad vagy bad”, azaz súlyos pszichiátriai beteg vagy antiszociális, viselkedéssproblémákkal küzdő, manipulatív személy-e az elítélt). Előbbi esetben célszerű gyógyszeres kezeléssel vagy pszichoterápiával kísérletezni, utóbbi esetben viszont a kontroll mértékét és a motivációs kelléktárat (a jutalmazások és egyéb ösztönzők rendszerét) kell elsősorban megváltoztatni.

A „mad / bad” problematikára adott válaszok a terápiás körletek kialakításának módjában is megfigyelhetők.

Gyógyít, nevel

A magyarországi gyógyító-nevelő csoportok egyik általános problémája, hogy a viselkedésszabályozás és az önkontroll fogyatékságaival küzdő, eseteként szerhasználó, ugyanakkor valamilyen pszichiátriai diagnózissal is rendelkező fogvatartottakat nehezen tudják kezelni. Az agresszív, nem együttműködő vagy a gyógyszereivel visszaélő elítélt hamar megkapja a bomlasztó, mások terápiás előrehaladását veszélyeztető „bad” címkét, és normál körletre kerül – ahol pszi-

4 Az elítéltek jobb megismerése és a programban való haladásuk értékelése érdekében a program résztvevői havonta legalább egy alkalommal egyéni beszélgetést folytatnak a nevelőkből és pszichológusokból álló teammel. Ennek során megvitatják az eddigi munkájukat/fejlődésüket, és újabb célokat jelölnek ki.

chiátriai zavarai vagy alacsony intellektusa miatt ugyancsak képtelen beilleszkedni. Az amerikai szakirodalomban „buszterápiának” nevezett, intézetről intézetre szállítás rendszerint csekély eredményt hoz: az ilyen elítéltek általában „kezelhetetlenekként” jelennek meg az intézetek többségében.

Missouri államban több terápiás körletrész is működik, amelyek közül a Jefferson Cityben található Social Secure Rehabilitation Unit (SSRU) a magánélezásra szolgáló körletrészek és a terápiás csoportok jellegzetességeit egyaránt magán viseli. Azok a fogvatartottak kerülnek ide, akik súlyos magatartásbeli problémákkal jellemezhetők (erőszakosság, étkezés megtagadás, támadó magatartás stb.), ugyanakkor pszichiátriai kezelés alatt is állnak (pl. skizofrénia, paranoid tünetek, mániás epizód miatt).⁵ Az SSRU programja hat, különböző színekkel jelzett fázisból áll: a kezdeti, piros színről – zártság, egyszemélyes elhelyezés – kell eljutni a zöld, vagyis a normál körletre helyezhetőséget mutató fázisig (ebben a szakaszban az elítélt több órát is eltölthet a közösségi helyiségekben a zárkáján kívül, szabadabban mozoghat, zárkatársat is kaphat). A fogvatartottaknak együtt kell működniük, elfogadva a gyógyszeres kezelést, és meg kell jelenniük a különböző csoportfoglalkozásokon is (művészetterápia, sportfoglalkozás, önszabályozás, harag- és indulatkezelés). A nagyobb hatékonyság elérése érdekében heti rendszerességű teammegbeszéléseket tartanak a körleten szolgálatot teljesítő felügyelők, nevelők és pszichológusok/pszichiáterek bevonásával.

Az a fogvatartott, aki jó magaviselete alapján ugyan kikerülhetne az SSRU-ról, azonban pszichiátriai problémái alapján veszélyeztetett lenne a normál körleteken, a Farmingtonban található Social Rehabilitation Unitra (SRU) kerül. Az SRU ugyancsak lépcsőzetes felépítésű, azonban a végső cél nem a normál körletekre való visszaillesztés, hanem a „vezetői szint” megtartása (ezen a szinten az elítélt példaképként szolgálhat a társainak). A program szabályzata a következő előrelépési lehetőségeket és feltételeket írja elő (az egyes szintek növekvő szabadsággal és előnyökkel – pl. új filmek megtekintése a mozihelyiségben, édességek – járnak együtt):

- **Kezdő szint**
- **Középső szint.** Az ide történő átlépés feltételei:
 1. 2 hónap eltöltése a Kezdő szinten.
 2. 1 hónap fegyelemsértés nélkül.
 3. Részvétel a „Személyes higiéné”, illetve a „Fogvatartáshoz való megfelelő alkalmazkodás” csoportokon.
 4. A csoportok legalább 70 százalékán meg kell jelenni.
 5. A személyes higiéné és a zárkarend legyen megfelelő.
 6. A terápiás nagycsoportokon, ahol a körlet és a közösség működés-módját vitatják meg, meg kell jelenni.

⁵ Missouri államban a befogadási folyamat során minden fogvatartott kap egy-egy, a pszichiátriai állapota súlyosságát jelző, illetve a biztonsági fokozatának megfelelő pontszámot (mindez természetesen az ítélet töltése folyamán nagymértékben módosulhat). Az SSRU-körletre azok helyezhetők, akik egyidejűleg rendelkeznek a legmagasabb biztonsági besorolást (Level-5) és súlyos pszichiátriai állapotot (MH-4) mutató pontszámokkal.

- **Haladó szint.** Feltételek:
 1. 3 hónap eltöltése a Középső szinten.
 2. 4 hónap fegyelemsértés nélkül.
 3. A kezdőcsoportok (a „Személyes higiéné”, illetve a „Fogvatartáshoz való megfelelő alkalmazkodás”) befejezése, részvétel a „Mentális betegség elfogadása”, illetve további két választott csoporton (művészetterápia, meditáció, addiktológiai problémák, traumakezelés, önszabályozás, életvezetési készségek stb.).
 4. A csoportok legalább 80 százalékán meg kell jelenni.
 5. A személyes higiéné és a zárkarend legyen megfelelő.
 6. A nagycsoportokon meg kell jelenni.
- **Vezetői szint.** Feltételek:
 1. 5 hónap eltöltése a Haladó szinten.
 2. 8 hónap fegyelemsértés nélkül.
 3. 3 csoport befejezése, részvétel további csoportokon.
 4. A csoportok 100 százalékán meg kell jelenni.
 5. A személyes higiéné és a zárkarend legyen megfelelő.
 6. A nagycsoportokon meg kell jelenni.
- **A Vezetői szint fenntartása.** Feltételek:
 1. Nem követ el fegyelemsértést.
 2. Legalább 1 csoportot kötelező látogatni.
 3. 2 óra „Helyreállító igazságszolgáltatás” csoporton való részvétel.
 4. A személyes higiéné és a zárkarend legyen megfelelő.
 5. A nagycsoportokon meg kell jelenni, illetve a vezetőknek tartott külön foglalkozásokon is.

A hazai *pszichoszociális körletek* funkcióit két, a célkitűzések és a működésmód tekintetében nagymértékben különböző körlettípus látja el:

A Potosiban található Special Needs Unitban (SNU) alacsony intellektusú vagy más, speciális igénnyel bíró fogvatartottakat (vakokat, gyengén látókat, siketeket) helyeznek el. A program felépítése az SRU-hoz hasonló, azzal a különbséggel, hogy pszichoterápiás irányultság helyett inkább a készségfejlesztésre és az életvezetési készségek elsajátítására helyezik a hangsúlyt. Szabadulás előtt mind az SRU-, mind az SNU-körletek munkatársainak gondoskodniuk kell arról, hogy a fogvatartott számára megfelelő kezelést, esetleg lakhatást, felügyeletet biztosító gondozót vagy intézetet találjanak.

Azok a fogvatartottak, akik hazánkban a „társak általi veszélyeztetettség” miatt kerülnek speciális körletrészre, Amerikában az ún. Protective Custody (PC) részlegre, vagyis egy védelmet biztosító körletre kerülnek. A PC jóval kevésbé vonzó, mint a magyarországi pszichoszociális körlet. A fogdaépületekhez hasonlóan rendkívül zárt, az itt elhelyezettek pedig nem dolgozhatnak, nem vehetnek részt oktatási és egyéb programokon (illetve csak olyanokon, ahol nem érintkezhetnek a normál körletek lakóival), hiszen a cél elsősorban az életük és a testi épségük védelme. Mivel a különleges elhelyezésen kívül egyéb speciális igények-

kel nem rendelkeznek, számukra külön fejlesztő vagy terápiás programról sem gondoskodik a személyzet.

A PC-t elsősorban adósságokba vagy egyéb konfliktusokba keveredett, „el-lenségekkel rendelkező” fogvatartottak, illetve szexuális bűnelkövetők veszik igénybe, mielőtt – a szabadulásuk előtti utolsó évben – elkezdik a speciális programot (ld. a következő fejezetben). Idős fogvatartottak részére, akik nem egy meghatározott ellenséggel szemben szeretnék megvédeni magukat, hanem gyengeségük vagy a testi betegségeik folytán nehezen képesek beilleszkedni a normál körletrészek közösségébe, Jefferson Cityben kialakítottak egy speciális, fokozott odafigyeléssel és gondoskodással jellemezhető körletrészt (Enhanced Care Unit – ECU).

Az idősek körletén nem egyszerűen a fizikai körülmények különböznek a normál körletrészeketől (mozgássérültek számára akadálymentesített környezet, egy- vagy kétszemélyes elhelyezés és így tovább). Az ECU-n néhány fiatalabb, egészséges fogvatartottat is elhelyeztek, akik az idősgondozásban – pl. a mozgásuk során vagy a szabadidős programok végrehajtásában – segédkeznek.⁶ Mindez nem csupán költséghatékony, de a helyreállító igazságszolgáltatás és a reszocializáció szempontjából is fontos. Az itt dolgozó segítők felelősséget vállalnak, célokot tűznek ki maguk elé, és gyakorolják a proszociális, mások igényeit és érdekeit is szem előtt tartó viselkedést.

Terápiás közösségek

A terápiás közösségek (TC) módszerének alkalmazása az 1960-as években jelent meg az Egyesült Államok különböző büntetés-végrehajtási intézeteiben (Fox, 1999). A Missouri államban szenvedélybetegek és szexuális bűnelkövetők kezelésében használatos terápiás elrendezés elsősorban az együtt élő – azonos körletrészen elhelyezett – *sorstársak közösségére* helyezi a hangsúlyt a problémás viselkedések korrekciója során. A hasonló problémákkal küzdő fogvatartott-társak nem egyszerűen példát és támogatást nyújtanak a változás folyamatában. A szabályzatnak megfelelően minden elítélt köteles felhívni a társai figyelmét a szabályszegő viselkedésekre, és a „hibákat” a heti rendszerességgel megtartott nagycsoportos foglalkozások (encounter csoportok) során a közösség előtt megvitatni.

6 A segítők néhány hetes alaptanfolyamon vesznek részt, és a munkájukért némi fizetséget is kapnak. Nem kizárólag gyakorlati vagy ápolási segítséget nyújtanak. A terápiás SSRU-körleten például az egyik segítő fogvatartott kommunikációs és asszertivitásgyakorlatokat tartott heti rendszerességű csoportfoglalkozások keretében, amellett, hogy a kreatív és sportfoglalkozásokon is „példát mutatott” és kortársként/sorstársként motiválta a résztvevőket. A Jefferson City Correctional Center „kórházrészlegén” a rákbetegek ellátásában hospice-segítőkként is részt vehetnek az érdeklődő elítéltek. Ők ugyancsak elvégeznek egy néhány hetes tanfolyamot, azonban a segítő feladatokat (felolvasás, beszélgetés, kisebb gyakorlati segítségnyújtás az ápolás során) már fizetség nélkül, önként vállalják.

Intenzív Terápiás Közösség (ITC)

A Jefferson City Correctional Centerben működő ITC-program a kognitív pszichológia, a terápiás közösség és a kortárs segítség alapelveit kombinálja a drog- és alkoholproblémákkal küzdők kezelése során. A Missouriban egyedülálló börtönközösség legfontosabb vonása, hogy a pszichoedukációs és encounter csoportokat – amelyeken elsősorban a csoportban mutatott magatartásról és a programban történő előrehaladásról esik szó – maguk a fogvatartottak (a programot már korábban befejezett ún. facilitátorok) tartják.⁷

Az ITC-re bárki jelentkezhet Missouri börtöneiből, aki az utóbbi hónapokban nem követett el súlyos fegyelemsértéseket, és bizonyíthatóan szenvedélybeteg (a jelentkezők jelentős része ezt azzal igazolja, hogy kapott már drogfogyasztás miatt fegyelmi lapot bv. intézetben). A program első három hónapja a legszigorúbb: a katonás fegyelem jelei a kopaszra borotvált fej (a beavatási szertartásokhoz hasonlóan itt is minimalizálni próbálják a kulturális és egyéb csoporttagságokat mutató szimbólumokat), a dohányzás teljes tilalma, a katonai kiképzőtáborokat idéző edzések és menetelések, az előadásokon való kötelező részvétel és az encounter csoportokon mutatott aktivitás. Utóbbi valószínűleg azok számára a legnehezebb, akik korábban – a rabkódex utasításait követve – igyekeztek nem beleszólni egymás dolgaiba, és „vamzerségnek” találták volna, hogy felhívják egy-egy rabtársuk figyelmét a szabályszegő viselkedésre a közösség nyilvánossága előtt.

Az egyéves program során a csoporttagok nem csupán elméleti képzésben részesülnek (bűnözői gondolkodás, a harag kezelése és az agresszivitás kontrollja, ismeretek a szenvedélybetegségről és a különböző szerekről, érzelemszabályozás, a bűncselekmények hatásai és következményei az áldozatra stb. kurzusok), hanem részt kell venniük AA- vagy NA-csoportokon is (Anonim Alkoholisták, illetve Névtelen Anyagosok), és hónapról hónapra haladniuk kell az egyes lépésekkel. Mindemellett nem egyszerűen a súlyos fegyelemsértésektől kell tartózkodniuk (ezek a programból való azonnali kizárással járnak). Az apróbb szabályszegéseket is rendkívül komolyan veszik: a nagycsoportokon (a *konfrontatív* encounter csoportokon, ld. még Broekaerta és mtsai., 2004) órákon keresztül tárgyalják és elemzik a kisebb eseményeket, hiszen minden szabályellenes magatartás a „bűnözői gondolkodás” egy példája lehet. Annak mutatója, hogy az egyén továbbra is hisz abban, hogy a *saját útját* járhatja: azt az utat, amely a droghoz és a börtönhöz vezetett. Nem elég tehát a közösségi kontrollt érvényesíteni. Odáig kell eljutni, hogy a résztvevő önmaga váljon a saját viselkedése kritikusává – mindezt pedig a kognitív pszichológia eszköztárával élve a „gondolkodási hibák” azonnali korrekciójával próbálják elérni.

⁷ A facilitátorok nagyobb hányada életfogytiglani vagy tényleges életfogytiglani szabadságvesztést tölt. Egy nyitott körleten, a közösségben való foglalkoztatásuk és vezető szerepük újabb remek példa arra, hogy megfelelő célképzet, felelősségvállalás és motiváció esetén a „legveszélyesebbnek” és „legreménytelenebbnek” tartott fogvatartottakat sem feltétlenül szükséges szigorított körülmények között őrizni.

A program az ún. záróünnepséggel ér véget, ahová az egyéves kurzust befejezők elhívhatják a családtagjaikat is. Mindenki rövid beszédet tart, amelyben összefoglalja a múltja hibáit, a program során átélt kihívásokat és a jövőbeli terveit. Az intézetben lehetőség van arra, hogy a végzetek egy elkülönített épületszárnyon – a normál körleteknél nyitottabb körülmények között – éljenek együtt a terápiás közösség szigorú szabályai és elvei szerint. (Később a jó magaviseletnek köszönhetően átkerülhetnek közepes vagy minimális biztonságú intézetekbe is, ahonnan szabadulni fognak).

Noha pontos adatokkal nem rendelkezem, a résztvevők egybehangzóan állítják, hogy az ITC programot elvégzettek visszaesési mutatói lényegesen jobbak, mint a normál körletekről szabadulók statisztikái. Mindemellett nem elhanyagolható büntetés-végrehajtási szempont az sem, hogy a közösségben rendkívül ritkán fordul elő fegyelemsértés (tiltott tárgy, verekedés stb.). Úgy tűnik, hogy a terápiás közösség eszközeivel a súlyos bűncselekmények elkövetői és a hosszú ítéletes fogvatartottak számára is nyugodt, biztonságos környezet alakítható ki, minimális anyagi ráfordítással.

Missouri Sex Offender Program (MoSOP)

Amerikai tanulmányutam egyik legmegdöbbentőbb jelenete a szexuális bűnelkövetők csoportfoglalkozásán történt. Az elsőt, amelyen részt vehettem. Mr. M., egy középkorú fogvatartott a program befejezése előtti utolsó feladatát, az ún. áldozattal való azonosulás gyakorlatot mutatta be a kiscsoport előtt. Halkan bemutatkozott, elmondta, hogy Ann-nek hívják, és 12 éves. Szép lassan elmesélte, hogyan került egyre meghittebb kapcsolatba a mostohaapjával, aki – visszaélve a bizalmával –, végül szexre kényszerítette. Döbbenet ültem a széken. Csaknem tízéves börtönpszichológusi pályafutásom alatt alig néhány fogvatartottal találkoztam, aki egyáltalán elismerte a bűnösségét, ha szexuális jellegű cselekményről volt szó. Az áldozat irányában megmutatkozó, Mr. M.-éhez hasonlóan erős empátiával még sohasem találkoztam.

Természetesen az amerikai szexuális bűnelkövetők sem „érzékenyebbek” vagy együttérzőbbek a magyaroknál. Az egyéves MoSOP-program alapozó kurzusán a résztvevők – a kognitív pszichológia alapelveinek megtanulásán kívül – szembesülnek azzal is, hogy a bűncselekmény tagadása a programból való kizárással jár együtt (azaz nem léphetnek tovább a 9–12 hónapig tartó második fázisba).⁸ A programból való kihelyezés egyúttal a kedvezményes szabadulás lehetőségének elvesztését vonja maga után – megállapíthatjuk tehát, hogy a szabályokkal való együttműködés a fogvatartottak egyéb, az életmód- és személyiségváltozáson kívül eső érdekeit is szolgálja.

⁸ A program az ott-tartózkodásom ideje alatt jelentős változásokon ment keresztül. Jelenleg tervezik egy újabb, a „tagadók” számára indítandó csoport bevezetését. A cél az, hogy a bűnelkövető a bűncselekményéhez vezető alapvető kognitív és életvezetési hibákat azonosítsa és korigálja – még akkor is, ha a cselekmény elkövetését nem hajlandó elismerni.

A MoSOP-program hosszabb, második fázisa a terápiás közösség (TC) elvei alapján működik. Amellett, hogy a fogvatartottak pszichoedukációs csoportokon vesznek részt (szexuális alapismeretek, bűnözői gondolkodás, egészséges kapcsolatok, érzelemszabályozás, harag- és indulatkezelés), illetve kiscsoportos foglalkozásokon elemzik az élettörténetüket, magát a bűncselekményt és a visszaesés megelőzéséhez szükséges teendőiket, elsősorban egy közösség részeként tekintenek magukra. TC-nagycsoportokat hetente kétszer vezetnek a terapeuták egy-egy szint számára (2-3 terapeuta dolgozik 60 emberrel – az egyik legfontosabb különbség az ITC-programhoz viszonyítva, hogy itt szakképzett személyzetet alkalmaznak).

A TC-nagycsoport ritualizált keretek között zajlik: a mindenkit érintő események megvitatását (pl. a problémák megoldásáról való demokratikus szavazást) követően azok, akik hibáztak, egyesével vallják „felelősnek” magukat a közösség előtt a változást hátráltató viselkedésükért. Mivel a MoSOP-program éppen a pozitívumok és erősségek hangsúlyozása felé mozdul a korábbi, elsősorban a hibáztatáson és megszégyenítésen alapuló technikák helyett (ld. Waldram, 2012), a csoport az egymás iránti hála és köszönet kinyilvánításával, valamint az újak bemutatásával fejeződik be. (Az új embereket egy idősebb, régebb óta a programban lévő, tapasztalt fogvatartott veszi a szárnyai alá: ő magyarázza el a fontosabb szabályokat, illetve segít az írásbeli házi feladatok elkészítésben is.)

Amellett, hogy a program erősen épít a terapeuták mint szakszemélyzet munkájára, minden fogvatartott számára kijelölnek néhány „sorstársat” is. Ez az ún. támogató kiscsoport az egyes résztvevők esetében heti gyakorisággal ül össze – csoportvezető terapeuta nélkül –, hogy monitorozzák a változás folyamatát, és segítsék az illetőt elakadások és egyéb nehézségek esetén. Minden fogvatartott négy különböző támogató csoport kötelező tagja – ezáltal a közösség tagjai a szokásosnál is közelebb kerülhetnek egymáshoz, betekintést nyerhetnek egymás életébe, és átélhetik a „segítő” szerepet olyanokkal kapcsolatban is, akiket egyébként nem választottak volna barátként.

A program jelentőségét a 2012-2013-as visszaesési mutatók nagymértékben alátámasztják: a MoSOP-ot elvégzettek szignifikánsan alacsonyabb arányban kerülnek ismét börtönbe szexuális vagy egyéb bűncselekmény miatt. Mindemellett érdekes, hogy bár a sex offenderek visszaesési mutatói jóval alacsonyabbak, mint egyéb bűncselekmények elkövetőié, mégis ők azok, akiknek részt kell venniük egy speciális programon, regisztrálniuk kell a szabadlábba helyezésüket követően, majd civilben még hónapokig vagy évekig járnak a MoSOP-hoz hasonló foglalkozásokra, amelyek költségeit maguknak kell fizetniük.

Szucidprevenció

Amint a bevezető részben már említettem, Missouri államban elsősorban a fogvatartott egyéni döntéseire és felelősségére helyeznek hangsúlyt. Ennek köszönhetően az öngyilkosságok megelőzésének stratégiája kevésbé paternalisztikus, a szakszemélyzet – nevelők, pszichológusok – „monitorozó” szerepe pedig többé-

kevesbé ismeretlen. Mindezzel kapcsolatban a Jefferson City Correctional Centerben megkérdeztem az egyik nevelőnőt, hogy körbe kell-e járnia a csoportjában, és figyelnie kell-e a hangulatváltozásokat vagy az esetleges kríziseket. A következőket válaszolta: „A felügyelők, akik egyébként is több időt töltenek a fogvatartottak között a szinten, és naponta többször is ellenőrzik a létszámot, rendszeres képzéseket kapnak arra vonatkozóan, hogy felismerjék a veszélyeztető jeleket. Mi viszont nem megyünk oda az elítélthez, hogy megkérdezzük, vajon nincs-e valamilyen gondja, nem akar-e öngyilkosságot elkövetni. Ezeknek az embereknek a legnagyobb problémája, hogy soha semmiért nem vállaltak felelősséget. Önmagukért sem. Itt a börtönben azt kell megtanulniuk, hogy jelezzék, ha segítséget kérnek, és akkor meg is fogják kapni. Ha viszont körbejárnék, és ajánlhatnám a segítségem, az ugyanolyan lenne, mint egy alkoholistákat kezelő intézetben borral kínálni a pácienseket.”

A felügyelettel megbízott személyzet más intézetekben is évi rendszerességgel vesz részt a veszélyeztető jelek felismerését és a további szükséges lépéseket oktató tréningen (Farmingtonban például az őri és nevelői pihenőkben szórólaponkat és a hűtőszekrényre ragasztott matricákat is elhelyeztek, hogy az állomány ne felejtse el a tanultakat).

Természetesen Amerikában is jóval gyakoribb, hogy az elítéltet nem a „meghalás szándéka”, hanem az adott, problematikus helyzetből való azonnali kilépés impulzív vágya vagy valamilyen egyéb cél elérése motiválja. Aki öngyilkossági szándékot hangoztat, azt nem pszichiátriai intézetbe szállítják, hanem az ún. szuicidzárkák valamelyikébe helyezik. A meglehetősen puritán, kamerával ellátott, az alapvető berendezési tárgyakon kívül egyebet nem tartalmazó (egyes intézetekben gumifalú, teljesen üres) zárkákban általában 2–3 napot töltenek az emberek (ezt követően írásban is lemondanak az önkárosítás szándékáról). Ez idő alatt beszélnek az intézeti pszichológussal, aki dönthet arról, hogy a fogvatartott pszichiátriai/gyógyszeres kezelésre szorul-e. A gyakorlat jól mutatja, hogy Missouri államban a szuicid szándék hangoztatását elsősorban biztonsági problémaként, és nem kizárólag pszichiátriai relevanciájú eseményként kezelik (minderről részletesebben ld. Fiáth, 2014).

Javaslatok

A Missouri államban bevezetett programok egy része (például a szexuális bűnelkövetők komplex, a börtönfalakon átívelő, közösségi erőforrásokat is mozgósító kezelése) anyagi és jogszabályi lehetőségek miatt kevésbé ültethető át a magyar gyakorlatba. Az egyes speciális csoportok elvárás- és jutalmazási rendszerének lépcsőzetes, progresszív kialakítása azonban kiválóan illeszkedik a közeljövőben kialakítandó „rezsimrendszer” (kockázatelemzési és kezelési rendszer, vö. Schmehl, 2014) filozófiájához, és elsősorban alapos szervezést igényel, nem pedig extraköltségeket. A terápiás csoportok (TC) bevezetésével a személyi állomány túlterheltsége is nagymértékben javítható lenne (hiszen a csoportok nagy részét maguk a fogvatartottak tartják meg egymásnak), és valószínűleg a reszocializáció

célkitűzéseit is jobban szolgálja egy olyan elrendezés, ahol az egyéni felelősségvállalásnak és a közösséggel való proszociális azonosulásnak is szerep jut a szabályszegés egyszerű elkerülése mellett.

Felhasznált irodalom

- Broekaerta, E., Vandervelede, S., Schuyten, G., Erauw, K., Bracke, R.: Evolution of encounter group methods in therapeutic communities for substance abusers. *Addictive Behaviors*, 2004; 29: 231–244.
- Fiáth T. : A börtönbeli önkárosítások kommunikációelméleti megközelítése., *Börtönügyi Szemle*, 2014; Vol. 33.; 3: 26–36.
- Fox, Kathryn J.: Reproducing Criminal Types: Cognitive Treatment for Violent Offenders in Prison. *The Sociological Quarterly*, 1999; 40 (3): 435–453.
- Foucault, M.: *Felügyelet és büntetés*. Budapest: Gondolat Kiadó, 1990.
- Mórotz K., Perczel Forintos D. (szerk.): *Kognitív viselkedésterápia*. Budapest: Medicina Kiadó, 2005.
- Rhodes, Lorna A.: *Total Confinement. Madness and Reason in the Maximum Security Prison*. Los Angeles: University of California Press, 2004.
- Schmehl J.: A fogvatartottak kockázatelemzése és kezelési rendszere. *Börtönügyi Szemle*, 2014; Vol. 33.; 1: 32–37.
- Waldram, James B.: *Hound Pound Narrative. Sexual Offender Habilitation and the Anthropology of Therapeutic Intervention*. Los Angeles: University of California Press, 2012.

A börtönoktatás mint a reszocializáció eszköze

Bevezetés

Három éve dolgozom a Pannon Oktatási Központ, Gimnázium Általános és Szaképző Iskola, Pedagógiai Szolgálat börtönoktatójaként. Kutatásom során igyekeztem összegyűjteni munkatársaim és tanulóink véleményét a Budapesti Fegyház és Börtönben folyó iskolarendszerű általános iskolai és gimnáziumi képzésekről. Úgy gondolom, hogy a börtönoktatás empirikus kutatása hazánkban elhanyagolt téma, holott egy fontos reszocializációs eszközről van szó, mely főként a felhalmozott tapasztalatoknak köszönhetően folyamatosan fejlődik.

Börtönoktatás

A társadalomba való beilleszkedés folyamata a szocializáció során történik. Lényegében elkülöníthetünk elsődleges és másodlagos szocializációt, illetve egy korrekciós vagy reszocializációt (Szegál 2007, 26). Ez utóbbi fogalma alatt a korábban kialakult, szubkultúrára jellemző személyiségvonások korrekcióját értjük, mely a büntetés-végrehajtás kiegészítő funkciójaként jelenik meg. A büntetés-végrehajtási szervezet egyik fő feladata, hogy a fogvatartottakat felkészítse a szabadulásra, a szabadulás utáni „normális” életre, a visszaesés elkerülésére. Ehhez elengedhetetlen az elítéltek önbecsülésének és felelősségérzetének fenntartása, a társadalmi hasznosság tudatának kialakítása, személyiségük alapos feltérképezése, illetve oktatásuk-képzésük és megfelelő foglalkoztatásuk, munkáltatásuk. Mindennek elérése összehangolt működést vár el a büntetés-végrehajtás különféle szerveitől, illetve a velük együttműködő társszervezetektől – például oktatási intézményektől.

A büntetés-végrehajtási intézetekben folyó nevelés, oktatás elsődleges célja a reszocializáció, reintegráció elősegítése. Vannak olyan elítéltek, akik évtizedeket töltenek a külvilágtól elzárva, így ismereteik ellaposodnak, korszerűségüket veszítik. Főként számukra a társadalomba való visszailleszkedés elengedhetetlen feltétele az olyan tudás és szakmai ismeretek elsajátítása, melyek illeszkednek a mai modern gazdasági struktúrához; ezzel megkönnyítve a szabadulás utáni munkaerőpiacra történő belépést. Ebben nyújt segítséget számukra a börtönoktatás.

Az elítéltek állampolgári jogaikban korlátozott személyek, így a tanuláshoz való joguk eltér a szabadokétól, azonban jogosultak az általános iskolai oktatásra, indokolt esetben, az intézetvezető engedélyével, középfokú vagy akár felsőfokú tanulmányok folytatására (Novák 2004, 48). A fogvatartottak oktatásának kérdéseit részletesen szabályozta már az 1979. évi Bv. tv. 38. és 39. §-a, illetve a 2013. évi Bv. tv. 96. és 98. §-a is tartalmazza az oktatásra, szakképzésre, továbbképzésre jelentkező elítéltek beiskolázásának feladatát.

Mivel a fogvatartottak iskolai végzettsége, képzettsége az országos átlag alatt van (Kőszegi 2010, 57), így a „hétköznapi” andragógiában felmerült problémákon – alapvetően nem iskoláskorú egyének vesznek részt az oktatásban, megfelelő tanterv kidolgozása – túl a börtönökben egyéb tényezők is szerepet játszanak, melyekre előre fel kell készülnie egy börtönoktatónak. A fogvatartotti populáció ugyanis mind pszichológiai – adaptációs problémák, antiszociális magatartás, disszociális személyiségzavar –, mind szociológiai – családi háttér – és mind andragógiai – tanulási szokások, illetve stratégiák – szempontból sajátos jellemzőket hordoz (Kassai 2008, 27), amiket nem lehet figyelmen kívül hagyni, ha hatékony munkát akarunk végezni. Ehhez hozzátehetjük, hogy az elítéltek nagy része nem rendelkezik megfelelő tanulási tapasztalattal, gyakran erősen hiányosak az ismereteik, fejletlen a tanulási motivációjuk (Szegál 2007, 36).

Mindezen sajátosságok következtében belátható, hogy ezen a területen különösen fontos a nevelői-oktatói munka, melyben nagy szerepet kap a törődés, odafigyelés, a tolerancia és a türelem. A börtönoktatónak a kommunikáció minden eszközével törekednie kell arra, hogy egy újfajta gondolkodásmód elsajátítására motiválja az elítélteket, melyben a tanulás egy új lehetőségeket biztosító alternatívaként szerepel (Borgulya 2004, 70).

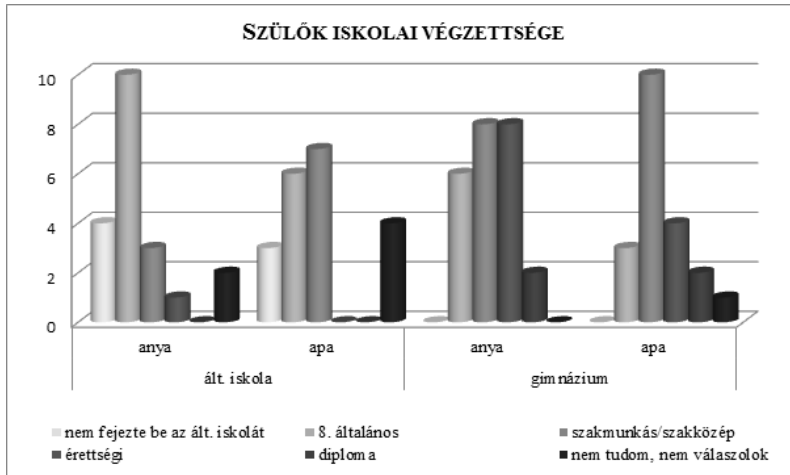
Vizsgálat

A vizsgálatom a Budapesti Fegyház és Börtön iskolarendszerű oktatásban részesülő fogvatartottjainak – 22 általános iskolás és 22 gimnazista –, illetve az őket oktató Pannon Oktatási Központ, Gimnázium Általános és Szakképző Iskola, Pedagógiai Szolgálat tanárainak körében – 11 fő – végeztem. (Az utóbbiak közül négyen csak általános iskolában, négyen csak gimnáziumban tanítottak, míg hárman mindkét típusú képzésben dolgoztak.) 40 elítélttel kérdőívet vettem fel, 4 elítélttel félig strukturált interjút készítettem; a 11 tanárral szintén félig strukturált interjút készítettem.

A felvett adatok elemzésekor elsőként a szociológiai szempontokat tekintetem át. A kérdőíves eredmények alapján lényeges különbség figyelhető meg a tanulók etnikai hovatartozását illetően: tizennyolc általános iskolás (90%) és csak két gimnazista (10%) vallotta magát romának, mely szignifikáns különbséget mutat ($X^2 = 25,600$; $p = 0,000 < 0,05$). Úgy gondolom, ez az eredmény aláhúzza a romák oktatási helyzetével való foglalkozás fontosságát, hiszen az oktatási rendszerből való kihullás, ha nem is determinálja a bűnelkövető válást, de erőteljes rizikófaktort jelent a kriminalizálódás felé. Ezért ezen a területen a prevenció lenne az elsődleges: feltérképezni a roma gyermekek iskolai sikertelenségének legfőbb okait és ezek csökkentésével, megszüntetésével minél tovább az oktatási rendszerben tartani őket.

A szociológiai vonalon haladva lényegesnek tartottam megvizsgálni a szülők legmagasabb iskolai végzettségét, melyről azt gondolom, befolyásoló tényező lehet a gyermekek iskolába járására – olykor példaként, olykor elrettentésként. Ennek következtében pedig előre vetítheti azt is, hogy mennyire tartják fontosnak az

iskolázottságot az adott családban, és így a gyermek számára mennyire biztosítanak az iskolába járáshoz támogató légkört. Természetesen a folyamat ellenkező irányba szintén működhet, mivel nem egyszer látni példát rá, hogy aluliskolázott szülők mindent megtesznek azért, hogy gyermekük ne az ő példájukat kövesse és úgymond „kitörési” lehetősége legyen. A kérdőíves adatok alapján azonban sajnos inkább az előbbi folyamat támasztható alá (1. ábra), ugyanis összevetve a kapott eredményeket szignifikáns különbség mutatható ki a különböző képzési szintű fogvatartottak szüleinek végzettségét illetően ($X^2=19,152$; $p=0,000 < 0,05$) a gimnáziumi tanulók szüleinek javára.

1. ábra: A szülők iskolai végzettsége iskolatípusonként

Ebből jól látszik, hogy a gimnazisták szüleinél minimum a 8. osztály elvégzése mindenhol szerepel. Ezzel szemben az általános iskolások körében már hét esetben megjelenik, hogy valamelyik szülő még a 8 általánost sem járta ki (17,5%). Tovább haladva a végzettségeken ugyanez a különbség erősödik. Az általános iskolások körében a legjellemzőbb a 8 általános végzettséggel rendelkező szülő (40%), a gimnáziumban a szakmunkás/szakközépisikolát végzett szülő a leggyakoribb (45%). Felsőfokú végzettséggel rendelkező szülő (10%) csak a gimnazistáknál fordul elő. Érdekes eltérés, és a családi helyzetnek, az anyagi körülményeknek is indikátora lehet, hogy az általános iskolások 15%-a nem tudta megadni valamelyik szülője végzettségét. Ennek okaként jelezték, hogy nem ismerték őket – elsősorban az apát –, vagyis csonka családban nőttek fel.

Ezután annak az okát próbáltam feltárni, hogy a megkérdezettek miért szakították meg tanulmányaikat a tankötelezettségi idejük alatt. A kérdésre szabadon fogalmazhatták meg válaszukat a kitöltők. Az általános iskolások a legtöbb esetben a „Börtönbe kerültem.” és a „Bűnöző lettem.” feleleteket adták¹, továbbá gyakran merült fel a szegénység, a család eltartásában való részvétel is indoklásképpen. A

1 A fogvatartottak válaszait stilizálva tesszük közzé.

gimnáziumi tanulók esetében már némiképp jobb helyzet rajzolódott ki. Kilenc olyan fogvatartott volt, aki szakmával rendelkezett – tehát nem szakították meg tanulmányaikat anno –, ők a 12. osztály tanulóiként jelenleg a hiányzó érettségijük pótlására törekednek, egy tanuló pedig javító érettségire készül. Azok között viszont, akiknél valóban megszakítás történt, a vezető indok szintén a szegénység, a pénzhiány: „A rossz anyagi helyzet miatt!” (12. o.); „Szegény családi körülmények!” (10. o.); „Pénzre volt szükségem, hogy eltartsam magam.” (12. o.). Az interjúkban részletesebben boncolgattuk ezt a kérdéskört, melynek során kiderült, hogy a többszöri bukások miatt többen ténylegesen nem a tankötelezettségi idő alatt szakították meg tanulmányaikat, hanem az évek során elérték azt, gyakran az általános iskolai 8. osztály teljesítése nélkül.

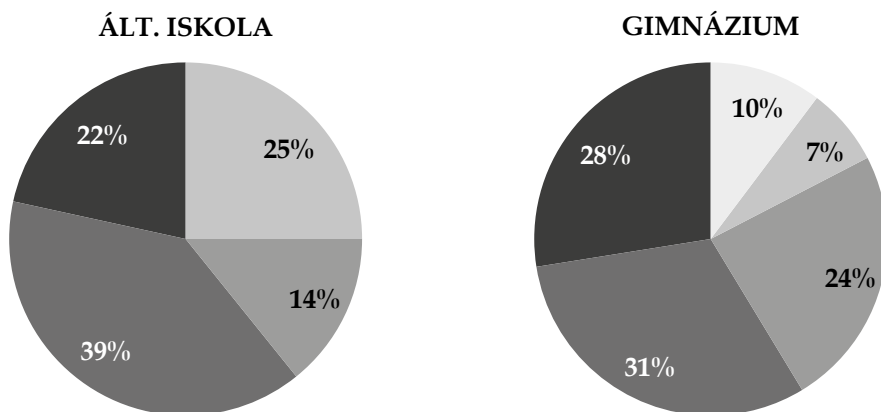
A következő elemzési szempontom a motivációs tényezők feltárása volt. Ezzel kapcsolatban elsődlegesen arra voltam kíváncsi, hogy mi viszi rá a fogvatartottakat, hogy esetenként meglehetősen idős korban – a tanulók között 50-es éveikben járók is akadnak – folytassák félbemaradt tanulmányaikat a büntetés-végrehajtási intézet falai között. A kitöltők 5 motivációs tényező közül választhattak, illetve egy „egyéb” kategóriában fejthették ki véleményüket. Egy személy több választ is megjelölhetett. Az eredmények tekintetében (2. ábra) a képzési szintek között szintén eltérések figyelhetőek meg, melyeket az oktatási folyamat során, a tanórán is érzékelni lehet. Első helyen mindkét esetben a későbbi munkalehetőség áll (általános iskola 39,3% és gimnázium 31%), ami egy külső motivációs tényező. A második helyen azonban már különbség mutatkozik: az általános iskolásoknál ismételtelen egy külső tényező, az ösztöndíj/jutalom (25%) szerepel, míg a gimnáziumi tanulóknál egy belső tényező, az érdeklődés (24,1%). A megkérdezettek „egyéb” indokokat is magas arányban (összesen 24%) adtak meg, de ezek tartalmilag általában nem tértek el az általam megadott kategóriáktól, inkább azok részletesebb kifejtései, összevonásai voltak: „Mindenhez kell már a 8 osztály.” (7. o.) – munka; „Szeretném kijárni az iskolát, mivel a nélkül nem nagyon lehet munkát kapni, és így okosabb is leszek.” (6. o.) – munka, érdeklődés; „Úgy érzem, hogy így nem értelmetlenül telik el az időm.” (10. o.) – időtöltés; „Az ösztöndíj miatt és a szabadulás utáni munka miatt” (7. o.) – ösztöndíj, munka.

A statisztikai próbákat elvégzve a motivációs tényezők közül csak az ösztöndíj/jutalom mutatott szignifikáns különbséget ($X^2=6,144$; $p=0,013 < 0,05$), tehát az általános iskolások körében ez lényegesen nagyobb motivációs súlyt képez, mint a gimnazistáknál. Az időtöltés ($X^2=3,243$; $p=0,072 > 0,05$) összehasonlítása tendenciaszerű értékeket hozott a gimnazisták javára. Az érdeklődés ($X^2=1,129$; $p=0,288 > 0,05$) és a későbbi munkalehetőség ($X^2=0,400$; $p=0,527 > 0,05$) kategória viszont a százalékos különbségek ellenére nem hozott szignifikáns eltérést a két csoport között.

A kérdéskört illetően a tanárok hasonló véleményen vannak az eddigiekkel. A legtöbben hangsúlyozzák, hogy „nagy a különbség az általános és a gimnáziumi osztályok között”. Hatalmas kontraszt volt beszélgetni azokkal a kollégákkal, akik csak az egyik területen dolgoznak. Az általános iskolásokról kialakult kép úgy gondolom, teljes mértékben fedi a valóságot: „Alapvetően motiválatlanok, érdekte-

MOTIVÁCIÓK KÖRE ISKOLATÍPUSONKÉNT

■ időtöltés ■ ösztöndíj/jutalom ■ érdeklődés ■ későbbi munka ■ egyéb

2. ábra: Motivációk köre iskolatípusonkénti bontásban

lenek. Anyagi okokból jár a többség.”; „Általánosban sokan az ösztöndíj miatt tanulnak, csak annyit tesznek meg, amennyit muszáj.”; „Az általános iskolai tagozaton nagyon rossz hatással van az órákra, hogy a legtöbb tanuló csak a pénzért jár be.” – ez alól a kivételek számát a tanulók 10–15%-ára becsülik. Ezzel szemben a gimnáziumi tanulókról feltétebb pozitív a tanárok körében kialakult kép: „A középiskolai osztályokba olyan tanulók járnak, akik ténylegesen tanulni akarnak. Van rá idejük és szorgalmuk. Ezért könnyű tanítani őket. Nem kell fegyvelmezéssel és egyéb időrabló nevelői feladatokkal bajlódni.”; „A diákok többsége tanul, és próbálkozik teljesíteni a képességeikhez képest.”. Személy szerint – mindkét iskolatípusban oktatóként – ezekkel a véleményekkel csak egyetérteni tudok, mert saját bőrömön tapasztalom, hogy egészen más a légkör, a tanulók hozzáállása mind a tananyaghoz, mind az oktatókhoz.

Ehhez a kérdéskörhöz kapcsolódóan igyekeztem felmérni a fogvatartottak tanulással elérendő céljait, melynek során a nyitott kérdésre szöveges választ kellett adniuk. Főként a motivációs tényezőkkel szorosan összefüggő válaszok születtek: „Hátha sikerül visszailleszkednem a kinti életbe.” (12. o.) – munka; „Lexikális tudásom javítása és az időtöltés.” (12. o.) – időtöltés; „Ha elvégzem a 8 iskolát, szabadulás után munkát szeretnék magamnak keresni.” (7. o.) – munka; „Legyen kávé és cigim, mert nincs semmi támogatásom odakint.” (8. o.) – ösztöndíj. Viszont, nagy örömmre, itt már többeknél megjelent a továbbtanulási szándék. Ez az általános iskolásoknál négy főt (20%) érintően a 8 általános elvégzését, a gimnazistáknál kilenc főre (45%) vonatkozóan a főiskolai/egyetemi oktatásba való bekerülést jelentette: „Elvégezem az iskolát.” (7. o.); „Szeretném a jogosítványt megszerezni.” (7. o.); „A továbbtanulás a fő célom, ehhez szükséges az érettségi.” (12. o.); „Diplomaszerzés és új szakmák elsajátítása, hogy az esetleges új életben könnyebben tudjak megállni a talpamon.” (10. o.).

Konkréten a szabadulás utáni továbbtanulási szándékukról is nyilatkozhattak a fogvatartottak. Az eredmények alátámasztják az eddigieket: a gimnáziumi tanulók nagyobb hajlandóságot mutatnak a továbbtanulásra: 70%-uk folytatni szeretné tanulmányait, 30%-uk bizonytalan ebben, és nulla a további tanulmányoktól elzárkózók száma. Ellenben az általános iskolások körében a folytatási szándék csak 55%-os, 25% bizonytalan és 20% elzárkózik a további tanulmányoktól. S bár a százalékos arányok mutatnak eltérést, azok nem érik el a szignifikanciaszintet ($X^2 = 4,451$; $p = 0,108 > 0,05$).

Mivel az előzők során főként külső motivációk – ösztöndíj, későbbi munka – merültek fel az iskolába járás indokaként, nagyon kíváncsi voltam, hogy a fogvatartottak alapvetően szívesen vesznek-e részt az oktatáson. Az erre vonatkozó eldöntendő kérdés azonos eredményt hozott az általános és középiskolások körében, hiszen ugyanúgy 19–19 fő jelölte az „igen” választ. Elmondható tehát, hogy nagy többségben (95%) szívesen járnak iskolába, még ha eltérők is a mozgatórugóik.

A speciális körülményekre, a börtönközegre való tekintettel érdekesnek tartottam azt is kutatni, hogy a diákok hogyan készülnek fel az órákra, milyen lehetőségeik vannak ezen a téren. Tapasztalataim szerint ebben a tekintetben elsősorban a taneszközök rendelkezésre állásában találhatóak különbségek. A gimnáziumi tanulók általában egyénileg beszerzik kintről a megfelelő tankönyveket, így tudnak tanulni alkalomról-alkalomra. Ezzel szemben az általános iskolásoknak ilyen taneszközeik csak a legkritikább esetben vannak, a füzeteket pedig nem vihetik fel a zárkaikba. Így lényegében a tanórán kívül csak a büntetés-végrehajtási intézet könyvtára áll rendelkezésükre, hogy fejlesszék tudásukat.

A kérdőív alapján jelentős szempont a felkészülést illetően a zárkahelyzet. Erre iskolai fokozattól függetlenül többen hivatkoztak, mivel a felkészülés, tanulás helyszíne teljes mértékben ide korlátozódik. Van mikor a zárkatársak hátráltató, zavaró elemként jelentkeznek: „24 m²-en/10 fő nagyon nehéz tanulni, főleg többségében antiszociális zárkatársak között.” (12. o.); „A zavaró tényezőket nem tekintve többnyire a zárkában tanulok.” (10. o.); „A zárkán, ha van rá lehetőségem, de nem minden esetben, mert 10 ember van összezárva, és néha zavarja a másikat, ha valaki tanul is.” (7. o.). Viszont szerencsére akadnak pozitív példák is: „A zárkában közösen átbeszéljük az anyagot.” (8. o.); „Fent a zárkában tanulok, és segítetek a többi zárkatársaim is.” (7. o.). Összességében tehát elmondható, hogy a válaszok többsége normális hozzáállásról tanúskodik, egyetlen elutasító – „Nem készülök fel.” (8. o.) – válasz érkezett csak. A többiek válaszaik alapján a lehetőségeikhez mérten igyekeznek rendszeresen és lelkiismeretesen felkészülni a tanórákra.

Végezetül pedig a börtönoktatás előnyei és hátrányai érdekelték, mely kérdéskörrel az oktatókkal és a fogvatartottakkal is beszélgettem, ennek köszönhetően az érem mindkét oldalát megismerhettem.

A tanárok a témával kapcsolatban elsősorban a reszocializációs, reintegrációs hatást emelték ki globális előnyként, melynek során lehetőséget kapnak a fogvatartottak, hogy a korábbi hiányosságaikat pótolják és végzettséget szerezzenek: „Bővíülhet az ismeretkörük, ezáltal pedig kitágulhat számukra a világ, mely talán segíthet a visszailleszkedésükben, illetve az újrakezdésben.”. Konkrétabban: az oktatási tevékeny-

ség során értelemszerűen a büntetés-végrehajtási intézet közegéből fakad az a pozitívum, hogy „Nem kell fegyelmezéssel és egyéb időrablói nevelői feladatokkal bajlódni.”; „Nagyobb a fegyelem.”. Az esetleg rendbontó viselkedést tanúsító diákok ellen – ha az indokolt – fegyelmi eljárás indítható, és az illetők az iskolai oktatásból kivehetők. Ezen felül fontosnak tartom, hogy több tanár önmagára vonatkoztatva is megfogalmazta, hogy számára milyen pluszt ad ez a munkakör: „Új módszerek alkalmazására van lehetőség.”; „Alakítja a tanár érzelmi hozzáállását.”; „Mindenképpen jó önismeret is, hiszen az ember alkalmazkodik, tolerál.”. Vagyis nemcsak egyoldalú fejlődésről beszélhetünk.

A diákok részéről előnyként jelent meg, hogy büntetés-végrehajtási intézetben új, hasznos ingerek érik őket az oktatás során, így ez megakadályozza az elbutulást: „Nem tompul el az agy.” (7. o.). A másik, többek által említett tényező az idő volt, hogy a szabadságvesztés alatt egyszerűen ráérnek tanulni: „Itt le tudok érettségizni, kint nem tudnék, mert nem szánnék rá ennyi időt.” (9. o.). Az ezen kívül megfogalmazott válaszok pedig már mind a tanárokhoz kapcsolhatóak: például, hogy az iskolában civil oktatókkal találkozhatnak, ami felüdülés számukra, és természetesen valamelyest információforrás a kinti világról. Továbbá – összehasonlítva a kinti tanulmányaik során tapasztaltakkal – úgy nyilatkoztak a fogvatartottak, hogy „Itt kedvesebbek a tanárok.” (8. o.), illetve „Tartalmasabban vannak leadva az anyagok, mert kint sok volt a zavaró tényező, a rossz diáktársak és a fegyelmezés. Ide csak az jön, aki tényleg tanulni akar.” (12. o.). Ehhez nagyon szépen illeszkedik az a vélemény, melyben a megkérdezett úgy fogalmazta meg a különbséget a civil és a börtönoktatás között, hogy „Ott kötelezőnek éreztem, itt meg saját magamért tanulok, hogy könnyebb legyen az élet.” (8. o.). Úgy gondolom, az általunk végzett tevékenységnek ez az egyik legfőbb feladata, hogy a fiatalkorban tapasztalt iskolai kudarcokon átsegítve elérjük: a diákok önmagukért tanuljanak és lassanak lehetőséget abban, hogy a tudás megszerzése hozzásegítheti őket egy másfajta élethez.

Azt, hogy véleményük szerint mik a börtönoktatás hátrányai, azonban már nehezebb volt kiszedni a fogvatartottakból. Elsőre mindannyian azt mondták, hogy semmi hátrányt nem tudnak felsorolni, nincs semmi más hátránya „Csak az, hogy börtönben vagyunk.” (8. o.). Hosszas faggatás után voltak csak hajlandóak negatívumokat megfogalmazni. Ekkor azonban, véleményem szerint, nagyon jó meglátások – nem is igazán hátrányok – kerültek elő: „Elsősorban annak nagyon örülnék, ha lehetne korrepetálni.” (8. o.); „Az öregeket, ezeket, akik nagyon rég járták ki a 7. osztályt, egy ugyanilyen csinos tanárnő tanítaná, csak külön a fiataloktól, mert szerintem nem tudnak velünk egyszerre haladni.” (7. o.). A gimnazisták egyöntetűen az óraszámok növelését szorgalmazták: „Többet tanulhatnánk, több óránk lehetne.” (9. o.); „Kevés az óraszám.” (12. o.).

A tanárok már jóval kritikusabbak voltak a kérdés kapcsán. Az első felmerülő problémakör már rögtön a beiskolázás kérdéséhez kapcsolódott: „Országos szinten nem teljesen áttekinthető, hogy kinek milyen a legmagasabb végzettsége. Sajnos a kisegítő iskolában végzett osztályok ugyanúgy számítanak, mintha normál évfolyamban kapták volna a bizonyítóányt.”; „Nagyon vegyes és legtöbbször gyenge az előképzettségük. A legtöbbjük hosszú évek után ül vissza az iskolapadba.”. Az oktatási folyamatban ki-

vétel nélkül mindannyian a rendelkezésre álló felszerelések hiányosságát jelölték meg a legnagyobb nehézségként: „*Segédanyagok, szemléltető eszközök, tankönyvek hiánya.*”; „*Az iskola taneszközökkel való ellátottsága gyakorlatilag zéró.*”. Ezt fokozza, hogy amennyiben a tanár saját maga pótolna egy-egy segédeszközt adott órájához, az minden esetben parancsnoki engedélyhez kötött. Ez alapos előrelátást igényel a tanároktól – gyakran „*nehézkés és bonyolult*” –, hiszen az ehhez szükséges kérvényt egy héttel korábban már le kell adni, nincs lehetőség rögtönözni. A büntetés-végrehajtás sajátos közegéből további hátrányok is fakadnak: „*Gyakran hiányoznak az órákról a fogvatartottak, mert beszélőn, spejzon, tárgyaláson, szállításon vagy épp magánelzáráson vannak.*”. Számukra az elmaradásuk pótlása szinte megoldhatatlan. Továbbá előfordul, hogy különböző rendezvények, biztonsági ellenőrzések miatt egész napi oktatás marad el. Ilyenkor az oktatónak feladata – egy, a börtönnel előre egyeztetett időpontban – pótolnia a kiesett órákat, melynek megszervezése és lebonyolítása sokszor plusz terhet jelent, főleg azon kollégák számára, akik más intézményekben is dolgoznak párhuzamosan.

Összegzés

A büntetés-végrehajtás mára már túllépett a klasszikus „büntető” feladatán, és megjelent a társadalommal összeütközésbe került egyén reintegrálásának gondolata. Ennek megfelelően a világon mindenhol kísérleteznek a fogvatartottak hatékony nevelési módszereinek kidolgozásával. Ez azonban számos kérdést vet fel az alapoktól kezdve – A börtön vajon alkalmas-e egyáltalán reszocializációs funkció betöltésére?, Tudja-e kompenzálni a korábbi szocializációs hiányosságokat? – egészen az olyan specifikus témákig, hogy: Milyen programok működtethetők a börtönön belül?, Alkalmazható-e a hagyományos pedagógia, vagy létezik speciális rabnevelés?, Mely fogvatartottak vehetnek részt a programokon?, Kötelező vagy önkéntes legyen a részvétel?. További kérdéseket eredményez, hogy a jogszabályok csak a nevelés kereteit rögzítik, de annak mibenlétét, elemeit és működését már nem határozzák meg részletesen. Az elvárt eredmény azonban mégis az lenne, hogy a fogvatartott szabadulása után a társadalom hasznos tagjává váljon. Az oktatás pedig ennek a reszocializációs és reintegrációs cél elérésének egyik megfelelő eszköze lehet.

A pedagógiai folyamat során szükséges figyelembe venni a célcsoport sajátos szociológiai, pszichológiai, andragógiai jellemzőit, az így keletkezett előnyöket fel erősíteni, a hátrányokat pedig lehetőleg közömbösíteni kell. Ennek ellenére sajnos tény, hogy a fogvatartottaknak csak kis hányada vesz részt kitaróan, sikeresen az oktatásban és végzettséget tud szerezni. Sokukra gátlón hatnak az oktatás-nevelés területén szerzett negatív múltbeli tapasztalataik (Lakos és Lőrincz 2011, 36), és a börtönoktatók lelkiismeretes próbálkozása ellenére sem sikerül megszerettetniük velük a tanulást, szemléletváltást elérni. Kutatásom alátámasztotta – a korábbi tanulmányok megszakításának, befejezésének és a motivációs tényezők vizsgálatának statisztikájából látszik –, hogy ebből a szempontból nagyon nagy a különbség az általános és középiskola között, így nem lehet, és nem is szabad általánosítani.

A fogvatartottak hozzáállásán túlmenően szembe kell néznie az oktatóknak a börtönközeg okozta nehézségekkel. Egyrészt a fogvatartottaknál megjelenő börtönártalmak kezelésével, illetve a képzettségük erre a területre vonatkozó esetleges hiányosságaival, melyeket autodidakta módon szükséges pótolniuk. Másrészt azzal, hogy sosem szabad elfelejteniük: a börtönnek elsődleges feladata az elítélt biztonságos megőrzése (Lőrincz 2006, 19). Ezzel kapcsolatban Bárd Károly meglehetősen szélsőségesen fejt ki nézetét: „*Divatos manapság az a nézet, hogy a büntetés-végrehajtás célja nem más, mint hogy csökkentse az elszigeteltséggel együtt járó ártalmakat, és készítsen fel a szabadulás utáni életre. Nyilvánvaló azonban, hogy ha egy intézmény alapvető funkciója önmön ártalmainak csökkentése, úgy ezt legjobban akkor teljesíti, ha felszámolja önmagát.*” (Bárd 1992, 3) Véleményem szerint egy egyensúlyi helyzetre kellene törekedni a biztonságos őrzés és a nevelési, reintegrációs programok között. Ez azonban jelenleg még nem működik zökkenőmentesen Magyarországon. Bár a jogszabályi háttér – 1979. évi 11. tvr. és 2013. évi CCXL. tv. – széles körben biztosítja a reszocializációs és reintegrációs lehetőségeket, ezek kivitelezése komoly problémát jelent. A biztonsági előírások – a büntetés-végrehajtási dolgozóknak a tanárok felé tanúsított segítőkészsége ellenére is – gyakran megnehezítik a nevelési programok megvalósítását és eredményességét az oktatók számára.

A büntetés-végrehajtási intézetben megkezdett reszocializáció nem ér véget a büntetés letöltésével. Fontos, hogy támogatásban részesüljenek a szabadultak (Módos 2000, 71), kifejezetten lényeges foglalkozni azon fogvatartottakkal, akik szabadságvesztésük alatt elkezdtek, de szabadulásuk miatt nem fejezték be tanulmányaikat. Épp ezért olyan oktatási program kidolgozása szükséges, amely az adott ország oktatási rendszerébe szervesen illeszkedik, ezáltal a fogvatartottak szabadulásuk után ugyanúgy tudják folytatni az intézetben megkezdett tanulmányaikat (Lakos és Lőrincz 2011, 31). Számukra – Magyarországon – a Pannon Oktatási Központ, Gimnázium Általános és Szakképző Iskola, Pedagógiai Szolgálat Dunaújvárosban biztosít erre lehetőséget, illetve további képzési programokat – OKJ-képzés és szakiskola –, melyekben részt vehetnek.

Ahhoz, hogy a börtönoktatás sikeresen működhessen, a büntetés-végrehajtási intézetek kompromisszumokra kész hozzáállására, megfelelő szakembergárdára, anyagi forrásokra és természetesen a társadalom befogadókészségére lenne szükség. Ez utóbbi elengedhetetlen, mert a nevelés mit sem ér, ha a társadalom tagjai kiközösítően viselkednek a szabadulttal szemben és stigmatizálják őt. Sajnos a magyar társadalom zöme hajlamos erre, így alapvetően elutasítóan gondolkodik a büntetés-végrehajtási neveléssel kapcsolatban, feleslegesnek és eredménytelennek tartja. Ezeket a véleményeket rengetegszer tapasztalom, amikor a munkám kerül szóba egy-egy beszélgetés során, pedig a statisztikai adatok (Gerber és Fritsch, 1995) azt mutatják, hogy a börtönökben folyó reszocializációs tevékenységnek van létjogosultsága. Kutatásom eredményei bizonyítják, hogy az elítéltek szívesen vesznek részt a különböző képzéseken és pótolják hiányosságaikat egy „második esély” reményében, hiszen a fogvatartás ideje alatt megszerzett végzettség a szabaduláskor javítja – a végzettség versenyképességétől függően – a munkaerő-piaci elhelyezkedés lehetőségét, csökkentve a visszaesők számát.

Összességében úgy gondolom, hogy a büntetés-végrehajtási intézetekben folyó nevelés-oktatás elengedhetetlen egy modern társadalomban. Szükség lenne ugyanakkor a tudományterület alaposabb kutatására, melynek eredményei segíthetik a sikertelen programok hibáinak feltárását és korrigálását, így a sikeres módszerek kidolgozását. Ezzel párhuzamosan hangsúlyt kell helyezni a megfelelő szakemberek, oktatók felkészítésére és képzésére, hogy a feladatukat teljes mértékben el tudják látni. Mindezeket szem előtt tartva, ha nem is egyik napról a másikra, de még hatékonyabb börtönoktatás lenne kialakítható hazánkban.

Felhasznált irodalom

- Bárd K. (1992): *Gondolatok a büntetés-végrehajtás reformjáról*. Börtönügyi Szemle, 1992/1. 3–6. p.
- Borgulya Z. (2004): *Utolsó esély a reintegrációhoz – börtönoktatás az EU-ban*. Börtönügyi Szemle, 2004/3. 65–70. p.
- Gerber, J., Fritsch, E. J. (1995): *Adult academic and vocational correctional education programs: A review of recent research literature*. Journal of Offender Rehabilitation, 22 (1–2) 119–142. p.
- Kassai A. (2008): *A szakképzés speciális pedagógiai kérdései börtönkörülmények között*. Börtönügyi Szemle, 2008/ 3. 25–33. p.
- Kőszegi Sz. (2010): *A fogvatartottak oktatása és képzése*. Börtönügyi Szemle, 2010/3. 55–62. p.
- Lakos Zs., Lőrincz J. (2011): *Amikor mákos az iskolaköpeny – fiatalok elítéltek oktatása*. Börtönügyi Szemle, 2011/4. 31–40. p.
- Lőrincz J. (2006): *A „nevelés-gondolat” a XX. századi hazai börtönügyben – jogász szemmel*. Börtönügyi Szemle, 2006/3. 1–20. p.
- Módos T. (2000): *Összetett folyamat: a nevelésről általában, a rabnevelésről kicsit konkrétan*. Börtönügyi Szemle, 2000/3. 63–76. p.
- Novák Z. (2004): *A fogvatartottak oktatása, szakképzése a bv. intézetekben*. Börtönügyi Szemle, 2004/4. 47–58. p.
- Szegál B. (2007): *Szocializáció és reszocializáció a börtönben*. Börtönügyi Szemle, 2007/3. 25–38. p.

Egy személyiségfejlesztő tréning tapasztalatai a Márianosztrai Fegyház és Börtönben

Jelen tanulmányban egy személyiségfejlesztő tréning, amelyet a Márianosztrai Fegyház és Börtön fogvatartottjaival végeztem, eredményeit kívánom bemutatni. A tréning 16 fő részvételével, tíz alkalommal, 60 órában történt. A foglalkozások során szocioterápiás módszert alkalmaztunk, melynek módszertani kritériumai nem annyira szigorúak, mint a pszichoterápiáé. A szocioterápia – mint elmélet – a „kezelt” társadalomba való visszahelyezését, szociális kapcsolatainak rendezését, személyiségfejlesztését is célul tűzi ki, kiemelve a társas háttér és az aktív cselekvés fontosságát (Boros, Csetneky 2002, 218).

A személyiségfejlesztő tréning céljai és feladatai

A börtönviselt emberekről a társadalom tagjainak nagy része lemondóan nyilatkozik, nehezen fogadják vissza a büntetésüket letöltött személyeket. A börtönben lévő fogvatartottakat büntetésük ideje alatt egy művi világ veszi körül, melyben a külvilágtól eltérő rendszabályok, követelmények uralkodnak. Az ingerzegény környezetből adódóan gondolköreik és problémáik specifikusak, életüknek ebben a szakaszában legfontosabb feladatuk az idő múlásának várása. A társadalomból való tartós kirekesztettség által gyengül a fogvatartottak önértékelése, önbecsülése, az önálló életvitelre való, valamint kommunikatív képessége.

A büntetés-végrehajtási intézetekben az oktatásban, képzésben részt vevő fogvatartottak esetén fontos figyelembe venni a célcsoportra vonatkozó sajátos pszichológiai, szociológiai és andragógiai tényezőket, hátrányokat, amelyek a velük való foglalkozásban problémákat okozhatnak (Kassai 2008, 27). Ezen hiányosságok mérsékléséhez nyújthat segítséget a tréningmódszer alkalmazása. A megvalósított tréning a sokoldalú személyiségfejlesztést, a kommunikációs készségek fejlesztését és a szociális kapcsolatok javítását tűzte ki célul.

A tréningmódszer célja, hogy a sikeres reszocializáció elősegítése érdekében fejlessze a résztvevők kommunikációs kompetenciáit, önismeretét, problémamegoldó és konfliktuskezelési képességét. A tréning során a résztvevők életvezetési készségei javulnak, szociális kompetenciáik erősödnek, amely hozzájárulhat az önálló, sikeres életvezetéshez, önismeretük fejlesztéséhez. Az önismeret legfőbb célja hogy legyünk érzékenyek a többi embernek a viselkedésünkre adott reakciói iránt, legyünk érzékenyebbek a különböző emberek egymás közti viszonyát mutató jelekre, legyünk érzékenyek a helyzet által követelt viselkedés adekvát kivitelezésében (Board 1978, idézi Rudas 2007, 28).

Tréning és tanulás

A tréning olyan tanulási módszer, amely kiszélesíti a tanulás spektrumát. A tréning során a résztvevők nem elméletben, hagyományos úton (frontális tanulás, előadások, majd önálló tanulás) sajátítják el az új ismereteket, kompetenciákat, hanem nagyrészt csoportmunkában, a valósághoz hasonló körülmények között. A tréning csoportdinamikai hatásokra, irányított tapasztalati tanulásra, saját élményre építő módszer, amelyet minden esetben személyiségfejlesztő céllal, az interperszonális, szociális készségek fejlesztésére vagy valamely elvárt viselkedésforma elsajátítása céljából alkalmaznak. A csoportmunka során a résztvevőket aktívan bevonják a feladatok megszervezésébe és megvalósításába, építenek a résztvevők meglévő élettapasztalataira. Az önismereti csoportokra irányuló kutatást végzett M. A. Lieberman, I. D. Yalon, és M. B. Miles. Véleményük szerint (idézi Rudas 2007, 30) a csoport a tanulás során pozitív irányú változást idéz elő az egyénben, amely megnyilvánul a személyközi nyitottságban, azokban a mód-szerekben, amelyekkel másokhoz viszonyulunk, továbbá az énazonosság növekedésében, vagyis hogy növekszik a csoporttagok önbecsülése és személyes önértékelése, autonómiája. Az én határai kiterjednek, ami nagyobb stabilitásban, önálló értéktudatban nyilvánul meg. Növekszik a tolerancia és elfogadás másokkal és mások véleményével, hibáival, megoldásmódjaival szemben. Módosulnak a személyes problémakezelő stratégiák, a probléma letagadását, a kitérő magatartást, a menekülő viselkedést, pótcselekvést szembenéző attitűd váltja fel.

A tréning cselekvésorientált jellegű, amely a csoport tagjai közötti tudatos, önként vállalt hatékony együttműködésen alapul. A tréning módszertani alapelve, hogy a csoporttagoknak önállóan kell megtanulniuk az aktív ismeretsajátítást, problémamegoldást, a társak bevonását a feladatokba, a munkamegosztást, az együttműködést. A módszer fontos jellemzője a vizuális megjelenítés, a különböző moderációs eszközök (kártyák, kitűzők, plakátok, fotók) tudatos és tervszerű alkalmazása. A résztvevők élményeket adó helyzetgyakorlatokban vesznek részt a tréning során, amely kihat egész személyiségükre. Az élményeket a tréner segítségével feldolgozzák, majd tapasztalatokká alakítják át, melyek könnyen előhívhatók, viselkedési szintű tudást nyújtanak. A tréningek napjaink felnőttoktatásában élményszerűségük miatt nagy népszerűségnek örvendenek.

A tréningen folyó munka legfontosabb szabályai a következőkben foglalhatók össze. Csak azzal foglalkozunk, ami „itt és most” a tréningen történik. A saját érzéseinkről beszélünk, egyes szám első személyben (én-közlések). Nem vitatkozunk az érzésekkel, az egymással megosztott érzések, vélemények adják az egymástól való tanulás lehetőségét. Nem minősítjük a társak hozzászólásait. Ami a tréningen történik, az a csoporté, nem mondjuk el másnak, fontos a titoktartás. A lezajlott eseményekért közös a felelősségünk, a siker csak rajtunk múlik (Kraiciné 2010, 115–130).

A tréning előkészítésének legfontosabb területei

A tréning előkészítésének főbb elveit O'Connor és Seymour írta le. A tréningcéloknak – szerintük – két típusa van: végcélok és folyamatcélok, amelyek a tréner és a résztvevők nézőpontjából egyaránt vizsgálhatók.

A kívánt eredményeknek bizonyos kritériumoknak kell megfelelniük. A kívánt eredményeket pozitív állításokként kell megfogalmazni. A trénernek aktív szerepet kell vállalnia a célok realizálásában. A ki, mit, mikor, hol és mennyi ideig kérdések alapján érdemes végiggondolni a célokat. Fontos, hogy a cél elérése mérhető legyen, ami igazolja, hogy elértük a kívánt eredményt. Ez a látott, hallott, megfigyelt és érzett tények alapján áll össze (adekvát erőforrások). Szükséges figyelembe venni a lehetséges negatív következményeket, értékelést kell végezni, melynek során megállapítjuk a célok nagyságának prioritásait.

A résztvevők különböző igényekkel, szükségletekkel, elvárásokkal és célokkal érkeznek a tréningre. A csoport nagysága is fontos tényező, amely befolyásolja a tervezést. A tréning szintjét a résztvevők konkrét tudás- és készség szintjéhez kell hangolni. Lényeges kérdés, hogy a résztvevők ismerik-e egymást, mert ez befolyásolja a csoport dinamikáját. Befolyásolja a tervezést, ha a csoport egynemű, esetükben valószínűbb, hogy konkrét gondok, aggodalmak merülnek fel.

A tréner a tréning tartalmát a tréning végcéljainak részeként kezeli, amely magában foglalja a tudást, készségeket, értékeket. A tréning módszertani folyamata azt határozza meg, hogy a tudás, készség, érték milyen módon jut el a résztvevőkhöz. Fontos a megfelelő időkeret biztosítása, a jó tanulási állapot fenntartása változatos gyakorlatokkal. A kommunikációs csatornák variálása is ajánlatos, így tehetjük változatosabbá a tevékenységeket. Alkalmazzunk szerepjátékokat, esettanulmányokat, gondolkodjunk közösen. A szünetek beiktatása is rendkívül fontos tervezési szempont, a rövid pihenőidők elősegítik az anyag felidézését, felfrissítik a csoporttagokat. A tréning tervezésekor el kell dönteni, hogy a fogalomalkotást tegyük a tapasztalat elé, vagy a tapasztalatot adjuk át előbb, mielőtt bevezetjük a fogalmakat.

A tréning gyakorlatai négy különböző szintre összpontosíthatók: az egész csoport szintjére, a csoportok közötti szintre, a csoporton belüli interperszonális, illetve az intraperszonális szintre (O'Connor, Seymour 2000, 14–106).

Az általam megvalósított tréning lebonyolítása, tapasztalatai

A jelentkezés – előzetes meghirdetés alapján – 2013 nyarán történt, a tréning 16 fő részvételével, tíz alkalommal, 60 órában zajlott 2013 őszén. A foglalkozásokra heti két alkalommal, két egymást követő napon került sor. A tréninget, amely így öt hétig tartott, tíz fő fejezte be, három fogvatartottat más intézetbe szállítottak, egy fő szabadult, ketten pedig a negyedik alkalom után nem akarták folytatni a tréninget.

A tréninget befejező csoport összetétele, jellemzői

A végrehajtási fokozatok szerint heten fegyház, hárman börtön fokozatú elítéltek, szabadságvesztés-büntetésük átlagos időtartama: 8 és fél év, átlagéletkoruk: 41 év. A tréning legfiatalabb résztvevője 25, a legidősebb résztvevő 56 éves volt. Jellemző bűncselekményüket tekintve két fő emberölés, négy fő rablás, egy fő lőfegyverrel való visszaélés, két fő szemérem elleni erőszak, egy fő csalás miatt lett büntetve. Két elítélt dolgozott a Nostra Kft. biztosította munkáltatásban, nyolc fő a jogszabály által előírt intézetfenntartási munkában vett részt. Hét főnek rendezett kapcsolata, rendszeres látogatói voltak, három főnek egyáltalán nem voltak kapcsolattartói. Az iskolai végzettség szerint egy fő 5 osztályt, egy fő 7 osztályt, három fő 8 osztályt, egy fő 10 osztályt végzett, három főnek szakmunkás-bizonyítványa volt, egy fő érettségizett. A csoporttagok közül csak páran ismerték látásból egymást, jómagam a korábbi filmterápiás foglalkozásról egy személyt ismertem.

A tréning helyszíne, menete

A tréninget a bv. intézet egyik osztálytermében tartottuk, a környezet kellemessé tétele érdekében a székeket, asztalokat körbe raktuk. Gyakran használtam magánót, zenét a feladatokhoz a nyugodt, kellemes légkör kialakítására, főleg akkor, amikor a résztvevők fáradtak voltak. Mindennap bemelegítő gyakorlatokkal kezdtünk, ami a feszültség oldását, illetve a feladatokra történő ráhangolódást szolgálta. A csoportból sokaknak elég nehezen ment az olvasás, így igyekeztem olyan feladatokat összeállítani, hogy senki ne érezze magát kellemetlenül emiatt, így gyakran én olvastam fel a feladatokat. Többeknek nehezen ment a feladat megértése is, többször kellett elmagyarázni, értelmezni az adott feladatot, ez nagyfokú tapintatot igényelt a csoporttagoktól is. A tréning során kiegészítő gyakorlatokat alkalmaztam, hogy segítsék a feladatokra való ráhangolódást, oldják a feszültséget, pihentetők legyenek a nehezebb feladatok után. Szüneteket óránként tartottunk. A nap végén mindig értékeltük az adott napot, mindenki elmondta az „itt és most” állapotát, hogy hogyan érezte magát a nap folyamán.

Bemutkozás, keretek, alapelvek

Személyes bemutatkozásom után bevezetésként elmondtam: hányszor fogunk találkozni, milyen napokon lesz a tréning, milyen időtartamban, mi a legfőbb célja a tréningnek. Megbeszéltük a tréning szabályait: nem megyünk ki a feladatok között, csak szünetben; nem vágunk egymás szavába, megvárjuk, amíg a beszélő befejezi a mondandóját; nem nevetünk ki senkit, nem minősítünk; nem kötelező minden feladatban részt venni; ami itt történik, az csak ránk tartozik; a megbeszéltek megtartása mindenki számára kötelező.

1. A jégtörés szakasza (1-2. nap)

Egy újonnan alakuló csoport mindig tele van feszültséggel, ez a csoport tagjainál más és más forrásból eredhet. Lehet ez az ismeretlentől, a többi társ reakcióinak kiszámíthatatlanságától való félelem, a változás okozta szorongás, a saját megfelelési igény okozta aggódás, okozhatják a kapcsolattermés nehézségei, önismereti zavarok, bizonytalanság stb. Ez a sokféle feszültség a kezdés pillanataira összpontosul, és valamiféle csoportfeszültséggé válik. A kezdés pillanata, amikor először ül együtt körbe a csoport, a tréner számára is izgalmas, szorongással járó feladat. A kezdeti feszültséget fel kell oldani, ezt a szakaszt a jégtörés szakaszának is nevezzük. A jégtörő gyakorlatok célja az általános feszültség oldása, a légkör kellemessé tétele. Fontos, hogy a feladatokat az adott csoport összetételéhez, az általánosan megfogalmazott feladatokhoz igazítsuk; a csoportvezető feladata eldönteni, hogy az „első körök” a bemutatkozást szolgálják, vagy egyszerű, könnyed, mindenkit a felszínen megmozgató indításra van-e szükség, vagy esetleg lehetséges mélyebbre menni az önfeltárásban. A jégtörő gyakorlatok legtöbbször más konkrét célra is használható: a csoporttagok egymás által történő megismerésére, önfeltárássra, a tréning során fellépő feszültség oldására (Rudas 2011, 89-109). A fogvatartottak esetében a kapcsolatok a külvilággal elszegényednek, feszültségekkel, problémákkal lesznek terhesek, és teljesen megváltoznak a személyközi viszonyok is. A feladatok kiválasztásánál a csoport sajátosságait figyelembe véve fontos szempont volt, hogy először a mindenkit a felszínen megmozgató, egyszerű, könnyed feladatok legyenek, ahol oldjuk a feszültséget, ismerkednek a csoporttagok, majd fokozatosan haladunk a mélyebb önfeltárás felé.

A legfontosabb jégtörő gyakorlatok leírása

Alliteráljunk körbe

A feladat célja az ismerkedés, feszültségoldás; olyan nevet kellett választani, amilyen néven szeretné az illető, hogy szólítsák a tréning ideje alatt – ez lehetett becenév vagy bármilyen más név. Majd ezután választani kellett egy erre a névre alliteráló nevet, szabály volt, hogy a jelző és a jelzett név kezdőbetűi azonosak legyenek. Több példát mondtam, ennek ellenére elég nehezen értették meg a feladatot. Miután mindenki bemutatkozott, nagyokat neveltünk, körbe álltunk, és labdadobálással is próbáltuk egymás nevét megtanulni. A végén megbeszéltük, kiben milyen érzéseket keltett a saját névválasztása, hogyan vélekednek a társak választásáról. Megbeszéltük, hogy az alliterációs fantázián túl megtudtunk-e valami többletet a csoporttársainkról. A többség arról számolt be, hogy jellemző rá a választott alliteráció, három fő nem érezte sikeresnek a választást, amit azzal indokoltak, hogy nem jutott jobb az eszükbe.

Az aktuális érzelmi állapot kifejezése

Kis papírokat osztottam ki, amire mindenki leírta az „itt és most” állapotát. Utána összeszedtem a papírokat, összekevertem, és egyenként felolvastam őket. Itt a

csoport aktuális állapota volt a fontos, nem az, hogy ki írta. Néhány példa közülük: „Jól érzem magam a vidám memóriafejlesztő és játékos programok között”, „Jól érzem magam, ezzel is telik az idő, a többit majd meglátom”, „Az az idő, amit itt töltök, megtöri a zárka egyhangú hangulatát”. Számomra ezek a megnyilatkozások pozitívak voltak a tréning folytatását illetően.

Befejezetlenül rólam

A feladat célja az ismerkedés és a kezdeti feszültség csökkentése, továbbá az egyéni önfeltárás. Mindenki kapott egy előre elkészített lapot nyitott mondatokkal. A feladat az volt, hogy a megkezdett mondatokat be kellett fejezni. Amikor mindenki elkészült, újra elolvastam a megkezdett mondatokat, és egyenként mindenki felolvasta a saját mondata folytatását. A kiegészítésekből néhány példa:

1. *Amikor valaki először lát engem, azt gondolja rólam, hogy*
 - én egy jó ember lehetek
 - kiskoromban elfeküdtem a fülem
 - egy durva, bűnöző alkat vagyok
2. *Ha valaki ilyenkor igazán belém látna, azt gondolná rólam, hogy*
 - a cigire gondolok és az otthonra
 - ideges vagyok néha
 - buta, tudatlan ember vagyok
3. *Mindenkinek vannak titkai, nekem is, az én legfőbb titkom azzal kapcsolatos, hogy*
 - szenvedélybeteg voltam
 - el akarom zárni a rosszat magamban
 - hányszor voltam hűtlen
4. *Azt szeretném, ha a csoport azt látná meg bennem, hogy*
 - segítséget kérhet tőlem
 - olyan vagyok, amilyenek mutatom magam
 - nem vagyok rosszindulatú

A jégtörés szakaszának zárásaként választottam ezt a feladatot. A feladat végén megbeszéltük az érzéseiket, véleményüket a feladattal kapcsolatban. A mondatbefejezések már mélyebb önfeltárást eredményeztek a csoport előtt. A feladatban sokat tudtak meg egymásról a résztvevők, számos olyan tulajdonságukat osztottak meg a csoporttal, ami újdonság volt, vagy egyébként nem mesélnének el egymásnak. A mondatok felolvasása között lehetőséget adtam arra, hogy bárki kérdést tegyen fel bárkinek. Több esetben kérdeztek egymástól (pl. milyen szenvedélybetegsége volt, mióta lett vallásos), ami a mélyebb megismerést szolgálta. A többségnek tetszett a feladat, melyben mindenki részt vett; az volt a véleményük, hogy nem volt kellemetlen érzés beszélni a titkaikról, arról, hogy milyenek látják őket és mit szeretnének. Többen számoltak be arról, hogy még soha nem gondolkodtak azon, miért fontos, hogy milyenek látják őket; hogy milyen jó érzés volt leírni, kimondani olyan dolgokat, amiről még nem beszéltek másoknak. Megbeszéltük, miért nélkülözhetetlen mások visszajelzése az önismeretünk fejlődéséhez.

A jégtörés szakaszának tanulságai és tapasztalatai

A szakaszra tervezett feladatokat sikeresen végrehajtottuk, a második nap végére sikerült a kezdeti feszültség oldása, kiderült, hogy a csoport jól tud kooperálni, a résztvevők végig együttműködőek voltak, a feladatokat érdekesnek találták. Többen jelezték, hogy nem szeretik a gyerekes feladatokat, problémaként fogalmazták meg (három fő), hogy a tréning miatt nem tudnak sétára menni, de várják a következő alkalmat.

2. Önismereti és kommunikációs szakasz (3–4. nap)

A két nap két központi témájának egyike az önismeret – Ki vagyok én? – volt. Az önismeret, önmagunk megismerésének folyamata mindig is kitüntetett területe volt a mindennapi életnek. Miből ered az önmagunkkal való foglalkozás igénye? A megismerés során az egyén igyekszik megőrizni önmaga biológiai, társadalmi harmóniáját, nyugalmát, feltárni konfliktusainak, problémáinak okait. Erre keres utakat, módszereket, hogy feszültségeitől meg tudjon szabadulni – keresi a harmóniát.

Az önismereti készségek kialakulásában és önmagunk reális megítélésében nagy szerepe van a társas tükörnek. Az egészséges fejlődéshez nélkülözhetetlen a szociális környezet énerősítő, visszatükröző szerepe. A saját lehetőségeink feltérképezésének képességét jelentő önismereti jártasság biztos támpontot ad az egyénnek a gyorsan változó feltételek, viszonyok megértéséhez és befolyásolásához. A reális önismerettel rendelkező ember – bár magához mint „mércéhez” viszonyítja embertársait – rugalmasan felfedezi más személyiségek egyedi jellemzőit is. Ugyanakkor az önismeret azt is jelenti, hogy erősíti az „emberismereti képességet”, segíti felismerni mások metakommunikációs kódrendszerét, és saját hatásának erősítésére saját eszköztárába be is építi azokat. Mindezek a készségek alapvetően a mindennapi társas kapcsolatokban is előnyt jelentenek.

Az önismeret-fejlesztő eljárások célja, hogy:

- minél többet megtanuljunk saját magunkról, viselkedésünk mozgatórugóiról és a többiekhez való viszonyunkról,
- önmagunk megismerése után tanuljuk meg vállalni önmagunkat s tudatosan, hitelesen közölni személyiségünket,
- sajátítsuk el az őszinte, határozott és egyértelmű kommunikációt,
- az emberek közötti kapcsolatokat tudatosan kezdeményezzük, alakítsuk, tartsuk meg, és használjuk fel saját fejlődésünkre,
- legyünk képesek a kooperációra, önmagunk és mások menedzselésére, a korrekt együttműködésre s az asszertív (sikeres) viselkedésre,
- problémafeltáró- és konfliktuskezelő képességünkre építve veszteség nélkül tudjuk megoldani belső és személyközi konfliktusainkat (Buda 1994).

A második szakasz témája volt még a *személyközi kommunikáció*. A kommunikáció legáltalánosabb modelljei szerint annak megválaszolására irányul a

kérdés, hogy – *ki mond – mit – milyen csatornán – kinek – milyen hatással*. A személyközi, interperszonális tanulás a kommunikáció segítségével történik. A személyközi kommunikáció során használunk valamilyen csatornát, közlő eszközt az üzenetek átvitelére. Fajtái: verbális és nem verbális kommunikáció, szimbolikus kommunikáció, sokcsatornás kommunikáció, illetve a nem kommunikálás. A verbális kommunikáció a legelterjedtebb eszköz, sokan azt hiszik, csak ez az egyetlen kommunikációs eszköz. A nem verbális kommunikáción mindazokat a közlésmódokat értjük, amelyek nem szavakban, hanem személyek közötti interakcióban, viselkedésben mutatkoznak meg, és információt hordoznak. Fajtái: paraverbális megnyilvánulások, hangsúlyozás, mimika, szemkontaktus, testtartás, testmozgás, gesztikulálás, távolság, érintés. A szimbolikus kommunikáció a beszélt vagy írott nyelv – a nonverbális szimbólumokkal előfordul, hogy a szimbólum nem kiegészítő eszköz, hanem főszereplő (pl. öltözködés, hajviselet, ékszer stb.). A sokcsatornás kommunikáció elemei: a tények, az érzések, az értékek és a vélemények (Rudas 2011, 110-162).

A legfontosabb önismereti és kommunikációs gyakorlatok leírása

A szöveg marad

A feladat célja a verbális és a nem verbális kommunikáció fejlesztése. Párosan végeztük a feladatot, a résztvevőknek közösen kellett kitalálniuk és leírniuk egy rövid dialógust. Ezt a szöveget kellett előadni különböző szituációkban. A szöveg mindig ugyanaz maradt, csak az élethelyzet változott. Így a párok megélték, hogy ugyanannak a szövegnek a jelentése hogyan módosul, változik, ha más, nem verbális jelzések egészítik ki.

Pozitív/negatív visszajelzés

A feladat célja megtapasztalni a kommunikáció elutasítását, illetve elfogadását. Két önként jelentkezőnek az volt a feladata, hogy mesélje el a Hófehérke és a hét törpe című mesét a csoportnak. Kiküldtük őket, majd a többieknek elmondtam, mi lesz a csoport feladata. Amikor az első szereplő elmondta a mesét, a csoportnak látványosan unatkoznia kellett, senki nem figyelt a mesélőre, úgy tettek, mintha ott se lenne. Ezután a másik mesélő következett, de a csoport feladata itt az volt, hogy az ő szavaira mindenki figyeljen, mosolyogjon, érdeklődést tanúsítson. A mesélőket megkértük, hogy értékeljék a saját teljesítményüket 1-10-ig. A negatív visszajelzést kapó mesélő kettesre értékelte magát, nagyon kellemetlenül érintette, hogy nem figyeltek rá. A mesemondás közben többször megkérdezte, „mi a baj, nem jól mondom”, nagyon zavarta őt a helyzet. A második mesélő nyolcasra értékelte a teljesítményét, nagyon jól esett neki a figyelem, hiszen a szereplése előtt úgy érezte, nem tudja jól elmondani a mesét, jól hatott a teljesítményére a pozitív megerősítés. A végén megbeszéltük, hogy mennyire fontos a pozitív visszajelzés, a figyelem, és ezek hogyan hatnak a kommunikátor teljesítményére.

Szabad asszociáció

A feladat célja a kommunikációs készségek fejlesztése, hogyan tudunk azonnal reagálni az előttünk elhangzott gondolatokra. Az volt a feladat, hogy szabad asszociációval kellett folytatni a megkezdett mondatot (pl. Nekem a zöld fűről a mező jut eszembe, a mezőről a szabadság...); a játék során olyan hiányterületekre terelődött a mondandó, mint a szerelem, szexualitás, szórakozás, finom ételek, italok. A feladat megbeszélésénél azt emeltük ki, hogy felszabadítóan hatott rájuk ez a feladat, mert a spontán érzéseiket fejezhették ki. A bv. intézetekben számos megfosztásban van része az elítéltnak, aki erősen függő helyzetben van a börtönben, alárendelve a szabályoknak, személyzetnek, ez a helyzet megfosztja önállóságától, döntési lehetőségeitől, ezáltal könnyen kiszolgáltatottá válik.

Az asszertivitás játéka

A gyakorlat célja, hogy a különböző szituációs helyzetekben önismeretet szerezzünk saját kommunikációs stílusunkról, valamint az asszertivitás fejlesztése mindennapi helyzetekben. Először tisztáztuk az agresszivitás, szubmisszivitás (alárendelődség, „nyusziság”), az asszertivitás (határozottság, az önmagunkért való – nem agresszív – kiállás) fogalmát és a köztük lévő különbségeket. Utána a csoporttagoktól sorban megkérdeztem, ki melyik csoportba sorolja saját magát. A csoport nagy része asszertívnek vélte magát, két fő tartotta bizonyos helyzetekben agresszívnek magát, míg szubmisszívnek négyen gondolták magukat. A megbeszélés után következett a gyakorlat. A párok szabadon választhattak, hogy milyen stílusban játsszák el a papíron megkapott helyzetgyakorlatot. (Az egyik lakó korán jár munkába, ezért este korán fekszik. Szomszédja viszont késő estig zenét hallgat, olyan hangerővel, hogy a szomszéd nem tud elaludni.) Pl. az egyik esetben a zavaró szomszéd agresszív volt, míg a pihenni vágyó asszertív. A zavaró azt mondta magáról, hogy teljesen önmagát adta, míg az asszertív fél szerepet játszott, kényelmetlenül érezte magát, és kifejezte: kétli, hogy sokáig bírta volna az alárendelt helyzetet kezelni, valószínűleg előbb-utóbb agresszíven reagált volna, mert elveszítette a türelmét. A feladat azt a felismerést hozta számára, hogy nagyon sok esetben helyzetfüggő a viselkedésünk, illetve milyen fontos gyakorolni ilyen szituációkat, hogy megfelelően tudjunk reagálni a különböző élethelyzetekre. A feladat után közösen is elemeztük a párok játékát, viselkedését, továbbá megbeszéltük azt is, ki hogyan viselkedett volna a másik résztvevő helyében.

Az önismereti és kommunikációs szakasz tanulságai és tapasztalatai

A résztvevők végig együttműködőek voltak, szívesen vettek részt a feladatokban, ugyanakkor három főt elveszítettünk a csoportból (két elítéltet más intézetbe szállítottak, egy fő szabadult). A korábban „beszédesebb” szándékosan később szóltak hozzá, előre engedve a csendesebb, kevésbé aktív csoporttagokat. A csoport bizalmi szintje mélyült, a résztvevők meglepően jól dolgoztak a kiscsoportokban, az eddig csendesebb legfiatalabb csoporttagok is aktívan bekapcsolódtak a feladatokba. Többen is elmondták, hogy várják a szerdákat és a csütörtököket

(ezeken a napokon zajlottak a foglalkozások), mert a tréningen jó ingerek érik őket, fejleszthetik önmagukat, viszont problémát jelent, hogy csütörtökön nem tudnak „kiétkezésre” menni a tréning miatt, de inkább az utóbbin vesznek részt.

3. A konfliktuskezelés, problémamegoldás szakasza (5–8. nap)

A tréningnek nagyon fontos szakaszához értünk, ezért négy napot szántunk a két nagy, összefüggő területet érintő témára.

A konfliktusok és kezelésük

A konfliktushelyzetek olyan helyzetek, melyekben két fél érdekei, értékei, szükségletei igényei ütköznek vagy állnak szemben egymással. A bv. intézetekben a fogvatartottak zöme valamilyen személyiségproblémával küzd. A konfliktus hozzátartozik a fogvatartottak mindennapi életéhez. A börtönben minden élettevékenység azonos helyszínen zajlik, az intim szféra eltűnik, az ellátás uniformizált, az összezártság miatt rendszeresen kerülnek különféle helyzetekbe a fogvatartottak, ahol a legeltérőbb meggyőződésekkel, viselkedésmódokkal, érdekekkel, értékekkel szembesülnek, melyek miatt nagyon gyakran konfliktusba kerülnek egymással. Az ellentét sokszor agresszív módon is megmutatkozik.

A konfliktust sokan valamilyen rosszként, negatív jelenségként fogják fel, ezért ezt mindenképp elkerülendőnek vagy radikálisan megoldandónak tartják. Ha a konfliktust sikerül a megfelelő mederbe terelni, egy kezelhető állapotba jutunk el, ahol a változás, fejlődés nem elképzelhetetlen. A konfliktuskezelés tanulása által a tréningen résztvevőket hozzásegítjük ahhoz, hogy eredményesebben tudják kezelni a konfliktusaikat. *Konfliktuskezelési irányok: a csökkentés* (rövidtávon ható, rapid megoldás a konfliktus eltüntetése), *a fenntartás* (ebben az esetben a hosszabb távú megoldásra van esély, vagy a tartós konfliktushelyzet prolongálása látszik a legjobbnak) és *a fokozás* (ebben az esetben valamelyik fél győzni akar a másik fél felett).

Az irányokkal összefüggnek azok az *alapszabványok*, melyeket konfliktushelyzetekben alkalmazni szoktunk. *Elkerülés* (a felek igyekeznek elkerülni a helyzetet, igazán nincs is konfliktuskezelés). *Erőszak* (az érdek- és érzelmi konfliktusok kezelésének legelterjedtebb módja, az a fél győz, aki az erősebb). *Belátás* (mindkét fél a józan belátást választja, felméri, hogy nagyobb a kockázat és kisebb a nyereség annál, hogy érdemes legyen konfliktushelyzetet teremteni). Hallgatólagos megoldásokat keresnek, túllépnek az adott szituáción. *Tárgyalásos módszerek*: a felek felismerik, hogy nem tudják a konfliktust sem elkerülni, sem hallgatólagosan megoldani, erőszakot sem kívánnak alkalmazni, sok esetben harmadik félt vonnak be, aki nem érdekelt vagy nem közvetlenül érdekelt a konfliktusban.

Thomas és Kilmann szerint az emberek az interperszonális konfliktusokra ötféle módon szoktak reagálni, modelljüket két dimenzióba helyezték el: az asszertivitás és a kooperativitás dimenziójába. A *versengést* (uralkodási tendenci-

át) az jellemzi, hogy a felek mások rovására szeretnék saját érdekeiket érvényesíteni. Az ilyen emberek gyakran cselekszenek agresszív és nem kooperatív módon, dominanciára törekvés jellemzi őket. A versengés ellentéte az alkalmazkodás. Az *együttműködés* során mindkét fél érdekei érvényesülnek a vitában, ezek az emberek erősen asszertív, illetve kooperatív magatartást tanúsítanak. Az *együttműködés* ellenpólusa az elkerülés. A *kompromisszumra törekvő* ember akkor elégedett, ha a vitában mindkét fél felad valamit saját törekvéseiből, nem kerüli el a problémát, de nem is működik teljesen együtt a másik féllel, így ez a stílus középen helyezkedik el a kooperativitási és az asszertivitási skálán. Az *elkerülést alkalmazó* emberek úgy viselkednek, mintha közömbösek lennének a saját és mások érdekeivel szemben, hajlamosak a sorsra bízni a probléma megoldását. Ez a stílus gyakran nyilvánul meg nem-asszertív és nem-kooperatív viselkedésben. Az *alkalmazkodást választó* emberek szükségleteiket, vágyaikat feláldozzák a békesség érdekében, rendszerint nem asszertívak és kooperatívok. Az emberek nem skatulyázhatók be egyetlen konfliktuskezelési stílusba, hiszen elvileg valamennyit képesek használni. A konfliktusra alkalmazott válasz, reakció erősen helyzetfüggő (Rudas 2011, 260–269).

A konfliktuskezelési gyakorlat leírása

Szívszakadva

A feladat célja a csoporton belüli konfliktus, véleménykülönbség megtapasztalása és egy közös döntés létrehozása volt, így a tagok saját társas hatékonyságukat is felmérhették. Három négyfős csoportot hoztunk létre, amelyeknek öt, mesterséges szívre váró beteg között kellett rangsort felállítaniuk. Felolvastam a betegek rövid bemutatását, majd minden csoport megkapta a leírást a szívátültetésre várókról, akik különböző karakterek voltak (gyermeküket egyedül nevelő özvegy nő, gazdag férfi, egyetemista fiú, ismert színész, politikus). Először minden csoportagnak külön-külön kellett saját rangsort felállítania, majd mindenki ismertette a saját sorrendjét, elmondta az érveit, ezek után a tagok megpróbálták egyetértésre jutni a közös rangsor kialakításában. Az volt a szabály, hogy mindenkinek a saját véleménye kifejtése előtt értékelnie kellett az előző csoporttársát, akkor is, ha a véleményük különbözött.

A csoport tagjai az egyéni sorrendet viszonylag gyorsan kialakították, viszont egymást meggyőzése a saját elképzelésről heves viták közepette folyt. Végül is a csoportok szavazással jutottak egyetértésre a sorrendet illetően. A nagycsoportban megbeszéltük a feladat tanulságait, kinek mennyire esett nehezére elfogadnia a csoport, a többség döntését. Volt, aki egyszerűen nem volt hajlandó elfogadni a többiek véleményét a saját választásával szemben. Ez a feladat a többség szerint az addigi legjobb feladat volt. Nagyon beleélték az adott helyzetbe magukat, mint ha a döntés igazából az ő kezükben lett volna. A fogvatartottak zöme felállított egy értékrendet, mely szerint elsőként mérlegelték az adott személy korát, nemét, majd azt, hogy mennyit élhet még az új szívvel; figyelembe vették a beteg családi állapotát, hogy van-e gyereke, akiről gondoskodnia kell, hogy milyen körülmé-

nyek között él, s csak a legvégére sorolták az illető anyagi helyzetét és azt, hogy mit ajánlott fel, ha ő kapja a szívet. A csoport úgy döntött, hogy a 45 éves, háromgyerekes özvegy nő kapjon műszívet.

A problémamegoldás elmélete, folyamata

Gondolkodásunk, problémamegoldásunk során konvergens vagy divergens módon oldjuk meg az adott feladatot. A konvergens gondolkodás lépésről-lépésre haladó logikai lánc, az előfeltevésekből jut el a következtetésig, majd a megoldásig. A korábban kialakult általános sémákhoz, mintázatokhoz való igazodás jellemzi. A divergens gondolkodás eltér a korábbi jól bevált megoldásoktól, logikai láncoktól, kiterjed olyan mozzanatokra is, amelyek messze esnek az adott témától, a gondolkodás tárgyától. Vannak helyzetek, amikor csak a konvergens, vertikális gondolkodás a célravezető, zavarólag hat a divergens gondolkodás, míg más esetben a divergens gondolkodás segít megoldani a problémát (Rudas 2011, 260–285).

A problémamegoldási gyakorlatok leírása

Fekete-fehér, igen-nem (problémafeltárás)

A feladat a problémamegoldó gondolkodás fejlesztésére szolgált, a cél a konszenzuson alapuló döntéshozatal és a kreativitás gyakorlása volt a csoportban. Az alapprobléma ismertetése előtt átismételtük a konvergens és divergens gondolkodás ismérveit, folyamatát, majd kétszer felolvastam a problémát, melyet a végén röviden összefoglaltam¹, és arra kértem a csoporttagokat, hogy képzeljék el, hogy ők is ott vannak a történetben, majd válaszoljanak a következő kérdésekre: Mit csinálnának, ha ott állnának a lány helyében?, Hogyan oldanák meg a helyzetet?. Majd kértem a csoportot, írják le a saját gondolatmenetüket, amellyel eljutottak a megoldáshoz. Nagyon sokféle megoldás született, ezeket elemeztük és besoroltuk az egyének által kidolgozott megoldást a két típus (konvergens vagy divergens) valamelyikébe. A résztvevők nehezen tudtak elszakadni ebben a helyzetben a konvergens gondolkodástól, egyetlen egy fő jutott el a majdnem helyes megoldáshoz. Utána megbeszéltük, ki melyik fajta megoldást szokta alkalmazni, milyen helyzetben és milyen tapasztalataik vannak erről. Megvitattuk, mikor melyik típus a hatékonyabb a különböző lehetséges helyzetekben.

1 A történetben egy öreg uzsorás a neki tarozó férfinak azt az ajánlatot teszi, hogy elengedi az adósságát, ha cserébe megkapja a 16 éves lányát. Az uzsorás azt javasolja, bízzák a sorsra a probléma eldöntését: egy pénzes zacskóba beletesz egy sötét és egy világos kavicsot, ha a lány a világosat húzza, az apja mellett maradhat, és elengedi az adósságot is, ha viszont a sötétet húzza, akkor övé lesz a lány, és elengedi az adósságot. Ha nem vállalja a sorshúzást a lány, az apját az adósok börtönébe vetik, a lány pedig éhen hal. A lány azonban résen volt, és észrevette, hogy a férfi két sötét kavicsot rakott a zacskóba...

Vakművészet

Ez a feladat is a csoporton belüli együttműködést fejlesztette és pihentetésül is szolgált. Az volt a feladat, hogy a résztvevők kiscsoportban közösen rajzoljanak egy képet. Mindenki kapott egy papírlapot, és csukott szemmel egy ház körvonalait kellett rárajzolni, majd a mellette ülőnek továbbadni; addig adták körbe a lapot, amíg teljesen el nem készült a ház. Jó hangulatban zajlott a feladatmegoldás, nagy nevetések kíséretében. Ilyen gyakorlatokat többet is be kell iktatni, főként, ha fajsúlyos feladatok követik egymást.

Cipőbolt

A feladat célja a kommunikáció fejlesztése, valamint az egyéni és páros problémamegoldás érzelmi gátjainak megtapasztalása, annak tudatosítása, hogy milyen határozottan tudunk ragaszkodni saját vélt vagy valódi igazunkhoz. A gyakorlat a kombinált feladatmegoldás kategóriába sorolható, segíti az egyéni és csoportos problémamegoldás érzelmi gátjának feloldását, illetve fejleszti a személyközi kommunikáció verbális és nem verbális elemeit. Elmondtam az alaptörténetet², melynek a végén egy kérdést tettem fel³, és rövid gondolkodás után kértem a megoldásokat. Többféle megoldás született, ezeket felírtuk a táblára. Majd ki-ki elmondta a saját verzióját, volt egy helyes megoldás, de azt nem fogadta el mindenki a csoportból. Papírpénzekkel is eljátszottuk a történetet, így sikerült meggyőzni a csoport más tagjait a helyes megoldásról. Megbeszéltük a feladat tanulságait, különös tekintettel a problémamegoldás személyi és csoportos gátjaira, ezen kívül a személyközi kommunikáció sajátosságaira és akadályaira is kitérünk.

A konfliktuskezelési, problémamegoldási szakasz tanulságai és tapasztalatai

A feladatok megbeszélésénél többen megfogalmazták, hogy teljes mértékben rajtuk múlik, hogy hogyan cselekszenek, melyik utat választják; elmondták, milyen nehéz szembenézni önmagunkkal, viselkedésünkkel. A gyakorlatoknál aktívan dolgoztak a kiscsoportok, nagyon jó megoldások születtek a problémamegoldások során. A hetedik napon többen voltak passzívak, csendesek az előző napokhoz képest. Még ez előtt elveszítettünk három főt a csoportból (két fő nem akart többet jönni, egy főt más intézetbe szállítottak). A csoport tagjai nagyon szerették a kihívást jelentő, stratégiai gondolkodást igénylő feladatokat. A pihentető játékok is tetszettek a csoportnak, a tagok bizalmi szintje mélyült, sokan hoztak személyes történeteket. Az értékelésnél sok pozitív és összegző visszajelzésük volt, a feladatokhoz az addigiakhoz képest sokan szóltak hozzá. Számomra egyértelműnek tűnt, de a csoporttagok is elmondták, hogy nagyot lépett előre a csoport; kifejezték: szomorúak, hogy már csak két alkalom van hátra a tréningből.

2 A cipőboltban nyitás után valaki vesz egy cipőt 6 ezer forintért. Tízezressel fizet, a boltosnak nincs aprója, ezért a közeli postára megy váltani, majd a vevőnek odaadja a visszajáró pénzt, aki távozik. Fél óra múlva jön a postás, aki közli, hogy a felváltott tízezes hamis, s kéri a „jó pénzt” a boltostól, ő odaadja, majd megsemmisíti a hamis bankjegyet.

3 Ha nem számítjuk a cipő árát, mennyi a boltos vesztesége?

4. A zárás szakasza (9–10. nap)

Az utolsó két napban a tréning lezárása történt. Olyan feladatokat válogattam össze – voltak közöttük önismereti, kommunikációs, problémamegoldó, konfliktuskezelő és kombinált típusú feladatok –, amelyek elősegítették a tanultak összefoglalását. A zárás egy másik fontos funkciója „egy bonyolultabb érzelmi csoporttörténet lehetővé tétele”: a „mi” tudat megerősítése és demonstrálása, ezen keresztül a csoport megszűnését, az elválást, a tréning végét megelőző gyász-munka. (Rudas 2011, 377–394) Ebben a szakaszban a csoporttagok olyan visszajelzéseket adhatnak egymásnak és kaphatnak egymástól, amelyek átfogóak, a teljes tréning tapasztalatain alapulnak. A csoportvezető is visszajelzést kap a csoporttól, ami kifejezi a tréning alatt átélt érzéseket, véleményeket.

A záró gyakorlat leírása és tapasztalatai

A feladat célja a tréning befejezésekor az érzések felszínre hozása, a csoportmunka befejezésével kapcsolatos kollektív fantáziák tudatosítása, a lezárás feldolgozása, a tréninget követő időszak elképzeléseinek a megbeszélése volt. Az általam felolvasott, megkezdett mondatokat a résztvevőknek írásban kellett folytatniuk a kiosztott papírlapokon. Néhány példa közülük: *Ha most a pillanatnyi érzéseimet szeretném kifejezni: „nagyon jó volt itt, egyáltalán nem érzem feszélyezve magam”, „jól éreztem magam”. Úgy jöttem ide erre a tréningre: „hogymeg segítséget kapok a kommunikációm fejlesztésére”, „képet kaphatok önmagamról”. Úgy megyek el erről a tréningről: „remélem, az itt megélt dolgokat majd alkalmazni tudom”, „nagyon jó emlékekkel, másképpen látom a dolgokat az itt töltött hetek után”. Annak örültem a legjobban: „hogymeg azokról a dolgokról beszélgettünk, amik engem igazán érdekelnek”, „végig kitartottam”. Az volt a legrosszabb: „szerepelni mások előtt, mert nagyon sokszor zavarban voltam”, „hogymeg vége a tréningnek”. Amit az egészről elmesélek: „hogymeg építő jellegű egy ilyen foglalkozásra járni”, „számomra kiderült, hogymeg mennyire másképpen látjuk a világot”. Amit nem mondok el senkinek: „az, hogy többen feladták a végére”, „hogymeg kiről, mit tudtam meg”.*

Összegzés

A tréning értékelése a tréningciklus utolsó szakasza. Fontos végiggondolnunk, hogy milyen változást idézett elő a tréning, hogy hogyan értékeljük az eredményeket. Az eredmények azok a dolgok, amit a tréning valóban elér, nem az, amit szerettünk volna, hogy elérjen. A lépésekre és szakaszokra bontott, reális időkeretbe foglalt gyakorlatok akkor sikeresek, ha kivitelezhetőek, ha a résztvevők számára valamilyen sikerélményt hoznak, ha megtanultak valamit, ha arra készítik a résztvevőt, hogy túllépjen a megszokott készségszintjén. Fontos, hogy a tanultak átvihetők, kiterjeszthetők legyenek a tréningen kívüli helyzetekre is (O’Connor, Seymour 2000, 220–245).

A börtönben az egyén kiszolgáltatott helyzetben van, aki „kiadja magát”, sebezhetővé válik. Ezért nagy eredménye a tréningnek, hogy a csoporttagok figyeltek egymásra, megnyíltak egymás előtt, beszéltek legmélyebb érzéseikről, hogy a tréning végére csoporttá váltak, együttműködtek. A gyakorlatok feldolgozása, értelmezése, összefoglalása során a fogvatartottak tanultak egymás tapasztalataiból. Fontos volt a félreértések tisztázása, a tapasztalatok általánosítása, hogy azokat más szituációkban is alkalmazni lehessen.

A tréninget 16 fő kezdte, hat főt elveszítettünk a csoportból – három főt más intézetbe szállítottak, egy fő szabadult, két fő a negyedik alkalom után nem akart jönni. Ők ketten zárkatársak voltak, az egyikük analfabéta, aki nagyon kínosan érezte magát azoknál a feladatoknál, ahol írni kellett; ilyenkor én írtam le, amit diktált. Többször úgy nyilatkozott, hogy ő tudatlan, buta ember, nincs itt keresnivalója. Folyamatosan erősítette, bátorította őt a csoport, de ennek ellenére kimaradt. A nap értékelésénél nem mondta el, hogy abbahagyja a tréninget, csak legközelebb nem jött. A társa is valószínűleg az ő hatására maradt ki a csoportból.

A csoportmunkába bevont elítéltek többségének kommunikációs és önismerteti problémáik voltak. A kezdetben nehezen megnyíló két legfiatalabb férfi nagyon nehezen szólalt meg, de a tréning végére három-négy összefüggő mondatot képesek voltak elmondani magukról. A különböző feladatokat kétséggel fogadó és bátortalanul elvégző fogvatartottak a foglalkozások során kisebb csoportokban is tanulhattak együttműködési készséget javító, illetve önfejlesztési technikákat. A csoport többi tagjától kapott visszajelzések által erősödött a reális önértékelésük, énképük pozitív aspektusai kerültek előtérbe.

Elemeztük, mennyire sikerült elérnünk a tréning kezdetén megfogalmazott végcélokat. A foglalkozások elősegítették, hogy a résztvevők szabadulásuk után képessé váljanak arra, hogy a mindennapi életükben adódó konfliktusaikat erőszakmentesen tudják rendezni. A tréningen mérőeszközt nem alkalmaztam, a személyes tapasztalatok, megfigyelések, visszajelzések szolgáltak eredményül. A reintegrációs szempontból hasznos és hiánypótló tréninget elvégző fogvatartottak visszajelzése nagyon pozitív volt a záró nap alkalmából kitöltött válaszok alapján. Nagyon fontosnak tartom a tréningfoglalkozás folytatását a terápiás hatás elérése céljából. A tréning résztvevői közül az idén szeptemberben elkezdődött filmterápiás foglalkozáson hat fő vesz részt.

Irodalom

- Bagdy Emőke, Telkes József (2002): *Személyiségfejlesztő módszerek az iskolában*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Boros János, Csetneky László (2002): *Börtönpszichológia*. Budapest, Rejtjel Kiadó.
- Buda Béla (1994): *A közvetlen emberi kommunikáció szabályszerűségei*. Budapest, Animula.
- Dürschmidt, Peter et al. (2008): *Trénerek kézikönyve*. Z-Press Kiadó.
- Kassai Attila (2008): *A szakképzés speciális pedagógiai kérdései börtönkörülmények között*. Börtönügyi Szemle, 3. 25–33.

- Kraiciné Szokoly Mária (2004): *Felnőttképzési módszertár*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó.
- Liberman, R. P. et al. (1994): *Személyes hatékonyság, Vezérfonal a magabiztos és sikeres viselkedés elsajátításához*. Budapest, Magyar Pszichológiai Társaság.
- O' Connor, Joseph, Seymour, John (2000): *NLP trénereknek, Útmutató és eszköztár vezetők, trénerek és kommunikációs szakemberek számára*. Piliscsaba, Bioenergetic Kft.
- Rudas János (2007): *Delfi örökösei. Önismereti csoportok – elmélet, módszer, gyakorlatok*. Budapest, Lélekben Otthon Kiadó.
- Rudas János (2011): *Javne örökösei, Fejlesztő tréningcsoportok – elvek, módszerek, gyakorlatcsomagok*. Budapest, Oriold és Társai Kiadó.
- Schmidt, Thomas (2009): *Konfliktuskezelési tréninggyakorlatok. Komplet forgatókönyvek tréningvezetőknek*. Z-Press Kiadó.
- Vókó György (2001): *A magyar büntetés-végrehajtási jog*. Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó.

Oktatás és lelki gondozás a dualizmus kori magyar börtönügy történetében

Bevezetés

Magyarországon a szabadságvesztéssel járó büntetés és az ahhoz kapcsolódó végrehajtási intézményrendszer több évszázados múltra tekint vissza. A nép nevelésének, jogkövetésre szoktatásának, a bűnözéstől való visszatartásának eszközei között a középkorban prioritást élvező halálbüntetés mellett megtaláljuk a börtönt is. Az egyes cselekedetek szabadságvesztéssel (bezárás, elzárás, szolgáskorba kényszerítés) való büntetése már az Árpád-kori törvénykezésekből is jól ismert.

A reformkorig a nevelés eszméje nem kapott kiemelt szerepet az európai börtönökhöz hasonlóan hazánkban sem, ugyanis a szabadságmegvonást – ami a közrendűek számára nem volt valódi érték – nem tekintették önmagában kellő büntetésnek, ezért a börtönbüntetés a testi fenyítés különböző formáival egészült ki. A hazai intézmények történetében jelentős változást a reformkor időszaka hozott, amikor számos, a társadalmat foglalkoztató kérdés mellett, az igazságszolgáltatás megreformálása is aktuálissá vált. A reformkor jeles képviselői – mint Kossuth Lajos, Széchenyi István, Deák Ferenc és Eötvös József – több alkalommal emeltek szót a büntetési rendszer átalakítása és tovább már nem halogatható megreformálása érdekében. A munkálatok eredményeként az 1843/44. évi országgyűlésre az Országos Választmány elkészített egy „Börtönügyi-codex javaslatot”, amely a korban Európa egyik legmagasabb színvonalú börtönrendszerre kiépítésének részleteit tartalmazta (előírányozta az országos, kerületi, megyei, városi fogházak és börtönök létrehozását), azonban a bécsi kancellária elutasítása miatt a tervek megvalósítására már nem volt lehetőség.¹ Ugyanis a szabadságharc bukása az alkotmányosság megszűnését és a neoabszolutizmus időszakának kezdetét jelentette. A császár kezében összpontosult a törvényhozó és a végrehajtó hatalom. Magyarországon is bevezették az osztrák polgári törvénykönyvet és perrendtartást, majd 1852-ben az egész birodalom új büntető kódexet kapott.²

Az 1852. évi büntetőtörvényben egyetlen rövid paragrafus foglalkozott a rabok művelődésének-oktatásának kérdésével. Ez utóbbit kiegészítve az 1854. évi rendelet az elítélt számára lehetővé tette a cellában az olvasást, de egyszersmind megtiltva a politikai tartalmú, illetve a tartalmától függetlenül bárminemű kézírást tartalmazó művek, írások forgatását.³ A korabeli osztrák börtönügy fontos

1 KAPA-CZENCZER Orsolya: *Fiatalkoriúak szabadságvesztés büntetése – különös tekintettel a nevelés kérdésére*. Doktori Disszertáció, Budapest, KRE Állami- és Jogtudományi Kar, 2008. 225.

2 KATUS László: *A modern Magyarország születése. Magyarország története 1711–1914*. Pécs, Kronosz Kiadó, 2012. 283.

3 MEZEY Barna: *A magyar polgári börtönügy kezdetei*. Budapest, Osiris–Századvég Kiadó. 1995. 73.

eleme az egyházakkal és a rendekkel kialakított szerződéses kapcsolat, melynek eredményeképpen 1859-re a fegyházak fele vallási testületek kezébe került, amíg korábban az egyház feladata kimerült a lelki gondozásban, addig a 19. század közepétől egyes börtönök teljes „kezelése” vallási közösségek alá tartozott.

A magyar büntetés-végrehajtás 1860-ig az osztrák belügyi és igazságügyi szervek kettős irányítása alá, majd 1867-ig a Helytartótanács felügyelete tartozott. Hazánkban 1854 és 1865 között a korábban is hasonló célt szolgáló intézmények helyén hét országos fegyház jött létre: Lipótvár, Vác, Illava, Munkács, Márianosztra, Nagyenyed és Szamosújvár.

A kiegyezés évében számos megoldandó kérdés állott az igazságügyi tárca előtt, melyek közül az egyik legsürgetőbbnek a büntetőjog szabályainak kidolgozása és törvényi szintű szabályozása, azaz a büntető törvénykönyvre és a büntető-eljárásra vonatkozó törvényjavaslatok munkálatinak lezárása bizonyult.

Nevelés és oktatás a 18-19. századi börtönökben

A nevelés eszméjének egyik első definiálásával már a 17. században a munkaerő értékesítésére alapított, a munkát mint fenyítő kényszert alkalmazó németalföldi holland fenyítőházak működése során találkozunk.⁴ A fenyítőházak működésével szorosan összefonódó munkáltatás, nevelés és reszocializáció fontossága lassan a büntetési gyakorlat részévé vált, egyúttal letéve a modern büntetés-végrehajtás rendszerének alapját.⁵ A 18. század végén a quakerek (George Fox alapította protestáns vallási szekta, melynek tagjai az 1670-es években angliai üldöztetésük idején Amerikába, Pennsylvaniába menekültek) által Amerikában létrehozott első rabgondozó társaság több javaslatot dolgozott ki a rabok nevelésének szisztémájára és egyúttal a magányosság feltételei között biztosítandó önvizsgálat lehetőségére.⁶ Európában is börtönreformerek (John Howard, Elizabeth Fry) szólaltak fel a rabok védelmében, éltre hívva a Philanthropic Society („emberbaráti társaság” 1788), valamint az első farm-iskolát.⁷

A 19. század elején egyre többen (Karl J. A. Mittermaier 1858; Karl D. A. Röder 1854) hívták fel a figyelmet arra, hogy a munkáltatás önmagában nem fejt ki javító hatását, ha ahhoz nem társul lelki gondozás, oktatás és az ártalmas társaságtól való elszigetelés.⁸ A fenyítőházi munkáltatás eszméjéhez csatlakozott a „lélek megbüntetése” is. D. de Mably, a kor jeles büntetőjogásza így fogalmazott: „Ha szabad így mondanom, a büntetésnek sokkal inkább a lelket, mint a testet kell érintenie.”⁹ Poroszországban a 19. század elején elsőként Joachim Erdmann von

4 WAHLBERG, Wilhelm Emil: Die Strafmittel. *Handbuch des deutschen Strafrechts* (Holtzendorff, Franz von Hg.). Bd. 2. Verlagsbuchhandlung, Berlin, Carl Habel, 1871; MEZEY Barna: A nevelés és a javítás gondolatának megjelenése a börtönügy történetében. *Börtönügyi Szemle* 26. 2007. 3. 22.

5 MEZEY, 2007. 23.

6 MEZEY, 1995. 22.

7 DÁVID Lilla: *A hazai pártfogó felügyelet intézkedésének szerepe a fiatalok bűnelkövetésének megelőzésében*. Doktori Disszertáció, Pécs, PTE Állami- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola, 2013.

8 MEZEY, 1995. 23.

9 Idézi MEZEY, 2007. 23.

Arnim igazságügyi miniszter fogalmazta meg a rabok „javításának” szükségességét, azaz a munkához, a renchez szoktatással párosuló morális, pszichés átalakításukat az állam feladatáknak. Az 1857-es frankfurti nemzetközi jótékonyági kongresszus tagjai szintén a „javítás” – mely fogalmat a büntetés reszocializációs eszközöként értelmezték – mellett foglaltak állást.

A magyar börtönrendszer a már a gyakorlatban kipróbált nemzetközi modelleket vegyítve követte. Ezek között említendő egyrészt a 17. századi gyökerekkel rendelkező Filippo Franci kezdeményezéséhez köthető, a börtönökben a teljes elkülönítést célul kitűző magánrendszer meghonosítása, mely később kiegészült a közös tanulás és vallásoktatás lehetőségével, másrészt az auburni, más néven hallgató rendszer, mely a közös együttlétet csak éjszakára szüntette meg, így ez részleges elkülönítést jelentett csak. Ez utóbbi rendszer bár eleinte széleskörű támogatottságot élvezett az egyes országokban, azonban az 1846. évi frankfurti büntetőjogi kongresszuson a tagok már a magánrendszer mellett érveltek. Az 1857-es Birminghamben megrendezésre kerülő börtönügyi kongresszus tagjai és előadói a Sir Walter Crofton ír börtönügyi főfelügyelőjével fémjelzett, a társadalomba való visszatérés hatékony elősegítését és támogatását előtérbe helyező, Európa-szerte fokozatos rendszer néven ismerté vált ír modell (szisztéma) bevezetését ajánlották.

A fent említett hallgató rendszer Amerikában alakult ki, melyet a 19. század közepétől egyre több kritika ért, így 1859-től már egyesek ott is a magánrendszer mellett érveltek. Európában és Magyarországon is csak a két (magán–hallgató) rendszer egyes elemeinek átvételére került sor. Ugyanis Európában a magánrendszernek elsődleges célja az elítélt világtól való teljes elzárása, illetve a rabtársaktól való elkülönítése és nem a semmittevésre ítélté volt. Sőt jellemzővé vált a belső foglalkoztatás, továbbá az elítélt a lelki gondozás mellett cellájában olvashatott, művelődhetett és tanítást is igényelhetett. Az amerikai modellel szemben az európai hallgató rendszer nem ítélt teljes hallgatásra, helyette a differenciáló bánásmóddal kísérletezett.

Hazánkban a hallgató rendszernek kevés támogatója volt, szemben az 1843. évi börtönügyi törvényjavaslat által is preferált magánrendszerrel, mely végül elsősorban anyagi okok miatt nem alakulhatott ki eredeti formájában. Magyarországon az ír megoldást alapul véve a német, az osztrák, a francia és az angol intézeteket tanulmányozva próbálták a hazai börtönrendszert kiépíteni; míg Angliában és Írországból a fokozatos, Svédországban, Hollandiában, Poroszországban a magán, Belgiumban a magán és az elkülönítési, Svájcban az auburni rendszer volt jellemző, Franciaországban, Portugáliában és a német államokban mindkettő megtalálható.¹⁰

A kiegyezés után Magyarországon is kezdetét vette az Angliában kialakult a fokozatosságra törekvő börtönrendszer kiépítése. A rendszer alapja az öntevékenység és az önségítés útján történő javulás volt. Három szakaszra tagolódott: „az első, magánelzárásban letöltött fázis után az éjjeli elkülönítés és a nappali

¹⁰ MEZEY, 1995. 44.

közös munkáltatás időszaka következett, végül a kedvező magatartásuk esetén az elítéltek a feltételes szabadság kedvezményében részesülhettek.”¹¹

Az oktatás és a lelki gondozás megszervezésének első lépései a hazai fegyintézetekben

Az első lépések sorában már 1867 októberében sor került a hazai fegyintézetek állapotának felmérésére. A 1867-es jelentésből kiderül, hogy már 1867 előtt is a javításnak feltétele lett volna a rabok bűnösség és életkor szerinti osztályozása, elkülönítése, azonban az intézetek többségében ez nem valósult meg. Megemlíthető a munkácsi fegyház, ahol ugyan szintén nem a bűnösség, hanem a felekezet és műveltség szerint különítették el a rabokat, ez utóbbiak némi kiváltságot élveztek, hasonlóan a lipótvári fegyházhoz, ahol nappal ugyan nem, de éjszakára külön helyezték el a műveltebbeket.¹²

A 19. század közepén a rabok oktatása, nevelése szorosan összekapcsolódott a lelki gondozással, ugyanis részben az alacsony fizetés miatt a fegyházakba elszegődni nem kívánó tanítók hiányában a lelki szolgálatot ellátó papok feladata volt az elemi oktatás is. Munkácson a helyi katolikus pap hetente kétszer a 24. életévet be nem töltött rabokat írni, olvasni és számolni tanította, az illavai intézetben berendezett iskolahelység is volt, azonban tényleges oktatás tanító hiányában csak 1864-ben folyt, míg Szamosújváron többszöri kísérlet után sem sikerült a tanítást is vállaló bejáró lelkészt találni.¹³

A lipótvári intézetben a lelki gondozást és oktatást igen eredményesnek ítélték az 1867-es jelentés, amely szerint a rabok bármikor magukhoz hívhatták a lelkészt (két római katolikus, egy görög egyesült és egy evangélikus lelkészt, valamint egy rabbit alkalmaztak), aki a lelki gondozás mellett heti három alkalommal német, szlovák és magyar nyelvű erkölcsi tanításokat szervezett. A lelkészek mellett külön tanítókat is alkalmaztak, akik a 172 főt befogadó két tanszobában magyar, szlovák és német nyelven oktattak.¹⁴ Itt a 22. életévüket még be nem töltött elítélteknek kötelező volt a heti nyolcórás oktatásban részt venni. Kominek Lajos tanító munkáját a fegyház könyvtára – mely Részó Ensel Sándor pest megyei tiszügyész, büntetőjogi szakíró adakozásából jött létre és a közel 60 vallásos mű mellett, 50 iskolai tankönyvet és több ismeretterjesztő munkát is tartalmazott – segítette.¹⁵

11 SZÚCS András: A végrehajtási fokozat megváltoztatásának elméleti és gyakorlati kérdései. *Börtönügyi Szemle* 28. 2009. 4. 1.

12 PULSZKY Ágost – TAUFFER Emil: *A börtönügy múltja, elmélete, jelen állása különös tekintettel Magyarországra*. Pest, Emich G., 1867.

13 Hivatalosjelentés az országos fegyintézetekről az 1867-ik évben. Igazságügyministerium, Buda, 1868. 79.

14 MEZEY, 1995. 104.

15 PULSZKY – TAUFFER, 1867. 284.; RÉSÓ ENSEL Sándor: *Fegyházi reform Magyarországon*. Pest, Khór és Wein, 1868. 336.

Vácott a lelki gondozás közel sem volt olyan szervezett, mint Lipótváron, mivel fegyintézeti lelkész nem működött, csak egy katolikus pap tartott misét. Az oktatás Rákóczy János, a városi tanító áldozatos munkájának köszönhetően volt biztosított. Váccon minden 20 év alatti rabnak (1867-ben 95 fő) kötelező volt részt venni a napi kétórás tanításon.¹⁶ Nagyenyeden nem volt tanító, hanem az igazgató s az őrzőparancsnok tartotta a 30 év alatt mindenkinek kötelező általános oktatást, míg Márianosztrán 1867-ben 121 fegyencnő vállalta az elemi oktatásban való részvételt.

Bár láthattuk, hogy 1867 előtt is történet kísérlet a vallásos lelki gondozás mellett a fegyintézetek falai között zajló elemi ismeretek tanítására, de az oktatás szervezett formájának kiépítése még váratott magára. Az elért csekély eredmények elsősorban a lelkes és elkötelezett tanítóknak, lelkészeknek voltak köszönhetőek. A tanítók számára komoly kihívást jelentett, hogy a fegyencek többsége teljesen műveletlen volt, az elemi ismeretek minimumával sem rendelkezett.¹⁷

A javítás és a reszocializáció fontos feltételének tekintettek a lelki gondozás mellett a munkáltatást is. A hazai fegyházak többségében az osztrák általános bérbeadási rendszert vezették be, mely szerint a munkáltatás az állam tulajdonában álló épületben, állami felügyelők mellett valósulhat meg. Az állam valamenynyire fegyenc munkaeréjét bérleti szerződés formájában értékesítette egy vállalkozónak, azonban érthető módon a bérlőnek nem volt érdeke a rabok bármilyen „javítása”, oktatása. Az 1867-es jelentés problémaként vetette fel, hogy a legtöbb rab a gyárüzemekben csak egy-egy résztvevőenységet tanult „be”, így szabadulások után annak általában semmiféle hasznát nem vette. A szabadulás utáni elhelyezkedést nehezítette a hazai ipart a 19. közepéig meghatározó céhes rendszer, ugyanis a céhek tagjai nem engedték maguk közé az itt végzeteket, sőt mi több gyakran kerültek összetűzésbe a fegyintézetekből szabadult, frissen képzett, kézművességben jártas iparosokkal.

A váci intézetben a rabok azt sérelmezték, hogy a munka kijelölésekor egyáltalán nem vették figyelembe egyrészt a korábban már végzett munkájukat, tevékenységüket, másrészt az általuk elsajátítani vágyott, szabadulásuk után is gyakorolható mesterségeket (pl. a preferált cipész, asztalos munkával szemben a szalmakalap-készítés rejtelmibe igyekeztek bevezetni a rabokat).¹⁸ A Márianosztrai női fegyházban az iskolaszerűen berendezett munkatermekben az oktatásra is nagy figyelmet fordító nővérek felügyelete mellett, csekély díjazásért női munkákat végeztek (szövés, fonás, horgolás, hímzés, foltozás, hurkolás, fonás, főzés, mosás, kenyérsütés, kertgazdasági munka).

A javítás szükségessége hazánkban ugyan megfogalmazódott, de a gyakorlatban kevéssé valósult meg a 1860-as évek közepéig, ennek oka – amint arra az 1867-es jelentés is utal – részben az infrastrukturális hiányosságokban, a személyzet felkészületlenségében, a minősítési rendszer hiányában, az őrszemélyzet is-

16 MEZEY, 1995. 104.

17 Mezey, 1995. 105.

18 Hivatalos jelentés... 47–48.

kolázatlanságában és alkalmatlanságában, valamint az átalánybérleti rendszerben keresendő, így 1867 után a cél az európai rendszerekhez hasonló, modern fegyintézeti hálózat kiépítése volt. Ennek kialakítása kapcsán az 1867-ben készült jelentésről zajló vitákban (pl. a Pesti Naplóban 1867 áprilisában megjelenő, Tauffer Emil által indított cikksorozat) kulcskérdésként fogalmazódott meg a nevelés és az oktatás gyakorlati megvalósítása, melynek a javaslat szerint feltétele a minden felekezet számára külön alkalmazandó lelkész, évi 800 forint fizetés és lakás biztosítása mellett, illetve tanító, 500 forint + 100 forint szállás pénz javadalmazással.¹⁹

Emellett a börtönügy kérdését vizsgáló miniszteri biztosok által elkészített reformjavaslatban minden intézetben az elítéltek művelődését biztosító világi iskola, illetve a büntetés-végrehajtási személyzet és a rabok képzését is segítő könyvtár létrehozása fogalmazódott meg. E célokat a börtönt egyszersmind nevelő intézetnek is tekintő Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter is támogatta, aki az oktatás kapcsán fontos szerepet szánt az 1870-ben emigrációból hazatérő, az analfabetizmus felszámolásáért harcot indító Türr István és Irányi Dániel kezdeményezésére létrejött, elsősorban a felnőttek képzését magára vállaló Központi (majd később Budapesti) Népoktatási Körnek. A népoktatási kör alapszabálya a 7. § 9. pontjában külön is kitér a „kényszerönczök és fegyenczek taníthatása végett.”²⁰

1870-ben a néptanítók első egyetemes gyűlésének napirendi pontjai között is szerepelt a rabok oktatása, melynek a felnőttoktatás keretein belüli állami szabályozását sürgették. Irányi szerint az oktatás-nevelés során egyrészt az erkölcsileg lesüllyedt, tévútra lépetteket kell „a jóra és becsületesre” visszavezetni, másrészt az oktatás által becsületes kenyérkeresetre való felkészítés, képzés és egyúttal az önbecsülés fejlesztése a legfontosabb cél. Az első lépésként felvette a kapcsolatot a dolog- és fegyencházak vezetőivel, és 1871-től önkéntes tanárok bevonásával megindult az erkölcsi oktatás, majd 1872-től az állami fegyencházakba padokat és taneszközöket szállítottak. 1874-ben Lederer Ábrahám, a városi dologházakban folyó oktatás felügyelője a népoktatási kör támogatását kérte a kiszabadulók kezdeti életkörülményeinek javításához, hangsúlyozván, hogy a támogatás – legyen az szellemi vagy akár dologi – szükséges az intézmények kapuin kívül is, ugyanis csak így csökkenthető a visszaesők száma.²¹

A népoktatási kör, az egyéb társadalmi alapon szerveződő patronázs egyesületek (a fogházjavítók mozgalma állást foglalt a rabsegélyezés mellett, s új, egészséges börtönök építéséért szállt síkra, illetve a munkáltatás fontosságát hangsúlyozta) és a magánszemélyek támogatása mellett is komoly tanítóhiánnyal küzdöttek a büntetés-végrehajtás intézményei az 1870-es években.²² Tóth Mór a korabeli börtönök helyzetét összegző munkájában arra hívta fel a figyelmet, hogy

¹⁹ Uo. 134.; MEZEY, 1995. 153.

²⁰ GYULAY Béla: *A felnőttek oktatása és a Budapesti Népoktatási Kör története*. Budapest, OKI (reprint kiadás), 2002. 56.

²¹ Hivatalos jelentés... 64.

²² MEZEY, 1995. 172-173.

néhol a rabok egymást tanították írni és olvasni falra szerelhető naptárakon, illetve volt olyan művelődni vágyó elítélt, aki a tanítónak saját húsadagját ajánlotta fel az oktatásáért cserébe.²³ Ugyan 1871-től megkezdődött az fegyintézetekben a szervezett oktatás, azonban komoly nehézséget jelentett, hogy átlagban egy tanítóra 184 fegyenc jutott, ráadásul a kezdő osztályok után szükség lett volna a felsőbb osztályok indítása is. Egy fegyintézeti tanítónak két-három osztályt kellett volna egyszerre több nyelven tanítania (Munkácson pl. magyar, tót, német, szerb, román és rutén fegyencek vettek részt az oktatásban), ráadásul mindezt az iskolai tanítók fizetésének töredékért (7–800 forinttal szemben Munkácson 105, Nagyenyeden 500 forintot kaptak a tanítók munkájukért, míg a segédtanító fizetése annyi volt, mint a fegyorré, az egyes intézetek között is jelentős különbségek voltak a tanítói fizetéseket tekintve).²⁴

A hazai, központilag irányított büntetés-végrehajtási rendszer kialakításának első lépéseként az 1869. évi IV. törvény az igazszolgáltatást elkülönítette a közigazgatástól, az 1871. évi XXXIII. törvény alapján a törvényhatóságok átengedték börtöneiket és felszerelésüket az újonnan szervezett bíróságok és királyi ügyészek részére, majd az Igazságügyi Minisztérium 1874. évi 692. számú rendelete a fogházakat a királyi járásbíróságok, a börtönöket a királyi törvényszékek mellé helyezte, míg a fegyházakat az országos igazgatás alá rendelte. Végül az 1878. évi V. törvénnyel megszületett a Csemegi-kódex néven ismerté vált, a hazai büntetőjogi szabályozás első magyar nyelvű átfogó büntetőtörvénykönyve, amely bevezette hazánkban az Európában ekkor már elfogadott fokozatos rendszert.²⁵ Az 1878. évi V. törvény elkülönítette a szabadságvesztés öt különálló nemét, és megállapította az intézményrendszer kategóriáit (fegyház, államfogház, börtön, fogház, elzárás), egyúttal megteremtette a rabsegélyezés anyagi hátterét, valamint börtönépítési terveket is megfogalmaztatott (1885-ben a szegedi kerületi börtön, 1896-ban a Budapesti Királyi Országos Gyűjtőfogház létrejött).²⁶

A modern börtönrendszer kiépülésével párhuzamosan világossá vált, hogy az elítéltek szabadulás alatti és utáni helyzetéről a sikeres társadalmi integráció érdekében egyaránt szükséges gondoskodni (az elítélteknek 1890-ben 48,2%-a visszaeső volt).²⁷ A kor szakemberei (köztük Tauffer és Pulszky) azt az elvet vallották, hogy a bűnözés három fő oka a tudatlanság, a szenvedélyesség és a szegénység, utóbbit a munka, míg előbbit a vallás és az erkölcs tarthatja „mederben.”²⁸ A felülről, állami irányítással szabályozott rabsegélyezésnek a célja a büntetés alatt állók

23 TÓTH Mór: *Tanulmányok a börtönügy terén*. Eger, Érseki Lyceumi Nyomda, 1874.; KERESZTY Orsolya (2012): Rabsegélyezés a dualizmus kori Magyarországon. In: *Terra Incognita. Andragógiatörténeti tanulmányok*. (Szerk. Fehér Katalin – Kereszty Orsolya). Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2012, 149–175.

24 MEZEY, 1995. 172.

25 SZÚCS, 2009. 1–2.

26 SZÚCS, 2009. 2.; KERESZTY, 2012. 155.

27 MEGYERY István: *A magyar börtönügy és az országos letartóztatási intézetek*. Budapest, Magyar. Kir. Igazságügyminisztérium, 1905. 266.

28 HEINRICH-TAMÁSKA Péter: *Kis magyar börtöntörténelem*. Budapest, Unicus Műhely, 2013.

erkölcsi és anyagi segélyezése a fegyintézetekben, illetve azokon kívüli szervezetek létrehozása és támogatása, valamint a munka és a művelődés központi megszervezése.²⁹ Az 1886. évi 18.819. számú rendelet kezdeményezte a rabsegélyező egyletek megalapítását, mely a királyi törvényszéki elnökök és királyi ügyészek feladata (1909-ben 33 rabsegélyező egylet működött) lett.³⁰

Iskolai oktatás és lelki gondozás a 19. század második felében

A fentiekben láthattuk, hogy az 1870-es évektől megindult a lelki gondozás és az oktatás államilag is támogatott megszervezése a büntetés-végrehajtás intézményeiben. Miután a fegyintézetek az Igazságügyi Minisztérium irányítása alá kerültek, annak az első intézkedései közé tartozott a rabok vallás-erkölcsi nevelésben, oktatásban való részesítésének biztosítása. Az intézetekhez rendelet lelkészek mellett, tanítók és segédtanítók alkalmazását írták elő, akik a rabokat napi 4–5 órában oktatták. Az 1878. november 16-án kelt 31.187. számú rendelet a tankötelezettséget a korábbi (1870) 26 éves korhatárról a 30 éves kor betöltéséig terjesztette ki, majd a büntető törvénykönyv életbelépése után, 1880. augusztus 9-én kiadott 2106. számú utasítás minden 30 év alatti fegyencet iskolakötelesnek nyilvánított és ismereteinek foka szerint a megfelelő osztályba sorolt, de egyúttal felmentést biztosított azoknak, akik birtokában voltak az elvárt elemi ismereteknek.³¹

A lelkészek a hétköznapiakon (csütörtök kivételével) 7.30 és 11 óra között hit-elemzői oktatást tartottak a különböző felekezeti és vallásismereteik alapján öt különböző osztályba sorolt raboknak, míg délután erkölcsi oktatás folyt.³² Egy-egy lelkész hetente legalább 25 órában volt köteles híveinek vallási és erkölcsi oktatást biztosítani, mivel egy intézetnek legalább 20 lelkészt (ha szükséges, további bejáró lelkészeket, illetve 6 rabbit) kellett alkalmaznia, így átlagosan hetente 500 órát fordítottak a rabok vallási és erkölcsi művelésére. A fegyintézeti lelkészek közül többen egyfajta missziós szolgálatként is tekintettek a rabok lelki gondozására. 1880 és 1884 között a hét fegyintézetben (Munkács, Illava, Lipótvár, Vác, Nagyenyed, Szamosújvár, Márianosztra) 10 658 fő elítélt tartózkodott³³, közülük 7 352 fő beszállítása előtt semmilyen vallási ismerettel nem bírt, 69%-uk egyáltalán nem tudott imádkozni.³⁴ A korabeli statisztikák szerint az 1880 és 1885 között szabadult 5 542 elítélt közül csak 636 fő (11.5%) hittanulási előmenetelét ítélték nem kellően kielégítőnek, azaz mindössze 12% hagyta el vallásos hit nélkül a fegyinté-

29 KERESZTY, 2012.

30 MÁRFI Attila: Rabsegélyezés a Dél-Dunántúlon a dualizmus alatt. *Győri Tanulmányok* 23. (2000), 155–163.

31 Oktatás a Magyar Királyi Országos Fegyintézetekben. Budapest, Királyi Igazságügyminisztérium, 1885. 11.

32 Uo. 6.

33 A 10 658 fő elítéltnak 44%-a a római katolikus, 12.9%-a a görög katolikus, 19.6%-a a görög keleti, 9.2%-a a református, 14.8%-a az evangélikus, 2.8%-a az izraelita és 0.7%-a az unitárius felekezethez tartozott. Uo. 8.

34 Uo. 7.

zetét. A fennmaradt korabeli lelkészi jelentések és erkölcs-statisztikák az 1900-as évekre a letartóztatottak erkölcsi állapotának javulásáról számolnak be.³⁵

A fegyintézetekben a lelkészek mellett átlagosan két állandó tanítót és annak munkáját segítő segédtanítókat is alkalmaztak, azonban gyakran, kellő számú tanító hiányában a lelkészek (Lipótvár, Nagyenyed), de olykor még rabok is bekapcsolódtak az elemi oktatásba. A szegedi fegyházban 1885-ben Bohn Károly tanítót Gál István földbirtokos, Hillinger Samu kereskedő (szerb, román és német nyelven oktatva) és Kurucz János elítélt néptanító segítette a rabok tanításában.³⁶

A hét intézetben a 11 főállású rendes tanító közül hét elemi, három elemi és polgári iskolai képesítéssel, míg egy fő, oklevelét meg nem szerző tanítónőként volt alkalmazásban. A lelkészek közül többen egyúttal tanító képesítéssel is rendelkeztek. Minden tanító heti átlag 22 órát tanított (csütörtök kivételével napi 4–5 óra), az összes fegyintézetben 1885-ben hetenként összesen 279 órát fordítottak a rabok oktatására. Az intézetekben a tanítás céljára általában egy nagyobb, keleti fekvésű, négy-öt ablakkal rendelkező és egy-két kisebb tantermet alakítottak ki, melyek eleinte szilárdan egyúttállós társas padokkal, majd három fő számára alkalmas külön asztalokkal, 1885-re pedig újfent szilárdan összeállított, de mindenki számára külön-külön elhelyezést biztosító padokkal volt berendezve. Az előírásoknak megfelelően igyekeztek a tantermeket taneszközökkel is felszerelni (abc-falítábla, számolóábla, földgömb, természettani, ipari szakoktatást szemléltető eszközök stb.). A szükséges íróeszközöket és tankönyveket minden rabnak az állam ingyen biztosította, emellett a fegyintézeti könyvtárak szolgálták a tanulók művelődését. A tanító osztály- és jegyzőkönyvet vezetett, minden óra alkalmával feljegyezve a tantárgyat és az elvégzett tananyagot, valamint a tanulók feleleti eredményeit. A tanító mellett a fegyelmet egy fegyőr segítette fenntartani.

A fegyintézeti iskola három osztályból – kezdő, haladó és haladottabbak (polgári) – állt, melyekben 11 hónapon át augusztus elejétől június végéig tartott az oktatás. A tanítás magyar nyelven folyt, de a nem magyar nemzetiségű osztályokban az első évben tanították a nemzetiségi nyelvet is. A tanulók száma az egyes osztályokban nem haladhatta meg az 50 főt, ebben az esetben párhuzamos osztályt kellett indítani. Az első osztályba általában azok léptek, akik korábban szinte egyáltalán nem részesültek elemi oktatásban, így írni, olvasni és számolni tanultak. Az 1880 és 1884 között letartóztatott 10 658 személy közül 4 084 fő járt iskolába, míg 61.6% (6 574 fő) korábban nem részesült oktatásban.³⁷ Mivel a többség az alapismereteket tekintve komoly lemaradásban volt, ezért rabok általában két évet töltöttek az első osztályban, ami így tulajdonképpen két alosztályra bomlott. A haladó osztályba, ahol az oktatás heti négy nap két-két órában folyt, azok léptek, akik kellő előismerettel rendelkeztek vagy a börtöniskola első osztályát sikeresen elvégezték. Az elemi ismeretek további gyakorlása mellett itt a tantárgyak

35 MEGYERY, 1905.

36 HEINRICH-TAMÁSKA, 2013. 295.

37 Oktatás a Magyar Királyi Országos Fegyintézetekben. Budapest, Királyi Igazságügyminisztérium, 1885. 13.

történelemmel és földrajzzal bővültek. A tanulók igény szerint a haladó osztályt is végezhatték két esztendeig. A harmadik osztály – melynek elsődleges célja a fiatalkorú fegyencek értelmes állampolgárrá nevelése, annak érdekében, hogy a visszaesést elkerülve véglegesen visszatérjenek a társadalomba – tananyaga körülbelül megegyezett a polgári iskola harmadik osztályával, ahol – a mennyiség-tan mellett – elméletben ipari-mezőgazdasági és közigazgatási (adóügy, ipartörvény, cselédügy) ismereteket tanultak. A harmadik osztály is kiegészülhetett egy újabb tanévvel, így összesen egy hosszabb szabadságvesztés alkalmával 3–6 évet töltöttek tanulmányokkal a rabok. A tanulók az iskola sikeres befejezését követően tanulmányaikat lezáró bizonyítványt kaptak.

A korabeli jelentések szerint a tanítók számára nehézséget jelentett, hogy a rendelkezésre álló tankönyvek tartalmukat és módszereiket tekintve is gyerekeknek és nem a felnőtteknek íródtak. A minisztérium hosszas viták után végül a börtön-pedagógusokra bízta a felnőttek számára szükséges tankönyvek megírását, melynek támogatásához külön pályadíj-alapot létesített.³⁸

A 30. életévet betöltött raboknak nem volt kötelező az iskola, így számukra a művelődést a tanító, olykor a lelkész által vezetett erkölcsi és ismeretterjesztő felolvasások jelentették vasárnapi délutánonként. A felolvasások tárgya általában egyrészt erkölcsi célzatú volt, másrészt a mindennapi gyakorlati tevékenységekkel, ismeretekkel volt kapcsolatos (gazdaság-ipar, méhészet, takarmányozás, szőlőművelés, konyhakertészet, háziipar, kereskedelem, legfontosabb törvények: ipar-, erdő-, cselédtörvény, adófizetés, árvaügy, takarékoság, önképzés). A felolvasásokra a könyvtárban került sor, ahol heti két nap meghatározott időben, csütörtökön és vasárnap könyvosztás is volt az olvasni tudó raboknak, sőt akár a munkájukat, hivatásukat segítő könyveket saját keresetükből meg is vásárolhatták. A minisztérium külön alapot, pályadíjat hozott létre a fegyencek számára is érthető olvasmányok, művek írására, melyek a rabok között kiosztott „Jó barát” című füzetekben jelentek meg.

A fegyintézeti énektanításra azon korabeli általános felfogás alapján került sor, hogy „az ének mindenkre, még a legnyersebb emberre is szelídítőleg és nemesítőleg hat, hogy e hatás a fegyintézetekben is, ahol a kedély szelidítése és az érzelmek nemesítése iránt a legélelnebb szükség mutatkozik. (...) A fegyintézeti énektanításnak a komolyság keretéből bármily tekintetben is kilépni, vagy azon jellegét, hogy a javítási törekvéseknek csak mellékes eszköze és nem célja, figyelmen kívül hagyni, tehát e tekintetben egy szerény mértékét túllépni s a pusztá szórakoztatásnak bárcsak legkisebb jellegét felölteni: nem szabad.”³⁹ Az ének mellett a testgyakorlás és a rajzitanítás is szerepelt a rendkívüli tantárgyak sorában, ez utóbbi kifejezetten a szabad életre kívánt gyakorlatias képzést adni (iparrajz). A testgyakorlásnak három célja fogalmazódott meg: elsősorban egészségügyi, másodsorban a szabadidő

38 KERESZTY, 2012.

39 Oktatás a Magyar Királyi Országos Fegyintézetekben. Budapest, Királyi Igazságügy-ministerium, 1885. 28.

eltöltése, mint a „beteges” eszmék, gondolatok elterelője, harmadrészt a hadköteles férfiak későbbi esetleges katonai szolgáltra való felkészítése.

A börtöniskolai oktatásban részesülő elítéltek száma és tanulmányi előmenetele a 19–20. század fordulóján

Az Igazságügyi Minisztériumnak megküldött éves jelentések szerint az 1880 és 1884 között elítélt 10 658 főnek 3.7%-a 20 év alatti, 39%-a 20–30 év, 30.6%-a 30–40 év, 17.4%-a 40–50 év, 17.4%-a 50–60 év közötti, míg 2.3%-a 60 év feletti volt.⁴⁰ Nemzetiségi megoszlásukat tekintve: 44.1% magyar, 7.8% német, 11.7% tót, 1.4% rutén, 5.2% szerb, 1.6% horvát, 23.2% román volt, míg 5% egyéb nemzetiséghez tartozott.

Az 1880 és 1884 között a hat férfi fegyintézetbe bekerült 9 538 férfi fogvatartott korábbi foglalkozását tekintve: 51.5% napszámos és cseléd, 24.7% földműves, 13.2% iparos, gyári munkás, 2.8% önálló kereskedő, iparos, 6.5% foglalkozás nélküli, 0.1% földbirtokos volt. A 9 538 férfi közül 5 764 fő korábban nem részesült elemi oktatásban (53.2%-uk napszámos, 29.5%-uk földműves).

Iskolai oktatásban az 1879/80. és 1880/84. között részesülő 6 584 főnek 8.9%-a 20 év alatti, 35.2%-a 20–24, 47.9%-a 25–30. év közötti, míg 8%-a 30 év feletti volt. A tanulók többsége magyar (47.8%), román (18.6%) és szlovák (12.3%) nemzetiségűnek vallotta magát. A tanulók felekezeti szerinti megoszlása a következőképpen alakult: 48.5% római katolikus, 11% görög katolikus, 17.4% görög keleti, 15.3% evangélikus, 4.9% református, 2.6% izraelita és 0.3% unitárius.

A tanulók iskolai előmenetelét tekintve a 6 584 főnek 14.4%-a jelesen, 37.7%-a jól, 34.6%-a elégségesen, míg 13.3%-a elégtelenül zárta tanulmányait (lásd 1. táblázat). A három osztályt 4 381 fő végezte el, közülük 2 990 fő előtte egyáltalán nem részesült elemi iskolai oktatásban.

1. táblázat: Az elítéltek iskolai eredményei 1880–1884. között

Osztály	Jeles	Jó	Elégséges	Elégtelen	Összesen	%
I. Kezdő	553	1535	1474	464	4026	61.1
II. Haladó	257	768	460	276	1761	26.8
III. Polgári	138	181	345	133	797	12.1

Forrás: *Oktatás a Magyar Királyi Országos Fegyintézetekben. Budapest, 1885. 22.*

Az iskolai eredményesség kimutathatóan összefüggésben volt az életkorral, ugyanis a fiatalabb és nőtlen férfiak teljesítettek a legjobban, a nemzetiségi megoszlást is figyelembe véve a legsikeresebbek a magyar nemzetiségűek voltak, őket követték a német, a szláv és a román rabok. A felekezeti hovatartozást tekintve a sorrend: római katolikus, evangélikus, református, izraelita, görög katolikus és végül a görög keletiek.

40 Uo. 13.

2. táblázat: A tanításban részesülő elítéltek és tanulmányi eredményeik megoszlása az egyes tanévekben

Intézet jellege Magyarországon	Intézetek száma	Összes fogvatartott száma	Tanítók száma	Tanításban részesült				Tanítás eredménye		
				Férfi	Nő	Együtt	%	Jól megtanult olvasni	Elemi ismeretekre tett szert	Magasabb oktatást nyert
1895/96. tanév										
Fegyintézeti és kerületi börtöniskolák	9	7 761	16	1 485	230	1 715	22.10	935	538	47
Törvényszéki fogháziskolák	31	20 191	33	2 946	14	2 960	14.66	1 371	1 102	184
Összesen	40	27 952	49	4 431	244	4 675	16.72	2 306	1 640	231
1900/01. tanév										
Fegyintézeti és kerületi börtöniskolák	9	6 878	17	159	104	1 963	28.54	940	790	233
Törvényszéki fogháziskolák	29	17 841	29	261	13	2 634	14.76	1 247	1 283	104
Összesen	38	24 719	46	4480	117	4597	18.59	2187	2073	337
1905/06. tanév										
Fegyintézeti és kerületi börtöniskolák	9	6 522	18	2 220	117	2 337	35.83	1 115	946	264
Törvényszéki fogháziskolák	33	67 563	35	3 640	90	3 730	5.52	1 724	1 205	528
Összesen	42	74 085	53	5 860	207	6 067	8.19	2 839	2 151	792
1910/11. tanév										
Fegyintézeti és kerületi börtöniskolák	9	6 204	20	1 838	149	1 987	32.0	601	1 060	169
Törvényszéki fogháziskolák	35	22 818	38	4 425	172	4 597	20.1	1 594	2 551	201
Összesen	44	29 022	58	6 263	321	6 584	22.7	2 195	3 611	370

Forrás: MSÉ, 1896, 1901, 1906, 1911.

Az elítéltek foglalkozási megoszlását is vizsgálva a földművesek és az iparosok értek el jó eredményt, míg az elkövetett büntetet is figyelembe véve a vagyon ellen elkövetett bűntett esetében a kevesebb tehetség, de több igyekezet volt tapasztalható, míg az emberi élet ellen elkövetett bűntettnél mindez pont fordítva alakult: élesebb felfogás, de kevesebb kitartás volt jellemző.⁴¹

Az állam a dualizmus időszakában jelentős anyagi erőfeszítést tett a börtöniskolák megszervezése és tanítókkal való ellátása érdekében (lásd 2. táblázat), azonban az oktatásban részesülő rabok aránya az első világháborúig nem érte el a célul kitűzött 30%-ot. A hiányosságok ellenére a magyarországi börtönökben folyó oktatásról a kor jogtudósai közül többen elismerően nyilatkoztak – például az 1885-ben az ipariskolai képzést is nyújtó váci intézetbe látogató brünni törvényszéki elnök, Conrad Scharrer, aki igen pozitív képet festett: „Ha Magyarország minden irányban ily mérvben haladt volna, vajmi kevés bajban szenvedne.”⁴²

Összegzés

A dualizmus időszakában a parlament és az igazságügyi kormányzat is jelentős erőfeszítést tett a magyar börtönügy megreformálása érdekében, 1867 és 1874 között kidolgozták azokat a korszerű jogszabályokat, melyek megteremtették az alapot az új büntetőtörvénykönyv végleges kodifikálásához, amely ha nem is az eltervezett formában és célok mentén, de átalakította és jelentősen modernizálta az intézeteket.

A büntetés-végrehajtási rendszer reformja hazánkban egyszersmind szemléletváltást is eredményezett a szabadságvesztésre ítélték sorsáról való gondolkodásban. A hangsúly egyre inkább a társadalmi integrációra helyeződött, és elfogadottá vált, hogy ennek sikere nagymértékben függ a büntetés alatt és után nyújtott támogatástól, melyről a dualizmus időszakában úgy vélték: egyrészt a börtönökben szervezett valláserkölcsi nevelés és oktatás révén, másrészt a szabadulást követően a rabsegélyezés és patronázs egyesületek karitatív segítségével biztosítható.

Eleinte a népoktatási kör kezdeményezésére, majd a törvényi szabályozást követően minden intézetben létrejött a börtöniskola, melynek tanítói és lelkészei gyakran áldozatos munkával igyekeztek hozzájárulni a rabok szellemi és lelki művelődéséhez. Bár a börtöniskolák számos hiányossággal küzdöttek, olykor az előírásokat sem tartották be, azonban az általuk, elsősorban a fiatal, illetve falusi elítéltek számára nyújtott egészségügyi és szakmai képzések egyértelműen – a korszakban nem eredménytelenül – társadalmi beilleszkedésüket szolgálták.

41 Lásd részletesebben: Oktatás a Magyar Királyi Országos Fegyintézetekben. Budapest, Királyi Igazságügyministerium, 1885. 23–24.

42 Idézi: HEINRICH-TAMÁSKA, 2013. 346.

Irodalom

- DÁVID Lilla: *A hazai pártfogó felügyelet intézkedésének szerepe a fiatalok bűnelkövetésének megelőzésében*. Doktori Disszertáció, Pécs, PTE Állami- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola, 2013.
- GYULAY Béla: *A felnőttek oktatása és a Budapesti Népoktatási Kör története*. Budapest, OKI (reprint kiadás), 2002.
- HEINRICH-TAMÁSKA Péter: *Kis magyar börtöntörténelem*. Budapest, Unicus Műhely, 2013.
- Hivatalos jelentés az országos fegyintézetekről az 1867-ik évben. Buda, Igazságügyministerium, 1868.
- KAPA-CZENCZER Orsolya: *Fiatalkorúak szabadságvesztés büntetése – különös tekintettel a nevelés kérdésére*. Doktori Disszertáció, Budapest, KRE Állami- és Jogtudományi Kar, 2008.
- KATUS László: *A modern Magyarország születése. Magyarország története 1711–1914*. Pécs, Kronosz Kiadó, 2012.
- KERESZTY Orsolya (2012): Rabsegélyezés a dualizmus kori Magyarországon. In: *Terra Incognita. Andragógiai történelmi tanulmányok*. (Szerk. Fehér Katalin – Kereszty Orsolya). Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2012, 149–175.
- Magyar Statisztikai Évkönyv. Új Folyam IV–XIX. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, Athenaeum, 1896.; 1901.; 1906.; 1911.
- MÁRFI Attila: Rabsegélyezés a Dél-Dunántúlon a dualizmus alatt. *Győri Tanulmányok* 23. (2000), 155–163.
- MEGYERY István: *A magyar börtönügy és az országos letartóztatási intézetek*. Budapest, Magyar. Kir. Igazságügyministerium. 1905.
- MEZEY Barna: *A büntetőjogi felelősségre vonás intézményi hátterének kialakítása a 18–19. században. Az önálló magyar büntetés-végrehajtás jogi és szervezeti kereteinek kiépítése*. Budapest, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, 1990.
- MEZEY Barna: *A magyar polgári börtönügy kezdetei*. Budapest, Osiris-Századvég Kiadó. 1995.
- MEZEY Barna: A nevelés és a javítás gondolatának megjelenése a börtönügy történetében. *Börtönügyi Szemle* 26. 2007. 3. 13–24.
- MEZEY Barna: *A fenyítőházak forradalma. A modern büntetés-végrehajtás alapvetése Európában*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2012.
- Oktatás a Magyar Királyi Országos Fegyintézetekben. Budapest, Királyi Igazságügyministerium, 1885.
- PULSZKY Ágost – TAUFFER Emil: *A börtönügy múltja, elmélete, jelen állása különös tekintettel Magyarországra*. Pest, Emich G., 1867.
- RÉSÓ ENSEL Sándor: *Fegyházi reform Magyarországon*. Pest, Khór és Wein, 1868.
- SZÚCS András: A végrehajtási fokozat megváltoztatásának elméleti és gyakorlati kérdései. *Börtönügyi Szemle* 28. 2009. 4. 1–18.
- TÓTH Mór: *Tanulmányok a börtönügy terén*. Eger, Érseki Lyceumi Nyomda, 1874.
- VÓKÓ György: *A magyar büntetés-végrehajtási jog*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2006.

Király Klára

Hírek a börtönvilágból

Új óriás börtön Oroszországban

Egy új börtön, az ún. Kresty-2 megnyitását tervezik 2016-ban Szent-Pétervár külvárosában. Az orosz Börtönszolgálat igazgatója, Gennagyij Korniyenko közölte, hogy a Kresty-2 összesen 11,9 milliárd rubelbe (kb. 71 milliárd forintba) kerül.

A büntetőközpont négy nagy tárgyalóteremmel és több mint 150 látogatószobával fog rendelkezni, illetve 4 ezer fogvatartott elszállásolására lesz alkalmas. Minden elítélt 7 m²-es életteret kap a zárkájában. Ez lesz az első lifttel felszerelt börtön Oroszországban. Az épületek kereszt alakban vannak elhelyezve, ami lehetővé teszi a börtön személyzet számára, hogy jobban ellenőrzése alatt tartsa a területet. A központ első öt objektumában hálókörlet, mosókonyha, műhely és konyha is üzemel majd.

Forrás: World's largest detention center to open in Russia in 2016. Ria Novosti, 2014. 10. 17.

Bosznia-Hercegovina új börtönt épít

Új börtön építésébe kezdenek Bosznia-Hercegovinában, Szarajevó közelében, hogy enyhítsék a zsúfoltságot az ország bv. intézeteiben. A Kelet-Ilidza területére tervezett büntetőintézet közel 350 főt fog elhelyezni. Srdan Radulj igazságügyminiszter-helyettes jelezte, hogy 2016-ra valósul meg az egy millió US dollárba (kb. 248 millió forintba) kerülő projekt.

A beruházás az Európa Tanács kölcsöne által jöhet létre. Bosznia-Hercegovinán kívül a többi balkáni állam is hasonló helyzetben van, pénzügyi források hiányoznak a börtönök zsúfoltságának megoldásához.

Forrás: Bosnia and Herzegovina begins to construct a new state prison. ShangHai Daily News, 2014. 08. 12.

Női börtön Japánban

Az Ehime prefekturátusban 2014 novemberében – az országos helyhiányt orvosolandó – női elítéltek számára nyílik börtön. A Saijo városhoz közeli intézetben 83 női fogvatartott lesz elhelyezve. Az ország hét női börtönében 2014 márciusában 3 342 helyre 3 440 fő jutott.

A Saijo intézetben a falak rózsaszínűek, nyugati típusú WC-csészéket építettek be, a női elítéltek az elkülönített bölcsődei szobában a gyermekükkel annak egy éves koráig foglalkozhatnak. A 37 fős börtön személyzet tagjai maguk is nők. Korábban a női elítélteket részben átszállították a Wakayama prefekturátusban található börtönbe, ami megnehezítette a családdal való kapcsolattartást. A szak-

emberek a rokonokkal való kapcsolattartás fenntarthatóságától az érzelmi stabilitás erősödését várják.

Forrás: Tomohiro Osaki: Ehime prison remodeled to address space shortage for female inmates. Japan Times, 2014. 09. 02.

Megújul a párizsi La Santé intézet

Felújítják a zezugos, történelmi jelentőséggel bíró párizsi La Santé büntetőintézetet. Az 1867-ben átadott börtönt Joseph Auguste Émile Vaudremer tervezte. A felújítási munkálatok 2019-re fejeződnek be, amikor az intézet a kor követelményeinek megfelelően átalakulva kezdheti meg újra a működését.

Christiane Taubira igazságügy-miniszter úgy látja, hogy a megújuló börtön a társadalmi reintegráció fontos eszköze lesz, valamint komoly munkahelyteremtő lehetőséget jelent a civil lakosság számára.

A La Santé a bezárásakor egészségtelennek minősült, a komfort hiányát többek között az okozta, hogy a zárkák kicsik voltak és nem volt külön WC. A börtön hírhedt volt a sok kábítószerfüggőtől és bebörtönzött bevándorlóktól. Most nagy kihívást jelent az intézet újjászületése és a jobb fogvatartási feltételek megteremtése.

Forrás: Giacomo Leso: Francia: chiude per restauri la storica prigione parigina de „La Santé”, riaprirà nel 2019. L'Espresso, 2014. 07. 11.

A gazdasági válság kihatása a lengyel börtönökre

A 2008-as gazdasági válság érintette a lengyel büntetés-végrehajtást is. Az évek során, 2008 és 2012 között a börtönnépesség 85 920 főről 84 399 főre csökkent. Ebben az időszakban az általános börtönkapacitás nőtt, ugyanakkor a túlszűfoltóság továbbra is nagy probléma maradt.

A gazdasági válság tükröződik a költségvetési helyzetben is. 2008 és 2012 között a büntetés-végrehajtásra fordítható összeg 175 millió euróval (kb. 54 milliárd forinttal) csökkent. Ez különösen a fogvatartottak életkörülményeinek javítására vonatkozó beruházásokat érintette: sok esetben későbbre kellett halasztani a projektek megvalósítását, vagy a válság teljesen megghiúsította azokat. Az országos parancsnokságnak sok bv. intézet jelzett pénzhiányt, még a legsürgetőbb javítási költségek esetében is.

2008-ban a börtönök több mint 3,8 millió euró (kb. 1,2 milliárd forint) értékben végeztek javításokat. Ez az összeg 2012-ben lecsökkent 1,95 millió euróra (600 millió forintra). Annak ellenére, hogy a bv. intézetek befogadóképessége nőtt, a személyzet, pl. az egészségügyi ellátásban alkalmazottak létszáma nem emelkedett. Ez közvetlen hatást gyakorolt azokra az elítéltekre, akiknek orvosi kezelésre volt szükségük. Sajnos nincs adat a kulturális tevékenységekhez való hozzáférés alakulásáról, a gazdasági válság elvileg negatív hatással volt erre a területre is.

A foglalkoztatott fogvatartottak száma több mint a felére csökkent (2008-ban 20 083 fő, 2012-ben 9 426 fő volt). A gazdasági válság ennek azonban csak közvetett oka. Az Alkotmánybíróság 2010. február 23-án kelt P 20/09 határozata,

amely a dolgozó fogvatartottak fizetését a minimálbér szintjére emelte, nagyobb hatással volt a kérdésre. A rendelkezés a munkáltatók számára szignifikáns költségnövekedést okozott, és jelentősen csökkentette az elítéltek foglalkoztatásában érdekelt vállalatok, vállalkozások számát.

Forrás: The impact of the economic crisis in Polish prisons. EIN News, 2014. 09. 07.

A Belarusz Köztársaság büntetés-végrehajtásának problémái

Fehéroroszországban a 90-es évek büntetőpolitikájának hatására a szabadságvesztés-büntetés előtérbe helyeződött, a börtönpopuláció nagysága drámaian megnövekedett. Bár az ismétlődő amnesztiatörvények által lassan csökkent a fogvatartottak száma, mind a mai napig az országban az egyik legmagasabb az egy főre jutó elítéltek száma Európában. 2002-ben a Belarusz Köztársaság a 100 ezer főre jutó elítéltek számát tekintve az Egyesült Államok és Oroszország után a harmadik helyen állt. Jelenleg a 25. helyen áll világviszonylatban, és második Európában. A 2013 májusában az országnak 31 270 fogvatartottja volt, azaz 325 börtönlakó jutott 100 000 lakosra; Nyugat-Európában az átlagos fogvatartotti ráta csak 98.

Felmerül a kérdés, hogy miért olyan nagy a börtönpopuláció, végtére is Fehéroroszország bűnözési rátája nem sokkal magasabb, mint a többi posztszovjet államé. Ennek egyik oka a büntetőeljárás szabályokban keresendő. A vád alá helyezés majdnem mindig a bűnösség kimondásához vezet. A felmentő ítélet valószínűsége 0,3%, ami még alacsonyabb, mint Oroszországban (3%), és jóval alacsonyabb, mint Európa egészében (6%).

A büntetőpolitika hosszú távú következménye, hogy közel 350%-kal nőtt a fogvatartottak száma az 1990-es években, ez messze a legnagyobb változás a posztkommunista térségben. A Börtöntanulmányok Nemzetközi Központja megállapította, hogy a Lukasenko államelnök nevéhez fűződő zéró tolerancia önmagában még nem magyarázza a börtönpopuláció növekedését, nagyobb hatást okozott és mély gazdasági, szociális bizonytalansághoz vezetett a Szovjetunió felbomlása. A legtöbb posztkommunista állam az emelkedő bűnözésre szigorodó büntetőpolitikával válaszolt. A Belarusz Köztársaságban a legdrámaibb a fenti folyamat eredménye, ma már hatalmas kihívást jelent csökkenteni a börtönnépesség létszámát és megakadályozni a visszaesést.

A 2014-es amnesztiatörvények hatására közel 10 000 fogvatartottat engedtek szabadon, vagy engedték el a szabadságvesztés-büntetésük egy részét. Ez volt a Belarusz Köztársaság történelmében a 13. amnesztia, amit a német megszállás alóli felszabadulás 70. évfordulója alkalmából rendeltek el (korábban a 65., a 60. és az 50. évfordulóhoz is hasonló amnesztiát kapcsoltak). Az amnesztiatörvények általában a kisebb súlyú bűncselekményt elkövetők, a kisgyermekes fogvatartottak, a terhes nők, a kiskorúak, az idősek vagy a fogyatékkal élők vonatkozásában kerültek alkalmazásra. Az amnesztia általában nem terjedt ki a politikai elítéltekre, de akadnak kivételek is. A legutóbbi amnesztia során szabadlábra helyezték például Ales Bialiackit, a Viasna emberi jogi szervezet alelnökét, aki az egyik legismertebb politikai fogvatartott.

Fehéroroszországban jelenleg kidolgozás alatt áll az a törvény, amely arra törekszik, hogy csökkentse a bebörtönzöttek számát és a bv. rendszerében fontos változásokat hozzon létre. A törvényjavaslat többek között pénzügyi jóvátételt is lehetővé tesz bizonyos típusú bűncselekmények esetében. Az országban ugyanakkor kevés erőfeszítés történik az elítéltek életkörülményeinek javítására. A visszaesés mintegy 50%-os, a legtöbb ex-elítelt már a szabadulást követő első évben megszegi a törvényt. A Börtöntanulmányok Nemzetközi Központjának jelentése szerint az elmúlt hét évben a visszaesés több mint a kétszeresére nőtt, ennek oka többek között a diszfunkcionális börtönkultúra, amelynek része a börtönszemélyzet hatalmi visszaélése. Ennél is nagyobb probléma azonban az, hogy nem sikerül a társadalomba integrálni a szabadult elkövetőket.

Tavaly indult el az első reintegrációs program 300 000 euró (kb. 92 millió forint) EU- támogatással, valamint a Vörös kereszt és a Vörös Félhold módszertani segítségével. A projekt célja, hogy a szabadultaknak pszichológiai, jogi, szakmai, orvosi és humanitárius segítséget adjon. Ennek megkezdésére már sor kerül a szabadulást megelőző fél évben. Jelenleg ebben a programban egyelőre csak három bv. intézet vesz részt, mintegy 120 fogvatartottal.

Forrás: Volha Charnysh: Belarus' prisoner dilemma. Belarus Digest, 2014. 08. 25.

Fiatal az argentin börtönpopuláció

A Tres de Febrero Egyetemen készült felmérés szerint Argentínában a fogvatartottak kb. 50 %-a 32 év alatti, és a legtöbben sohasem jártak iskolába vagy nem végeztek el az általános iskolát. Az egyetem latin amerikai bűnözést kutató központja, a CELIV hasonló megállapításra jutott a többi dél-amerikai ország esetében.

Argentínában 1033 elítelt, Brazíliából, Chiléből, El Salvadorból, Mexikóból és Peruból pedig összesen 6 ezer elítelt szociális-gazdasági háttérét vizsgálták meg. A Tres de Febrero egyetem munkatársainak felmérése szerint a fogvatartottak 31%-a közvetlenül a bűncselekmény elkövetése előtt alkoholt vagy drogot fogyasztott. Kiderült, hogy ezek az elítéltek egyébként is rendszeresen fogyasztottak alkoholt vagy drogot a mindennapi életben. A CELIV nevében nyilatkozó Marcelo Bergman jelezte, hogy a fogvatartottak 48%-a kábítószerrel összefüggő vagy valamilyen elleni bűncselekmény miatt van elítélve, illetve a 62%-uk használt fegyvert a büntett elkövetésekor.

Az argentin börtönpopuláció mindössze 5%-át teszik ki a női elítéltek, akik nagyrészt a droggal összefüggésben válnak bűnelkövetőkké, vagy sok esetben – a családon belüli erőszak áldozataiként – a partnerükkel szemben követnek el erőszakos cselekményt.

A felmérés készítői a leginkább azt tartják problémának, hogy Argentínában a jogerős bírói ítélet meghozataláig aránytalanul hosszú idő telik el. Az argentin börtönkörülményeket szegényesnek, de Brazíliával vagy Mexikóval összehasonlítva jobbnak látják.

Forrás: Over half of inmates are under 32-years-old. Buenos Aires Herald, 2014. 09. 09.

Megoldásra váró kérdések Cipruson

A fogvatartás feltételei javultak a ciprusi börtönökben – nyilatkozta Ionas Nicolaou igazságügy-miniszter, miután a képviselőház emberi jogi bizottságának tagjaival hivatalos látogatást tett a nicosiai Központi Börtönben. Roula Mavronikola, a ciprusi szociáldemokrata párt tagja a látogatást követően szintén dicsérte a javuló körülményeket, példaként az intézet új orvosi szárnyát és a fiatalok számára kialakított egységet említette. Hozzátette azt is, annak ellenére, hogy a változás pozitív, még mindig sok javításra van szükség.

Nicolaou hangsúlyozta, hogy a körülmények azért javultak, mert szabad kezet adott a Központi Börtön vezetésének. Az intézet új stratégiája szerint a fogvatartottakkal közösen kell dolgozni azon, hogy az életminőségük javuljon. Mivel a látogatást beárnyékolta egy fiatalokú fogvatartott öngyilkossága, illetve az intézetben hat öngyilkosság történt az utóbbi két évben, az igazságügy-miniszter újra kiemelte: nagyobb figyelmet kell szentelni a reformoknak, hogy több elítélt ne veszítse életét a szabadságvesztés-büntetésének ideje alatt. A ciprusi börtönadminisztráció források elkülönítését tervezi, hogy az ország legnagyobb börtöne új szárnyat kapjon. Ezen kívül a börtönszemélyzet továbbképzésére is égető szükség lenne.

Forrás: Constantinos Psillides: Prison conditions improving. Cyprus Mail News, 2014. 09. 08.

Elégedetlen a bolgár börtönszemélyzet a helyzetével

A bolgár fővárosban, Szófiában az Igazságügyi Minisztérium épülete előtt békés demonstrációt tartottak a börtönszemélyzet tagjai. Ismét felhívták a figyelmet a rossz munkakörülményekre, bár ebben a kérdésben már némi változás tapasztalható volt az utóbbi időben. A követeléseik listáján, amit benyújtottak Hristo Ivanov igazságügyminiszter-helyettesnek, szerepelt a havi fizetések megemlése is.

A börtönszemélyzet 2014 augusztusában is hasonló módon protestált, akkor még elsősorban az új munkaidő-beosztás miatt, követelve a 24 órás szolgálathoz való visszatérést. A bolgár médiából szerzett értesülés szerint annak ellenére, hogy a börtönörök szakszervezete és az Igazságügyi Minisztérium képviselői leültek tárgyalni, végül megállapodást nem sikerült elérniük.

Forrás: Bulgaria's prison officers stage national protest. Novinite, 2014. 09. 01.

Spanyol magáncégek a bv. intézetekben

2014 októberétől számos spanyolországi büntetőintézetben fokozatosan magáncégek veszik át a biztonsági felügyeletet. Az utóbbi egy év során több kritika is érte a fenti terv kivitelezését, főleg a Castellón tartomány börtöneiben bevezetett kísérleti program kapcsán. 2013-ban a Belügyminisztérium külső biztonsági cégekkel írt alá szerződéseket, amelyben 250 fő magánőr alkalmazásáról állapodott meg.

Castellónban a biztonsági személyzet létszámát októbertől 550 főre emelték, és országos szinten 800 fő, magáncég alkalmazásában álló biztonsági őr dolgozik

67 büntetőközpontban. A biztonsági szolgálat 12-24 órás lesz, egységes – a Belügyminisztériummal való egyeztetés után megállapított – óradíj fejében. Azokban a feladatkörökben, ahol felmerülhet a fegyverhasználat szükségessége, az óradíjat felárral kell kiszámítani.

A CSI-F (Central Sindical Independiente y de Funcionarios, azaz a Köztisztviselők Független Szakszervezete) kifogásolta, hogy a spanyol büntetés-végrehajtásban az állami státusokra kevés helyet hirdetnek meg, a munkavállalókkal három éves szerződést kötnek és a díjazás sem elegendő. A szakszervezet az állami alkalmazásban álló börtön személyzet folyamatos öregedésére hívta fel a figyelmet, évente 350-400 fő nyugdíjazására lehet számítani.

CSI-F úgy látja, elfogadhatatlan, hogy a büntetés-végrehajtás humánerőforrás-politikáján is végül a gazdasági érdekek kerekedtek felül. Főleg azért, mert a 2015-re előirányzott költségvetési politika szerint csak a kiemelt szektorokban kell 50%-kal csökkenteni az állami alkalmazottak számát, ezzel teret engedve a magáncégek térnyerésének.

Forrás: El Gobierno privatiza la seguridad de todas las cárceles. La Planta al Día, 2014. 10. 01.

Szabályszegések a finn börtönökben

2007 és 2013 között a fogvatartottak által elkövetett szabályszegések 30%-kal nőttek a finn börtönökben, a nyitott intézetekben pedig ez az arány 100%. A Büntető Szankciók Hivatala jelentésében kiemelte, hogy ez utóbbinak elsődlegesen az oka az, hogy a fogvatartottak a nyitott intézetekben könnyebben hozzájutnak drogokhoz és más jellegű szabálysértéseket is elkövetnek. Ari Juuti, a Hivatal felügyelője úgy véli, egyre gyakoribb, hogy a biztonság és fegyelem szempontjából magasabb kockázatot jelentő elítéltek is bekerülnek nyitott intézetekbe.

Timo Salomäki, a Suomenlinna börtön igazgatóhelyettese kiemelte, hogy a nyitott intézetek lakói zömében drogfüggők, az egészségi állapotuk rosszabb, mint korábbi évek fogvatartottjaié. A szabályszegések zöme tipikusan még mindig a zárt intézetekhez kapcsolódik, a nyitott intézetekben viszont a fent említett növekedés annak ellenére következett be, hogy a fogvatartottak létszáma csak 10%-kal nőtt. A nyitott intézetek sajátossága, hogy bennük az ellenőrzés jóval nehezebb, mint a zárt börtönökben.

2013-ban a tipikus szabályszegés a drogfogyasztás vagy -birtoklás volt. A szabályszegések lehetnek enyhébbek, mint a késés, a parancsok megtagadása, és lehetnek súlyosabbak, mint a többi fogvatartott megfélemlítése vagy erőszak alkalmazása. A szabályszegést követően viszonylag kevés elítélte szállítanak vissza zárt intézetbe, mivel az nem lenne elég költséghatékony megoldás. A Büntető Szankciók Hivatala úgy látja, hogy a szabályszegő elítéltekre jobban oda kellene figyelni, és kiemelt felügyelet alá helyezni őket.

Forrás: Lasse Kerkelä – Alekski Teivainen: Infractions committed by prisoners increase. Helsinki Times News, 2014. 09. 10.

Észak-Írországból szükség lenne az elítéltek biztonságának javítására

Brendan McGuigan, a Börtönfelügyelőség vezetője jelentésében kiemelte, hogy javítani kellene a börtönök és a fogvatartottak biztonságát Észak-Írországból. Bizonyos kérdésekben sürgős lépéseket kell tenni, mint például az önkárosítás, az öngyilkosság, a megfélemlítés és a kábítószer-visszaélés. A jelentés számos ajánlást tartalmaz, amelyekre vonatkozóan döntést kell hozni a következő kilenc hónapban. Bizonyos belső ügyek kapcsán felül kell vizsgálni a már megszokott eljárásokat. 2011-ben az elítéltek 67%-a kapott gyógyszeres kezelést, illetve a fogvatartottak 90%-a mentális problémával vagy pszichotróp anyag rendszeres használatával, esetleg mindkettővel lett diagnosztizálva, 27%-uk esetében pedig más krónikus betegséget is rögzítettek.

A 2010-es adatok jelezték, hogy a fogvatartottak 60–80%-nál a személyiségzavarok valamely formája jelentkezik. Azok az elítéltek, akiknél a mentális egészségügyi problémák, személyiségzavarok, kábítószer-, illetve alkoholfüggőség vagy tanulási nehézségek figyelhetők meg, a szabadságvesztés-büntetés ideje alatt sebezhetőbbek. Brendan McGuigan szerint a fogvatartottak biztonsága nemcsak a halálesetek megelőzését jelenti, arról is szó van, hogy biztosítani kellene a megfelelő ellátást és támogatást a potenciálisan veszélyben levők számára.

Forrás: Improvement needed in prisoner safety. BBC News, 2014. 10. 22.

Az Egyesült Királyság szuperbörtöne

A kétezer fő fogvatartott elhelyezését szolgáló Wrexham büntetőintézetet Walesben, Pentre Maelor közelében fogják megnyitni 2017-ben. A szuperbörtön építésével kapcsolatban sok kérdés megválaszolatlan maradt. Robert Jones, a Cardiff Egyetem professzora úgy látja, hogy a rendészeti és egészségügyi kérdéseket is figyelembe kell venni, Ian Lucas munkáspárti politikus pedig aggodalmát fejezte ki a vasúttal érkezők létszámának növekedése kapcsán.

Az egészségügyi ellátás vizsgálata a projekt tervezési folyamatának fontos része. Júniusban Betsi Cadwaladr, a University Health Board munkatársa feltérképezte az új börtön működésének az egészségügyi ellátásra gyakorolt pénzügyi hatásait. A walesi kormány szerint az Országos Egészségügyi Szolgálatot terhelő költségek elérhetik a 212 millió fontot (kb. 83,2 milliárd forintot). A majdani börtönnel kapcsolatos rendészeti feladatok is jelentősek, ezért jelenleg a kutatást kiterjesztették rendőrségi kérdésekre is.

A wrexhami vasútvonalat 44 millió font (kb. 17 milliárd forint) értékben korszerűsítették, de még így sem biztos, hogy a nagyobb vasúti kapacitás elegendő lesz az utasok létszámának növekedésekor. A vasúttársaság beszámolt egy ötéves programról is, amelynek keretében korszerűsítik a walesi vasútvonalakat, ami magában foglalja Wrexham és a környező terület felújítását is.

Forrás: Questions remain unanswered about the impact a new „super prison” will have on Wrexham. BBC News, 2014. 10. 06.

Ferenc pápa kiált a halálbüntetés eltörlése mellett

2014 októberében Ferenc pápa a Nemzetközi Büntetőjogi Társaság tagjait fogadta a Vatikánban. Ferenc pápa szerint az életfogytiglani büntetés rejtett halálos ítélet, éppen ezért az életfogytiglani börtönbüntetés eltörlését, valamint a börtönkörülmények javítását szorgalmazta.

Az egyházfő a halálbüntetés eltörlését sürgette, alapuljon az akár jogerős ítéleten, vagy legyen bírósági tárgyalás és ítélet nélküli kivégzés. Kijelentette, hogy ez idáig nem bizonyított még a legsúlyosabb büntetés, a halálbüntetés hatékonysága sem. A pápa figyelmeztetett arra is, hogy a halálbüntetés esetében is fennáll a bírói tévedés lehetősége, vagy az, hogy önkényuralmi rendszerek a politikai másként gondolkodók megbüntetésére, a vallási és kulturális kisebbségek üldözésére használják azt. Az egyházfő úgy fogalmazott, hogy az igazságszolgáltatás nem bosszúállás. Ferenc pápa megjegyezte, a modern társadalomból sem hiányzik a bosszúállás vágya, és egyre kevesebbet hallani arról, hogy a börtönt a büntetés más formájával helyettesítsék.

A pápa az igazságügy képviselőihez intézett beszédében kérte, hogy a bírák kerüljék a bosszút és a populista büntetőjogi intézkedéseket. Hangsúlyozta, hogy az utóbbi évtizedekben elterjedt az a meggyőződés, hogy a büntetőjog a legkülönbözőbb társadalmi problémák orvoslására alkalmas, ezek megoldására azonban egy másfajta szociális, gazdasági, politikai és társadalmi látásmód szükséges.

Ferenc pápa sürgette az emberi méltóság tiszteletben tartását és a börtönkörülmények javítását. Kínzásnak nevezte a maximális biztonságú börtönökben való büntetést is. Kijelentette azt is, hogy a gyerekeket és öregeket nem szabad börtönbüntetésre ítélni. Az egyházfő felszólított „minden keresztényt és jóakarátú embert”, hogy küzdjön a halálbüntetés eltörléséért és a börtönkörülmények javításáért a szabadságuktól megfosztott személyek emberi méltóságának tiszteletben tartása jegyében.

Az igazságszolgáltatás különböző témáit érintve Ferenc pápa súlyos bűncselekménynek nevezte a korrupciót és az emberkereskedelmet. Érvelésében kifejtette, hogy a büntetőjogi szankciók szelektívek, nem elég csak a kis halakat elfogni, a nagy halak továbbra is szabadon úsznak az óceánban.

Forrás: Pope Francis appeals for an end to life sentences. Vatican Universe. 2014. 10. 30.

A skót női elítéltek és gyermekeik helyzete

Azok a gyerekek, akiknek az édesanyja börtönben van, általában sokkal nagyobb kihívásokkal kerülnek szembe, mint a szabad életben lévők, mivel azok többségét elsősorban az anyjuk gondolja. Sarah Roberts, a Families Outside (Családok kívül) szervezet egyik igazgatója úgy véli, hogy a gyerekek jobb jövőjének elpazarlása, ha az anya börtönbe kerül.

Az intézet felméréseiből kiderül, hogyha az apa kerül börtönbe, akkor 95%-ban a gyerekek az anyjuknál lesznek elhelyezve. Abban, az esetben, ha az anya kap szabadságvesztés-büntetést, a gyerekeknek csupán 17%-a marad az apánál,

a többi esetben a különféle gyermekjóléti intézetek látják el az elhelyezéssel kapcsolatos feladatot, és viszik a gyermekeket családjához vagy gyermekotthonba.

A gyermeket érő negatív pszichológiai hatások sokfélék: veszteségérzet, féltelenség, harag, sok és szomorúság. A média is kifejezetten káros lehet, hiszen senki sem védi meg a gyermeket a nyilvánosságtól. A szülő börtönbe kerülésével a gyermeket gyakran megbélyegzik és szegényt érez, ráadásul háromszor nagyobb az esélye annak, hogy mentális probléma alakuljon ki nála.

Tam Baillie, a skóciai gyermekek és fiatalok ügyében eljáró kormánybiztos éppen ezért a büntetés kiszabásakor jónak tartaná, ha a gyermek érdekét is figyelembe vennék. Sarah Roberts szerint a gyerekek egy része azt az üzenetet kapja, hogy „rossz családból” származik, fontos lenne, hogy megértsék: nem hibásak abban, hogy a szülő börtönbe került.

Néhány skóciai bv. intézetben van anya-gyermek részleg, ahol pozitív kapcsolat alakulhat ki gyermek és szülő között. A fejlesztéseknek folytatódniuk kell a férfiak számára fenntartott börtönökben is. A HMP Low Moss intézet például „Homework” klubot hozott létre, ahol átlagos családi programokat lehet szervezni. A HMP Addiewell „Tune In” csoportjában a látogatások alkalmával az apák kisgyermekeknek írt dalokat énekelnek.

A nagyobb gyermekek igényeihez való alkalmazkodás hiánya azonban továbbra is hatalmas probléma. A tinédzserek a hétvégéket napközben a saját korosztályukkal szeretnék tölteni, és olyan programokat szerveznek, amelyek során kikerülnek a szülők látóköréből. Ebben az esetben megoldás lehetne a rugalmasabb látogatási idő vagy késő esti találkozó a fogva tartott szülővel. A gyerekeknek szükségük lenne arra is, hogy az iskolai szünidőben a szülővel maradhassanak. Sarah Roberts szeretné elérni, hogy aki szülő volt a bűncselekménye elkövetése előtt, az a büntetés letöltése alatt és utána is az maradhasson.

Forrás: Alicia Queiro: Life for children with mothers behind bars. BBC Scotland, 2014. 10. 15.

A táplálkozás vizsgálata a lengyelországi börtönökben

A lengyel Börtönszolgálat az elítéltek számára biztosított étrend tápértékével kapcsolatban végzett felmérést. A hatályos jogszabályok szerint tápláló étrendet kell összeállítani, amely figyelembe veszi a kort, az egészségi, a fizikai állapotot, a vallási és kulturális szokásokat, követelményeket és a fogvatartott munkáját.

Ezen okok miatt az egyes börtönökben egy tucat különböző menü készül. A napi ellátási költség alacsony, mivel nem haladja meg a 1,1 euró (kb. 340 forint) per fogvatartott díjat. Ezen összeg 40%-a az ebédre, 30%-a a reggelire és 30%-a a vacsorára fordítódik. Az intézetparancsnokok határozzák meg az étkezések időpontját, de előírás, hogy az étkezések közötti intervallum nem lehet hosszabb, mint hat óra. A büntetés-végrehajtás biztosítja a megfelelő folyadékmennyiséget is.

Ugyanakkor számos olyan eset adódik, amikor a börtönben nem képesek olyan ételeket készíteni, amik megfelelnek a zsidó vagy a buddhista fogvatartottak különleges táplálkozási igényeinek. A tavalyi ellenőrzések alkalmával több

panasz is érkezett az élelmiszerek minőségére és mennyiségére nézve; volt olyan ügy, amely az Európai Emberi Jogi Bíróságig is eljutott.

A börtönorvos kidolgozhat olyan speciális diétát, amit az elítélt egészségének megőrzése megkíván. Az élelmiszer-szabványokat és a diétatípusokat az Igazságügyi Minisztérium rendelete határozza meg.

Forrás: Nutrition Examination prisons in Poland. EIN News, 2014. 05. 26.

HIV-pozitív elítélteke kezelése Kínában

Nanjingtól 35 km-re, Kelet-Kína Jiangsu tartományában a HIV-pozitív elítéltek számára speciális intézetet hoztak létre. Esetükben a statisztika azt mutatja, hogy zömében kábítószerrel összefüggésben követtek el bűncselekményt.

A Nanjing büntetőintézet legfontosabb jellemzője, hogy kórház jellegű, egy zárkában három ágy és tv lett elhelyezve. Mivel a HIV-pozitív betegek esetében a vérzéssel járó sérüléseket el kell kerülni, ezért a szobákban csak lekerekített szélű bútorok vannak, és szálkás halat sem szolgáltatnak fel a börtön étkezdéjében.

Forrás: Nanjing builds special prison for HIV carriers. China News, 2014. 07. 25.

Kegyess halálban részesülő belga elítélt

Egy belga elítélt esetében az illetékesek úgy döntöttek, hogy engedélyezik a súlyos pszichiátriai zavarban szenvedő férfinak, hogy „kegyess halálban” részesüljön. A csaknem három évtizede büntetőintézetben fogva tartott elítélten kívül feltehetően mások is hasonló utat választanának maguknak.

Belgium úttörő országnak számít az eutanázia alkalmazásában, de a határesetek, így a bv. intézetekben élők helyzete, számos jogvitához vezetett eddig is.

A belga férfi, aki nemi erőszak és gyilkosság miatt tölti életfogytiglani börtönbüntetését, a szakértői vizsgálatok szerint „elviselhetetlen módon” szenved a gyerekek iránti vonzalmától. Eddig semmiféle gyógykezelés nem hozott tartós eredményt. A szóban forgó elítélt egy hollandiai börtönbe kérte át magát kezelésre, ám a belga hatóságok nem látnak jogalapot az átszállításra, ráadásul az utrechti intézet még a fogadókészséget sem jelezte vissza.

Forrás: Belgian murderer Van Den Bleeken wins „right to die”. BBC News, 2014. 09. 15.

A magánbörtönök hatékonyságának kérdése

Szakemberek körében sokszor feszegetett kérdés, hogy a magáncégek által fenntartott bv. intézetek valóban képesek-e a társadalom elvárásainak megfelelően rehabilitálni a fogvatartottakat. A GEO Group határozottan állítja, hogy minden vonatkozásban eredményes a tevékenységük. A cég büntetés-végrehajtásra és mentális egészségügyi szolgáltatások nyújtására specializálódott, Észak-Amerikában, Ausztráliában, Dél-Afrikában és az Egyesült Királyságban fejt ki tevékenységet. A GEO Group maximális, közepes és minimális biztonsági fokozatú börtönöket, idegenrendészeti központokat és mentális egészségügyi kezelőköz-

pontokat üzemeltet. A cég közel 100 millió dollárt (kb. 24 milliárd forint) investált minden évben a rehabilitációra, oktatásra, a társadalomba való visszatérésre; az általuk működtetett börtönökben a szakmunkás- és a gimnáziumi képzés feltételei is biztosítottak.

A GEO jelentései szerint a több mint 10 ezer fogvatartott írt eredményes érettségi tesztet az utóbbi 10 év alatt. 40 ezer elítélt kapott szakmunkás-bizonyítványt, a legnépszerűbb az ács, a szakács és a kertész szakma elsajátítása volt, de a hagyományos szakmák mellett a kereskedelem, informatika és elektronika területén is különféle képesítésekhez lehetett jutni. Sok fogvatartott csatlakozott az általános problémakezelő, valamint a szülői feladatokra, illetve a munkavállalásra felkészítő, továbbá a viselkedészavarok kognitív kezeléséhez kapcsolódó programokhoz.

Egy arizonai civil szervezet, az American Friends Service tagjai közül Caroline Isaacs kritizálja a GEO rehabilitációs programját többek között azért is, mivel az önkéntesek által vezetett projektek a drogfüggők kezelésében nem elég hatékonyak. Ezen kívül az arizonai szervezet független szakértők, akik számadatokat szolgáltatnak a programok visszaesési rátát csökkentő hatásáról, jelentését tartaná hitelt érdemlőnek.

Forrás: Mark Cowling: Private prisons invest in rehabilitation, but results aren't measured. Trivalley Central News, 2014. 05. 21.

Visszaesést megelőző program Csehországban

A cseh igazságügy-miniszter, Helena Válková új, visszaesést megakadályozó programot szeretne látni a bv. intézetekben. A Valdice büntetőintézetben tett látogatást követő sajtótájékoztatón Miroslav Konvalina minisztériumi szóvivő elmondta, hogy a börtönben az egészségügyi hiányosságokat is észlelték.

Válková a fent említett két kérdésre rövid időn belül szeretne megoldást találni, ugyanakkor a látogatás során az elítéltek körében tapasztalt nagyfokú munkavégzési hajlandóságot pozitívumként könyvelte el. A miniszter úgy látja, hogy mindenképpen szükség van olyan programokra, amelyek révén eloszlathatók a szabadultak munkavállalásával kapcsolatos kételyek. Mivel a 2014. márciusi jelentések szerint a csehországi börtönökben a visszaesés 60%-os, Válková szeretné megerősíteni a Pártfogói Felügyelői és Mediációs Szolgálatot.

Forrás: Justice minister wants to improve prison health care. Prague Post, 2014. 03. 08.

Önkéntesek egy angliai intézetben

A HMP Thorn Cross bv. intézetbe önkénteseket keresnek, akik egy kísérleti mentorprogram keretében munkájukkal segítenek csökkenteni a visszaesés kockázatát. Az angliai Appleton Thornban a Warrington Önkéntes Akciócsoport igyekszik elterelni a fogvatartottakat az újabb bűncselekmény elkövetésétől.

Mark Baker koordinátor elmondta, hogy az intézetben 18–25 év közötti fiatal elítélteket tartanak fogva, akik számára 18 hónapig tartó kísérleti projektet szerveznek. A mentorok kísérik figyelemmel az elítélteket a szabadulást megelőző pár hónapban

és a társadalomba való visszatérést követően is. Az önkéntesek számára képzést is felajánlanak, hogy a feladatukat könnyebben és hatékonyabban tudják ellátni.

Az ex-elítéltek számára segítséget kell nyújtani a lakhatás, a munkába állás kérdéseiben, a drog- és alkoholproblémák kezelése terén, továbbá tanácsot kell adni a családi kapcsolatok erősítése vonatkozásában is.

Forrás: Matthew Hobbs: Prisoners want mentors. Warrington Guardian, 2014. 10. 03.

Munkavégzés egy olaszországi nyitott intézetben

A szardíniai Mamone nyitott intézetben az elítéltek mezőgazdasággal és állattenyésztéssel foglalkoznak. A közigazgatásilag Onanihoz tartozó börtön 2 700 hektár területen fekszik, amiből 700–800 hektár erdő, és a többi részen is inkább csak cserjék és bokrok találhatóak. A területen 135 fogvatartott dolgozik. Michele Gallarato bv. koordinátor úgy véli, hogy a Mamone intézet kevésbé ismert, pedig a fogvatartottak kitartóan dolgoznak.

Mamone legjelentősebb projektje a birkafarm működtetése, az ezer birkát gyapjáért, a szarvasmarhákat a tejért tartják, 4–5 hektárnyi területen lovakat nevelnek és olajfaligeteket ültettek. A termékeket a külső partnereknek, nonprofit szervezeteknek adják el. Népszerűek a fogvatartottak körében a munkavégzés utáni sporttevékenységek és önszervező körök. A 2013-as belvíz és árvíz nagy megpróbáltatást jelentett az intézet lakói számára. Idén megkezdődött az utak fejűjtása, de a farmon való élet kényelméért még sokat kell tenni.

Forrás: L'educazione agricola e la pratica in prigione. Nuova Sardegna, 2014. 08. 05.

Felújított biciklik Csehországból Afrikába

A csehországi Hermanice bv. intézetben kerékpárok felújításával foglalkoznak az elítéltek. A felnőtt és gyerekbiklik láncát, kerekét kell tipikusan kicserélni, esetleg a festést pótolni. A kétkerekű járművek jövőbeli tulajdonosai elsősorban vidéken élő gambiai lakosok lesznek.

Az ostravai elítéltek önkéntesen csatlakozhatnak a fenti kezdeményezéshez. A program nagy segítség azoknak az afrikai gyerekeknek, akik a lakóhelyüktől távolabb járnak iskolába. A járművek szétszétállításában jótékonsági szervezetek vesznek részt. A program 2013 szeptemberében indult, azóta 1 600 biciklit szállítottak hajóval a célországba. Roman Posolda a „Bicikliket Afrikának” program felelőse úgy nyilatkozott, hogy 5 ezer US dollárba (1,2 millió forintba) került egy konténer vízi szállításának díja. Az út díját a magánszféra finanszírozta.

Posolda a hasonló jellegű brit program eredményeit vette alapul, amikor szervezni kezdte a csehországi projektet. Babucarr Touray, az AFP civil szervezet koordinátora munkájának köszönhetően olyan gyerekekhez jutottak el a kétkerekű járművek, akik naponta kb. 9 kilométert tesznek meg az iskoláig.

A jótékonsági program megvalósításához 120 gyűjtőpontra 15 ezer bicikli érkezett Csehország egész területéről. Ezeknek talán csak a fele volt alkalmas arra, hogy felújítás után az afrikai útviszonyok között lehessen használni.

Forrás: Czech convicts fix bicycles for children in Africa. Korea Herald, 2014. 07. 28.

Dél-Kínában taxisokat képeznek a börtönökben

Dél-Kínában fogvatartottakat képeznek át taxisofőrökké, hogy a szabadulásukat követően könnyebben illeszkedjenek vissza a társadalomba. A Tung Tau büntetőintézetben 11 fő szerezte meg a bizonyítványát, a turizmushoz kapcsolódóan pedig 16-an utazási irodai asszisztens képzést szereztek.

Ma Ka-kit, a szakmunkásképzésért felelős igazgató jelezte, hogy a beiratkozás csak a 3–24 hónap közötti időtartamú szabadságvesztés-büntetésre ítélt esetében lehetséges. Az érvényes jogosítvány bemutatása is szükséges a taxivezetői engedély megszerzéséhez. A fenti programokból kimaradó fogvatartottak fém-megmunkálás, informatikai, mosodai munka és multimédiás termékek előállításá közül választhatnak.

Forrás: Prisoners being trained as taxi drivers to prepare them for life after release. South China Morning Post, 2014. 06. 18.

Az oktatás és a vallás kérdései Portugáliában

A lisszaboni egyetemen végzett kutatás során elemezték a portugál büntetőintézetekben helyet kapó vallási és oktatási projekteket. A jogerősen elítélt fogvatartottak a jogszabályi előírások alapján hozzáférnek az általános iskolai és középfokú oktatási programokhoz, valamint a szakmunkásképzéshez és más felnőttképzési tanfolyamokhoz. Főiskolára és egyetemre távoktatás formájában iratkozhatnak be.

A tanárok külső intézményekből érkeznek. Mindazonáltal úgy tűnik, hogy sok fogvatartott részéről az érdeklődés hiánya figyelhető meg. Sajnos a könyvtárak szegényes kínálattal rendelkeznek, a könyvtárközi kölcsönzés nem megoldott. Megfigyelhető, hogy az újságok és magazinok iránt a legnagyobb az érdeklődés, könyvet kevesen kölcsönöznek. A külföldi elítéltek nehezen jutnak hozzá saját anyanyelvükön könyvhöz vagy újsághoz.

A vizsgált másik terület a vallásgyakorlás volt. A börtönrendszerben lehetséges, hogy a fogvatartottak is gyakorolhassák vallásukat, kövessék a hitüket és egyházi személyekkel találkozhatnak. Ehhez alapvetően a vallási szabadságról szóló 16/2001-es törvény nyújtja a jogi hátteret. A későbbi 252/2009 törvényerejű rendelet ezeket az elveket megszilárdította ugyan, de a gyakorlat nem sokat változott. Elsősorban a katolicizmus nyer teret még mindig a portugál börtönökben, és nehezen jut helyzetbe bármilyen más vallás az intézeteken belül.

Forrás: Religion and belief in Portuguese prisons. EIN News, 2014. 08. 17.

A sport szerepének növelése a francia börtönökben

2014 szeptemberében az igazságügy-miniszter bejelentette, hogy országos börtönjátékok megrendezésére kerül sor. A megmozduláson 45 bv. intézet fogvatartottjai vehetnek részt egyéni vagy csapat versenyszámokban.

A versenyre való készülés során elvárt fegyelem, a csapattársakkal való együttműködés és szabályoknak megfelelő viselkedés a szabad életbe való visszatérést segíti elő. 2012-ben már hasonló jellegű kezdeményezés megvalósult, de akkor Marseille és környéke börtönei szerveztek regionális sporteseményt.

Forrás: Paola Battista: Competitive sport throws lifeline to French inmates. WestInfo News, 2014. 09. 23.

Művészeti kiállítás Angliában

2014 őszén megnyitották Londonban a hagyományos, évente megrendezésre kerülő, „Művészet és elítéltek” kiállítást, amelyen szabadságvesztés-büntetésre ítélték, pszichiátriai betegek és külföldi fogvatartottak jelentkeztek alkotásaikkal. Az idei kiállítás az „Álmok” címet viselte, és a kiállítás mentora a Koestler Trust Alapítvány volt.

2014-ben a rendezők rekordmennyiségű művészeti alkotást kaptak, pontosabban 8 789 darab művet az irodalom zene, film, képzőművészet területéről. Összesen 311 börtönből 1 086 festmény, 804 rajz, illetve 1 336 vers érkezett körülbelül 3 ezer fogvatartottól.

A kiállítás szeptember 24. és november 30. között tartott nyitva a Southbank Centre szervezésében a Royal Festival Hallban.

Forrás: Dream Arts by prisoners. Inside Time, 2014. 10. 29.

Olvasási kedv felmérése az olaszországi börtönökben

A Szardínián található Tempio Pusanía börtönben megrendezett szakmai konferencián az olvasás jelentőségével foglalkoztak. Az olaszországi bv. intézetek 86%-ában egy helyiség áll rendelkezésre a könyvtár számára, a börtönök 36%-ában található havi megjelenésű magazinok, az intézetek egyharmadában van lehetőség a könyvtárak látogatására délelőtt és délután is. A polcokon széles skálán vannak jelen a szépirodalmi alkotások és a szórakoztató irodalom darabjai.

A reszocializáció fontos része a fogvatartottak olvasás iránti igényének felébresztése. Az olvasás célja összetett, hiszen az unalom elűzésén kívül egy-egy könyv elolvasásával a többi ember iránti empátia is felébreszthető.

Forrás: Massimo Dadea: Lettere in carcere la lettura non deve essere un premio per la buona condotta. La Nuova Sardegna, 2014. 07. 01.

ESEMÉNYNAPTÁR (2014. július 1-jétől szeptember 30-áig)

JÚLIUS 2.

Átadták a Sopronkőhidai Fegyház és Börtön felújított Tóalmi üdülőjét. A korszerűsítés során megújult a szobák teljes bútorzata, a kényelmet internet-elérés, tv, mikrohullámú sütő és hűtő is garantálja. Új burkolatot kapott a terasz, megújult a homlokzat, az épület belsejében kicserélték a burkolatokat, és az üdülő valamennyi nyílászáróját is korszerűsítették. A kertben parkolót is kialakítottak, a területet pedig parkosították. A felújítás teljes költségvetése közel huszonnégy millió forint volt. A megújult Tóalmi üdülő hét szobával, összesen 24 férőhellyel várja a büntetés-végrehajtás pihenni, kikapcsolódni vágyó dolgozóit és hozzátartozóikat.

Hetedik alkalommal vett részt a Sopronkőhidai Fegyház és Börtön büntetőmegelőzési bemutatóval a soproni VOLT Fesztiválon. Csóti András bv. vezérőrnagy, országos parancsnok július 2-án tett látogatást a rendezvényen. A látogatók megtekinthették az intézet bemutató zárkáját és a zárka mellett felállított „bv.-s sátrat”. Megismerhették az intézetekben rendszeresített mozgáskorlátozó eszközöket, üveges vitrinekben

pedig a fogvatartottak által készített tiltott tárgyakat, illetve a szakköri foglalkozásokon készített alkotásokat tekinthették meg. A sátorban a soproni intézet állományához tartozó elhunyt kolléga lánya, Hoffer Annamária festményeit állították ki. A bv. intézet a fesztivál külső helyszínéként is szerepelt. Azok a látogatók, akik már betöltötték a 14. életévüket és kedvet éreztek a Sopronkőhidai Fegyház és Börtön megtekintéséhez, „rabomobilal” Sopronkőhidára utazhattak, ahol – egy 60 perces büntetőmegelőzési látogatás keretében – testközelből is megismerhették az intézetet.

JÚLIUS 11.

Csóti András bv. vezérőrnagy, a büntetés-végrehajtás országos parancsnoka és dr. Hatala József ny. r. altábornagy, a Nemzeti Büntetőmegelőzési Tanács elnöke értékelte a Bv. Szervezet Továbbképzési és Rehabilitációs Központja sikeres projektzárását. Az intézmény 40 millió forint önrész nélküli pályázati forrást nyert a TÁMOP büntetőmegelőzési pályázatán. A 16 hónap alatt megvalósult projektben a térség három iskolája, illetve a Pest Megyei Rendőr-főkapitányság és a Szentendrei Rendőrkapitányság munkatársai vettek részt. A diákok büntetőmegelőzési célú és az áldozattá válás megelőzését szolgáló ismereteket közvetítő fejlesztő táborokon, illetve természet- és környezetvédelmi alapokra épülő kirándulásokon vettek részt. A diákokat oktató pedagógusoknak s

a tanulókat személyesen is ismerő iskolarendőröknek konfliktuskezelő és kommunikációs tréningeket szerveztek. A projekt keretében indult útjára az ún. POLICE COFFEE rendezvény-sorozat, ahol az érdeklődők egy kávé mellett, kötetlenül tehetik fel kérdéseiket a rendvédelmi dolgozóknak.

JÚLIUS 21.

Megújították a BVOP és az ELTE együttműködési megállapodását. A megújított szerződés jelentős előrelépést jelenthet a büntetés-végrehajtási jog elméleti és a gyakorlati problémáinak megoldása terén, mivel szellemisége egybeesik az új bv. kódex fő üzenetével, amely szintén az elmélet és a gyakorlat közelítését célozza. A megállapodás ünnepélyes aláírásán részt vett dr. Mezey Barna, az Eötvös Lóránd Tudományegyetem rektora, dr. Király Miklós, az Államigazgatási és Jogtudományi Kar dékánja, illetve Csóti András bv. vezérőrnagy, a büntetés-végrehajtás országos parancsnoka is.

JÚLIUS 23.

A Magyar Ökumenikus Segélyszervezet kezdeményezésére a TÁMOP 5.6.3 projekt keretében Magyarországon tartózkodó belorusz szakmai delegáció látogatást tett a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bv. Intézetben. A vendégeket Joó László bv. ezredes, parancsnok tájékoztatta az intézet általános tevékenységéről, a fogvatartottak munkáltatásáról és reintegrációs programjairól. A tájékoztatást követően a delegáció tagjai megtekintették az intézet mindkét objektumát és az ott folyó foglalkozásokat.

JÚLIUS 28-29.

Pilisszentkereszten tartották meg a Börtönlelkészek 2014. évi továbbképzését. A rendezvényt Csóti András bv. vezérőrnagy, országos parancsnok nyitotta meg, majd a történelmi egyházak koordinációs vezetői tartottak beszámolókat a Börtönlelkészi munka aktuális gyakorlati tapasztalatairól. A továbbképzés az APAC- és Zákeus-program alkalmazásának további kiszélesítésére, valamint a Börtönlelkészeknek a resztoratív igazságszolgáltatásban betöltött szerepére fókuszált. A továbbképzésen részt vett Bíró László püspök, katonai ordinárius, a katolikus lelkészek püspöki referense.

AUGUSZTUS 1.

Elkészült és teljes kapacitással működik a péküzem a Szegedi Fegyház és Börtön szomszédságában elhelyezkedő Nagyfa-Alföld Kft. gyártelepén. Az Annamajori Mezőgazdasági és Kereskedelmi Kft. egy közel 300 négyzetméteres épületben alakította ki az új péküzemet. A Rácsos Sütőde építési munkálataiban külső vállalkozók mellett fogvatartottak is részt vettek. Az építkezés befejezése és a szakhatósági engedélyek beszerzése után, a nyár közepén kezdődött meg a próbaüzem, ezzel tizenkét új fogvatartotti munkahely létesült. A pékségben sütik a Csillagbörtön 1500-1600 lakója részére a kenyeret és a péksüteményeket.

AUGUSZTUS 8.

Az IPA Nemzetközi Szervezetének Kalocsai Csoportja nemzetközi löverseny rendezett az Állampusztai

Országos Bv. Intézet lóterén. Az eseményen tíz csapat nyolcvan versenyzővel vett részt. A külföldi csapatok Lengyelországból, Csehországból, Szlovákiából és Szlovéniából érkeztek. Hazánkat a Paksi Vízirendőrség, a Kecskeméti Repülőbázis, a Kalocsai Rendőrkapitányság, az Állampusztai Bv. Intézet és két másik csapat képviselte. A versenyt Csehország csapata nyerte, 2. helyezett lett a Kecskeméti MH 59. Szentgyörgyi Dezső Repülőbázis csapata, míg a bronzérmes az Állampusztai Országos Bv. Intézet versenyzői vehették át.

AUGUSZTUS 15.

Dr. Tóth Tamás bv. dandártábornok, az országos parancsnok általános helyettese adta át a Bv. Szervezet Oktatási Központjában a tizennégyhetes alapozó szaktanfolyami képzés bizonyítványait. A harminckilenc, sikeres vizsgát tett hallgató közül a Tiszalöki Országos Bv. Intézet és a Veszprém Megyei Bv. Intézet egy-egy hallgatója kitűnő eredménnyel végzett.

AUGUSZTUS 18.

Augusztus 20-a alkalmából a büntetés-végrehajtási szervezet több dolgozója részvételével magas állami kitüntetésben. Magyarország köztársasági elnöke az

Európai Unió iraki polgári válságkezelési missziójának vezetőjeként végzett munkája elismeréseként a Magyar Érdemrend Középkeresztje kitüntetést adományozta dr. Huszár László bv. dandártábornoknak, a BVOP főosztályvezetőjének; a büntetés-végrehajtás vezetői állományában végzett több mint két évtizedes kiemelkedő tevékenysége elismeréseként a Magyar Érdemrend Lovagkeresztje kitüntetést adományozta Tóth Tamás Tibor bv. ezredesnek, a Szombathelyi Országos Bv. Intézet parancsnokának; a büntetés-végrehajtásban végzett közel négy évtizedes kiemelkedő munkája, példamutató szolgálatteljesítése elismeréseként a Magyar Ezüst Érdemkereszt kitüntetést adományozta Pálfiné Nagy Ilona Zsuzsanna bv. zászlósnek, a Szegedi Fegyház és Börtön szociális segédelőadójának. Magyarország belügyminisztere a büntetés-végrehajtás hét dolgozójának munkáját ismerte el. A BVOP-n megtartott ünnepségen az elismeréseket dr. Tóth Tamás bv. dandártábornok, a büntetés-végrehajtás országos parancsnokának általános helyettese adta át.

AUGUSZTUS 19.

Befejeződött a Váci Fegyház és Börtön eligazító folyosójának, valamint

a felügyelők őri pihenőjének felújítása, amely fogvatartotti munkáltatás révén másfél hónap alatt készült el. A felújítási munkálatokban részt vevő fogvatartottak közül többen az intézetben tették sikeres vizsgát a minden évben induló építőipari szakmai képzéseken. A munka során új burkolatot kapott az eligazító folyosó, illetve átalakították és korszerűsítették a vizesblokkot is. A felújítás után jól felszerelt, elektromos háztartási készülékekkel ellátott étkezőhelyiség várja a váci kollégákat.

AUGUSZTUS 23.

Az 1945–1956 közötti Magyar Politikai Elítéltek Közössége koszorúzott a Sátoraljaújrhelyi Fegyház és Börtön épületének falán az 1952–1953. között az intézetben raboskodó női politikai elítéltek emlékére állított márványtábla előtt. A megemlékezésen részt vett Demeter Zoltán országgyűlési képviselő, a Politikai Elítéltek Közösségének csoportja Fehérváry István elnök és Gruber Rudolfné elnökségi tag vezetésével. A koszorúzást követően ünnepi liturgiát celebráltak a börtön kápolnájában az intézet börtönlelkészei, Hajdú Miklós római katolikus és Darvas Szilárd református lelkész. A megemlékezés keretén belül az 1945–1956 közötti magyar Politikai Elítéltek Közössége Rózsahegyi Tamás bv. ezredesnek a Közösség jubileumi emlékérmét és oklevelét adományozta.

AUGUSZTUS 30.

Hetedik alkalommal rendezték meg a rendvédelmi napot a kőbányai

Óhegy-parkban, amelyen a Budapesti Fegyház és Börtön, valamint a Fővárosi Bv. Intézet is bemutatkozott. A két fővárosi intézet látványos közelharc- és szolgálatkutya-bemutatói nagy sikert arattak, emellett sátraikban biztonságtechnikai eszközöket, zárkaberendezéseket állítottak ki. Az érdeklődők, akik a büntetés-végrehajtás szállítójárműveit is megtekinthették, a bv. szervezetre vonatkozó kérdéssel is tesztelheték tudásukat.

SZEPTEMBER 1.

Áder János köztársasági elnök a belügyminiszter javaslatára Balázs Péter bv. ezredest, a Pálhalmi Országos Bv. parancsnokát 2014. szeptember 8-ai hatállyal büntetés-végrehajtási dandártábornokká nevezte ki a Sándor-palota Tükörtermében.

SZEPTEMBER 3–4.

A Magyar Honvédség vitéz Szurmay Sándor Budapest Helyőrség Dandár püspökszilágyi kiképző bázisán rendezték meg a katonai háromtusa- és járőrbajnokságot, amelyen a büntetés-végrehajtás női csapata regionális második, férfi csapata pedig regionális ötödik helyezést ért el, a női csapat különdíjban is részesült.

SZEPTEMBER 3–5.

Az Igazságügyi Együttműködési Hálózat (JCN) nemzetközi konferenciát szervezett a „magas kockázatú elkövetők reintegrációja” témában. A konferencián, amelyet a németországi Rostockban tartottak meg, az Európai Bizottság „Criminal Justice” program-

ja keretében támogatott hároméves nemzetközi projekt eredményeit mutatták be. Az előadások négy fő téma – jogalkotás, reintegrációs terv és kezelés, szabadulás és átmenet, utógondozás és monitoring – köré csoportosultak. A tanácskozáson 34 európai ország több mint 370 képviselője vett részt, a magyar büntetés-végrehajtás tízfős szakmai delegáció képviselte.

SZEPTEMBER 5.

A büntetés-végrehajtási szervezet napja és a Fővárosi Bv. Intézet részére adományozandó csapatszázló átadása alkalmából ünnepi állománygyűlést rendeztek a Fővárosi Bv. Intézet Venyige utcai objektumának színháztermében. A rendezvényen, amelyen részt vettek a fegyveres társszervek és az együttműködő szervezetek képviselői, ismertették a belügyminiszter ünnepi, a 19. Szent Adorján-nap alkalmából kiadott parancsát. „A büntetés-végrehajtási szervezet dolgozói az elmúlt években bizonyították, hogy minden időszakban, rendkívüli helyzetekben képesek feladataikat kifogástalan szakmai színvonalon ellátni. Magyarország kormánya és a Belügyminisztérium vezetése tiszteli munkájukat, a társadalom pedig elismeri a szolgálatuk során nyújtott teljesítményüket”- fogalmazott többek között dr. Pintér Sándor. Ezt követően Tasnádi László, a Belügyminisztérium rendészeti államtitkára és Csóti András bv. vezérőrnagy, a büntetés-végrehajtás országos parancsnoka kitüntetések és elismeréseket adott át a jutalmazottaknak, majd felolvasták a csapatszázló adományozásáról szóló határozatot, és Tasnádi László átad-

ta a zászlót Cséri Zoltán bv. dandártábornoknak, a Fővárosi Bv. Intézet parancsnokának. A Belügyminisztérium rendészeti államtitkára ünnepi beszédében utalt arra a sokrétű és összetett feladatra, amelyet a Fővárosi Bv. Intézet magas színvonalúan, hibátlanul lát el, és megköszönte az intézet dolgozóinak munkáját. Cséri Zoltán a zászlót megköszönve úgy fogalmazott, hogy a csapatszázló szimbolizálja az intézet dolgozói számára az esküjükhöz és a szervezethez való feltétlen hűséget, valamint olyan értékeket és erényeket, mint az összetartozás, a helytállás, az önfeláldozó szolgálat.

SZEPTEMBER 8.

Dai Sujun r. altábornagy, országos-parancsnok-helyettes vezetésével a Kínai Fegyveres Rendőrség ötfős de-

legációja tett látogatást a Budapesti Fegyház és Börtönben. A küldöttség tagjait Csóti András bv. vezérőrnagy, országos parancsnok fogadta. A kínai fél látogatásának célja a magyar büntetés-végrehajtási szervezet működésének megismerése volt. A munkamegbeszélést követően a vendégek megtekintették a Budapesti Fegyház és Börtönt.

Átadták a Szolnoki Törvényszéken az újonnan kialakított gyermekmeghallgató helyiséget. A megnyitón Kissné dr. Szabó Judit, a Szolnoki Törvényszék elnöke és dr. Pongrácz Zsolt a törvényszék büntető kollégiumának vezetője a szoba kialakításának előzményeiről és fontosságáról beszélt a megjelent vendégek előtt. A törvényszék elnöke külön köszönetét fejezte ki Tóth Gábor bv. ezredesnek, a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Bv. Intézet parancsnokának, hogy együttműködés keretében a helyiség kialakításában részt vállaltak. Az Országos Bírósági Hivatal a bíróságok szolgáltató jellegét erősítő „gyermekközpontú igazságszolgáltatás” programot hozott létre, ennek keretében alakították ki a gyermekmeghallgató szobát. A szoba felújítási munkálatait három elítélt végezte.

SZEPTEMBER 10.

A Bv. Szervezet Oktatási Központja szervezésében tartották meg a büntetés-végrehajtási szervezet 2014. évi országos lőbajnokságát, amelyen 32 bv. szerv csapata 128 fővel vett részt. A helyezett csapatok részére a díjakat Csóti András bv. vezérőrnagy, országos parancsnok adta át. A lőversenyt a Márianosztrai Fegyház és Börtön versenyzői nyerték meg, II. helyezett a Szegedi Fegyház és Börtön, míg III. helyezett az Állampusztai Országos Bv. Intézet csapata lett.

A Zala Megyei Bv. Intézetben a Zala Megyei Rendőr-főkapitánysággal és a Zala Megyei Katasztrófavédelmi Igazgatósággal együttműködési gyakorlatot hajtottak végre, amely eredményesen zárult. A gyakorlat feltételezése szerint egy csomagban robbanóeszköz került a börtön területére, amely miatt az intézet értesítette a társszerveket és közös erővel számolták fel a rendkívüli eseményt.

Az Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság és a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Katasztrófavédelmi Igazgatóság szervezésében Szolnokon rendezték meg a belügyi kispályás labdarúgó-bajnokságot, amelyen a büntetés-végrehajtási szervezetet a Fővárosi Bv. Intézet, a Pálhalmi Országos Bv. Intézet, valamint a Szombathelyi Országos Bv. Intézet csapata képviselte. A bv. szervezet országos parancsnokának különdíját a szombathelyi csapat kapta.

SZEPTEMBER 12.

A Szegedi Fegyház és Börtön rendezte meg a Maty-éri pályán a XVIII. Lovas Bálint Emlékhorgászversenyt, amelyre az ország bv. intézeteiből 92

versenyző és 32 csapat nevezett. A csapatversenyt a Fekete Ló nevű szegeci csapat nyerte, egyéniben Farkas Ferenc (Tököl) lett az első.

SZEPTEMBER 15–17.

Krakkóban találkoztak a lengyel, a szlovák és a magyar büntetés-végrehajtási szervezet országos parancsnokai, akik az állomány helyzetéről, oktatásról és képzéséről, illetve a fogvatartottak foglalkoztatásáról, egészségügyi ellátásáról, valamint a jóvátételi programok hatékonyságáról tárgyaltak. A parancsnokok a szakmai program mellett a kegyelet jeléül virágot helyeztek el az auschwitz-i táborban felállított Halál falánál. A háromoldalú tanácskozáson a magyar büntetés-végrehajtást Csóti András bv. vezérőrnagy képviselte.

SZEPTEMBER 18.

A Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságán 80. születésnapja alkalmából köszöntötték Kun László ny. bv. vezérőrnagy, volt országos parancsnokot. Kun László 1988 és 1990 között volt a büntetés-végrehajtás első számú vezetője.

SZEPTEMBER 20.

Második alkalommal rendezte meg a Balassagyarmati Fegyház és Börtön, valamint a Dunai Sárkányhajózási Vállalat Kft. a meghívásos, amatőr sárkányhajóversenyt. A Nógrád megyei Bánk település központjában, a festői környezetben elhelyezkedő tavon megrendezett vetélkedőn a Balassagyarmati Fegyház és Börtön, a

BVOP és az Ipoly Cipőgyár Kft. egy csapatával, valamint a Márianosztrai Fegyház és Börtön két csapattal vett részt.

SZEPTEMBER 22.

Csóti András bv. vezérőrnagy, országos parancsnok fogadta a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságán a kínai Jiangxi tartomány Igazságügyi Hivatalának delegációját. A csoportot Xiao Liang, a hivatal főigazgató-helyettese vezette, akit a szakmai útra a tartomány négy bv. intézete, köztük a nők és a fiatalok büntetés-végrehajtás helyettesei kísérték el. A delegáció tagjai látogatást tettek a Fővárosi Bv. Intézet II. számú objektumában is.

SZEPTEMBER 22–25.

A 2010-ben aláírt és 2013-ban meghosszabbított cseh-magyar együttműködési megállapodás keretében látogatott Magyarországra a cseh Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága Logisztikai Főosztályának vezetője és két munkatársa. A delegációt Lajtár József bv. vezérőrnagy, az országos parancsnok gazdasági és informatikai helyettese fogadta, ezt követően a vendégek a BVOP Műszaki

és Ellátási Főosztályának munkatársaival folytattak konzultációt. A delegáció szakmai útja során látogatást tett a Budapesti Fegyház és Börtönben, a Pálhalmi Országos Bv. Intézetben valamint a Pálhalmi Agrospeciál Kft.-nél is.

SZEPTEMBER 23–25.

Dr. Tóth Tamás bv. dandártábornok, az országos parancsnok általános helyettese vett részt a Közép-európai Büntetés-végrehajtási Parancsnokok Kerekasztala (MECR) soron következő ülésén a csehországi Kromerížben. A vezető szakemberek tájékozódtak a cseh büntetés-végrehajtás helyzetéről, majd ellátogattak a mirovi bv. intézetbe. Ezt követően kerekasztal-beszélgetésen tárgyaltak a speciális őrizetben lévő csoportok helyzetéről és a mentálisan beteg fogvatartottakkal kapcsolatos megelőző biztonsági intézkedésekről.

Összeállította: D. F. I.

Szakmai fórum a fiatalkorú fogvatartottakról Kecskeméten

„Fiatalkorúak az igazságszolgáltatás útvesztőjében” címmel tartottak szakmai konferenciát 2014. október 16-án Kecskeméten, a Bács-Kiskun Megyei Bv. Intézetben. A fórumon a Legfőbb Ügyészség, a Bács-Kiskun Megyei Törvényszék, a BVOP, a Nemzeti Közszerződéti Egyetem, valamint a fiatalkorúakat fogva tartó bv. intézetek szakemberei vettek részt. A tanácskozás levezető elnöke *dr. Bogotyán Róbert* bv. ezredes, a BVOP Fogvatartási Ügyek Főosztályának vezetője volt.

Csóti András bv. vezérőrnagy, országos parancsnok megnyitó beszédében kiemelte, hogy a fórum egy, a jövő évben tervezett nemzetközi konferenciát készít elő. Hangsúlyozta, hogy a fiatalkorúak nevelése, reintegrációja a büntetés-végrehajtási szervezet egyik legfontosabb szakmai feladata. A magyar börtönökben több mint 470 fő a fiatalkorúak létszáma jelenleg.

Dr. Bory Noémi legfőbb ügyészségi ügyész előadásában a fiatalkorúak szabadságvesztésének speciális szabályait ismertette az új bv. kódex rendelkezései alapján. *Pesti Ferenc* bv. alezredes, a Fiatalkorúak Bv. Intézetnek igazgatója a Tökölön megvalósuló reintegrációs törekvéseket mutatta be. *Dr. Sárközy Szabolcs*, a Kecskeméti Törvényszék büntető kollégiumának vezetője a fiatalkorúak élet elleni bűncselekményeit elemezte a büntetőügyek tükrében. *Dékány Zsolt* bv. ezredes, a Baranya Megyei Bv. Intézet parancsnoka a civil szervezeteknek a fogvatartottak nevelésében betöltött szerepéről beszélt előadásában.

Ezt követően *Magyar Judit* bv. főhadnagy, az IMEI pszichológusa „Autoagresszió a börtönben” című előadásában a fogvatartottak önkárosító cselekményeit állította középpontba. *Dr. Zakhar Tibor* bv. ezredes, a Bács-Kiskun Megyei Bv. Intézet parancsnoka a kecskeméti fiatalkorú fogvatartottak oktatásával és szabadidős tevékenységével kapcsolatos tapasztalatokat osztotta meg a tanácskozás résztvevőivel.

A konferencia délutáni programjában csak egyetlen előadás szerepelt: *Jó László* bv. ezredes, a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bv. Intézet parancsnoka a fiatalkorú fogvatartottak reintegrációjának miskolci, pontosabban szirmabesenyői gyakorlatát mutatta be. Ezután hozzászólások és intézeti problémafelvetések következtek, majd *Schmehl János* bv. dandártábornok, az országos parancsnok biztonsági és fogvatartási helyettese foglalta össze a konferencia tanulságait. A rendezvény intézettelátogatással, a Bács-Kiskun Megyei Bv. Intézetben belül működő Fiatalkorúak Regionális Bv. Intézete megtekintésével zárult.

A szakmai fórum kiváló alkalmat adott arra, hogy fiatalkorú bűnelkövetőkkel az igazságszolgáltatás különféle területein foglalkozó szakemberek kifejthessék nézeteiket és megismerhessék egymás tapasztalatait.

A szerk.

125 éves a szombathelyi börtön

A modern magyar büntetés-végrehajtás egyik emblemikus épülete volt a Wälder Alajos tervei alapján 125 éve felépült Szombathelyi Törvényszék és a börtön. A hálás utódok ünnepi konferencián emlékeztek a jeles elődökre.

125 éve az ünnepélyes átadón *Szilágyi Dezső* igazságügy-miniszter méltatta a Szombathelyen megépült korszerű és építészetiileg is egyedülálló igazságügyi palotát és fogházat, amely a törvényhatóság gyűlései mellett a korszaknak megfelelően emberibb, kulturáltabb helyet adott a szabadságvesztés végrehajtásának is. Justicia háza a kiváló építész, *Wälder Alajos* tervei alapján épült fel.

125 évvel később, 2014. október 17-én a törvényhozás, a bírászkodás és a rendvédelmi szervek képviselői emlékeztek többek között *Horvát Boldizsár* szombathelyi származású igazságügy-miniszterre, az ő máig ható szellemi örökségére, a jogelőd megyei börtönre és a ma is impozáns törvényszéki épületre, amelynek dísztermében tartották meg a jubileumi konferenciát.

„Szombathely büszke arra, hogy elsőként épülhetett fel a nyugat királynőjeként számon tartott városban ilyen összetett rendeltetésű igazságügyi palota, amelynek nyomán aztán az ország több pontján is sor került hasonló épületek kialakítására. Ezentúl a modern polgári független igazságszolgáltatás is szűkebb hazánkhoz, nevezetesen Horvát Boldizsár szombathelyi születésű igazságügy-miniszterhez köthető” – hangsúlyozta beszédében *Andor Szabolcs*, a törvényszék elnöke. Horvát Boldizsár nevéhez fűződik a korszakalkotó 1869. évi IV. törvény, amely elválasztotta egymástól a bírászkodást és a közigazgatást, megteremtve ezzel hazánkban a modern polgári igazságszolgáltatást.

Az ünnepi ülést *Csóti András* bv. vezérőrnagy, a büntetés-végrehajtás országos parancsnok nyitotta meg emlékbeszédével. A konferenciát *Tóth Tamás* bv. ezredes, a Szombathelyi Országos Bv. Intézet parancsnoka vezette le. Beszédet mondott *Andor Szabolcs*, a törvényszék elnöke, *Hegedüs László* csoportvezető ügyész és *Lőrincz József* nyugalmazott bv. dandártábornok, címzetes egyetemi tanár, aki egyben a jubileumi alkalomra kiadott emlékkönyv szerkesztője is volt. *Ráklí Ferenc* nyugalmazott bv. ezredes, volt börtönparancsnok ajánlotta mindenki figyelmébe az emlékkönyvet, amely részletesen mutatja be a szombathelyi börtön és ezzel összefüggésben a büntetés-végrehajtás történetét. A tanácskozás zárszavát *Simon József* főügyész mondta el.

A konferencia része volt egy törvényszéki séta is, amelynek során a meghívott vendégek megtekinthették az épület elnöki szobájában a korhű, faragott bútorokat, a hitbizományi iratokat gyűjtő szekrényt, az esküdtek szavazatait gyűjtő urnát és az impozáns olajfestményeket. Az értékes könyvet óva fehér textilkésztyűben forgathatták a Csemegi-kódexet, majd megtekinthették az elnöki tárgyalót.

Összeállította: Mészáros Zita

A Magyar Börtönügyi Társaság pécsi konferenciája

„A magyar büntetés-végrehajtási jog az európai elvárások tükrében” címmel tartott szakmai konferenciát a Magyar Börtönügyi Társaság 2014. október 30-án a Pécsi Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Karának impozáns aula-jában. A rendezvényen bemutatták az új, hiánypótló szakirodalmi művet, a Börtönügyi lexikont is.

Schmehl János *bv. dandártábornok*, a büntetés-végrehajtás országos parancsnokának biztonsági és fogvatartási helyettese, a Magyar Börtönügyi Társaság elnökhelyettese, a tanácskozás levezető elnöke köszöntő szavaival vette kezdetét a konferencia.

Prof. dr. Mezey Barna, az ELTE rektora, a Magyar Börtönügyi Társaság elnöke megnyitójában visszautalt történelmünk kiemelkedő jelentőségű eseményére, amikor Magyarország is a keresztény európai közösség része lett, mely hosszú évszázadokon keresztül meghatározta az állam jogi, kulturális fejlődésének ívét. Felsorakoztatta a magyar börtönügyet befolyásoló, korábban alkotott, az európai felzárkózást is elősegítő szabályozókat. Utalva a konferencia címére kihangsúlyozta, hogy magunkkal szemben kell követelményeket felállítani, mely mentén bontakozhat ki európai szintű büntetés-végrehajtás.

Prof. dr. Korinek László kriminológus, egyetemi tanár, az MTA rendes tagja beszédében a pécsi egyetem jogi kara nevében köszöntötte a megjelenteket. A börtönt egy falra akasztott nádpálcához hasonlította, amit nem kell okvetlenül használni, de rá kell mutatni. Utalt rá, hogy komollyá egy állam akkor válik, ha van börtöne. A büntetés-végrehajtási intézetben van elhelyezve az elítélt, és ott teljesít szolgálatot naponta a fegyőr is. Ezért is fontos, hogy a meglévő deficitjeinket pótoljuk.

Ezt követően *prof. dr. Vóko György* egyetemi tanár, az Országos Kriminológiai Intézet igazgatója tartott előadást a börtönügyet érintő változó jogszabályi környezetről. Kiemelte a büntetés-végrehajtási jog a jogrendszerünkben elfoglalt helyét. A bűnügyi jogok körében a büntető anyagi jog és a büntetőeljárás mellett a harmadik pillér a büntetés-végrehajtási jog. A megfelelő jogalkalmazás fontosságára rámutatva hangsúlyozta, hogy a büntetőjog által alkalmazott szankciókat a büntetés-végrehajtás érvényesíti munkája során. Előadása zárásaként szólt a tudomány és a gyakorlat szoros összetartozásáról, amely nélkül nincs előrelépés.

Dr. Pallo József PhD bv. ezredes, a BVOP Titkársági és Jogi Főosztályának vezetője a magyar börtönügy kodifikációs történetét vázolta fel előadásában. Bemutatta 1843-as törvényjavaslat jelentőségét, beszélt az 1852-ben hatályba lépett osztrák büntető törvénykönyvről, az azt követő Csemegi-kódex és három módosításának előremutató jelentőségéről, bevezetett struktúráiról, illetve a kódex börtönépítési hozadékáról. Ismertette az 1955-ös büntetés-végrehajtási szabályzatban, az 1966. évi 21. tvr.-ben rögzített újításokat, és kiemelte a 1979. évi 11 tvr. máig ható kodifikációs jelentőségét. Áttekintette a rendszerváltást követő kodifikációs kísérleteket és a 2010-es igazságszolgáltatási reform szervezetet érintő eredményeit, különös tekintettel az új bv. törvényre.

Dr. Lénárd Krisztina, a Belügyminisztérium Kiemelt Projektek Osztályának munkatársa általánosságban szólt a reintegrációs programok szabadságvesztés alatt megvalósuló céljairól, a lehetséges célcsoport tagjairól. Visszatekintve kitért a már lezárult TÁMOP 5.6.1 és a TÁMOP 5.6.2 projektek értékelésére, a feltárt tapasztalatokra. Beszélt a TÁMOP-5.6.3-12/1-2012-0001 azonosító számú, „*A fogvatartottak többszakaszos, társadalmi és munkaerő-piaci reintegrációja és az intenzív utógondozás modellje*” című kiemelt projekt céljairól, a fogvatartottak által igénybe vehető fejlesztési lehetőségekről, valamint a program indikátorszámainak jelenlegi állásáról. Megfogalmazta, hogy a jövőben a reintegráció elősegítése érdekében szükséges a fogvatartottak munkaerő-piaci és társadalmi visszailleszkedését elősegítő, országosan elérhető programokat még inkább egyénre szabottan, differenciáltan megvalósítani.

A következő előadás érdekessége volt, hogy egy teljesen új, a Közigazgatási és Igazságügyi Hivatalból való kiválással létrejött új államigazgatási szerv, az Igazságügyi Hivatal feladataival foglalkozott *dr. Szeiberling Tamás*, a szervezet főigazgatója. A Hivatal feladatai közé tartozik a jogi segítségnyújtással, az áldozatsegítéssel kapcsolatos feladatok ellátása, továbbá az igazságügyi szolgálatok szakmai irányítása és egységes jogalkalmazásuk elősegítése, emellett a Hivatal tudományos kutatói tevékenységgel segíti az Igazságügyi Minisztérium jogszabály-előkészítési feladatainak ellátását.

Schmehl János levezető elnökként elmondta, hogy rendkívül fontosnak tartja az Igazságügyi Hivatal és büntetés-végrehajtási szervezet közötti szoros, érdemi együttműködést, majd röviden szólt a büntetés-végrehajtási pártfogó rendszer indulásáról.

Ezután *dr. Antal Gábor*, a Pécsi Törvényszék csoportvezető bírása „*A bv. tv. kínálta lehetőségek egy büntetés-kiszabási reformgondolathoz*” című előadása hangzott

el. Mint az előadó kifejtette: prevenciónak számít az, ha az elkövetett bűncselekményt elkerülhetetlenül büntetés fogja követni, tehát nem éri meg már elkövetni. Egy bűncselekményt pedig akkor nem éri meg elkövetni, ha elkövetésből várható előnyök nem állnak arányban a büntett következményével. Dr. Antal Gábor egy új bűnelkövetői kategóriáról, a megrögzött bűnözőről is beszélt. A megrögzött bűnöző az az elkövető, akit a szándékos bűncselekmény elkövetését megelőzően többszörös visszaesőként végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték, és az utolsó büntetés kitöltésétől vagy a végrehajthatóság megszűnésétől a szabadságvesztéssel fenyegetett újabb bűncselekmény elkövetéséig három év nem telt el.

A konferencia legutolsó blokkjában többen is méltatták a rendezvényen bemutatott *Börtönügyi lexikon* értékeit, jelentőségét. Prof. dr. Vókó György azt emelte ki, hogy a munka széles szakirodalmi bázisra épül, az alapelvek és alapfogalmak tisztázása mellett az érdeklődők sok érdekességet találnak könyvben a börtönügy elméleti teoretikusaitól kezdve, a világ börtönein keresztül, egészen a legkülönfélébb büntetési

módszerekig. *Schmehl János* egyrészt hiánypótló munkának, másrészt a hazai börtönügyi szakirodalom jelentős mérföldkövének nevezte az ötéves kutatómunka eredményeként létrejött kiadványt, amelyre jogosan lehet büszke a bv. szervezet, és amely méltó örökségül szolgálhat a jövő szakemberei számára. Örömet fejezte ki, hogy a 2013 decemberében elfogadott bv. kódex új jogintézményei is bekerülhettek a kötetbe, így például szó esik a törvény egyik jelentős novumáról, a Központi Kivizsgáló és Módszertani Intézetéről. Kiemelte a szerző, dr. *Bencze Béla* bv. alezredes, a Baranya Megyei Bv. Intézet parancsnokhelyettese elkötelezettségét a börtönügy iránt, illetve a bv. törvény, valamint a rendeleti szintű szabályozás kidolgozása során végzett kiemelkedő szakmai tevékenységét. Ezt követően a szerző osztotta meg gondolatait a könyvről a tanácskozás résztvevőivel.

Prof. dr. *Mezey Barna* zárszavában megköszönte a színvonalas előadásokat, reflektált az elhangzottakra, továbbá összefoglalva a konferencia eseményeit elmondta, hogy a tanácskozás két nagy útvonalon haladt; az egyik útírányt a bv. törvény és annak reménybeli megvalósulása jelentette, a másik úton pedig – nagy örömeire – történeti elemekben bővelkedtek az előadások.

Prikkel László

V. Zárt ajtók – nyitott lelkek konferencia

2014. november 14-én immár ötödik alkalommal rendezték meg a „Zárt ajtók – nyitott lelkek” konferenciát, melynek a korábbi évekhez hasonlóan a legfőbb célkitűzése az volt, hogy megismertesse a bv. intézetekben folyó pedagógiai és pszichológiai munkát, a terápiás lehetőségeket a szélesebb értelemben vett szakmai közönséggel. A rendezvény arra is kiváló alkalmat adott, hogy a zárt közösségként működő bv. intézetek külső kapcsolatai erősödjenek a gyermek- és ifjúságvédelemmel foglalkozó szervezetekkel, szakemberekkel, kialakuljon egy közös párbeszéd a rendvédelmi, a pedagógusi, valamint a szociális szféra között. A korábbi évek tanácskozásait a tököli Fiatalokorúak Bv. Intézetében rendezték meg, idén új helyszín, a Balassagyarmati Fegyház és Börtön adott otthont a programnak.

A plenáris ülés előadásait a volt Vármegyeháza épületében, annak dísztermében tartották meg. A konferenciát *dr. Hegedűs Judit* egyetemi docens, tanszékvezető, a konferencia ötletgazdája és fő szervezője nyitotta meg, majd *Medvác Lajos*, Balassagyarmat polgármestere és *dr. Budai István* bv. ezredes, intézetparancsnok köszönte a résztvevőket.

Az első előadást *dr. Farkas Johanna* pszichológus, a Nemzeti Községi Egyetem oktatója tartotta „*Gyermekek az igazságügyi szakértésben*” címmel. Mint elmondta: a szakértők feladata az egészségtől eltérő személyiségjegyek, a magatartási problémák, a nevelési hatások, a traumatikus élmények feltárása. Munkájuk során számos helyről szerzik be a számukra hasznos információkat, egyebek mellett tárgyalási jegyzőkönyvekből, környezetanulmányokból, rendőrségi nyomozati anyagokból. Polgári perekben és büntetőügyekben, illetve gyámhivatali eljárásokban egyaránt igénybe veszik a szakértőket, akik a három évnél idősebb gyermekekkel négy szemközti beszélgetéseket folytatnak, természetesen szigorú módszertani előírások és a szakmai protokoll szerint.

Dr. Tibay Ákos bv. alezredes, a Balassagyarmati Fegyház és Börtön parancsnok-helyettese egy olyan felmérés eredményeiről számolt be, amely fogvatartottak gyermekeivel volt kapcsolatos. Pszichoszociális, irányító-ellenőrző, valamint szocializációs funkciója miatt a család nemcsak a társadalom egyik hangsúlyos alapegysége, de a fogvatartottak esetében is kiemelt jelentőséggel bír, hiszen a börtönbüntetés leltöltését követően a szabadultak – jó esetben – ide térnek, ide illeszkednek vissza. Az öt bv. intézetre (Balassagyarmati Fegyház és Börtön, Váci Fegyház és Börtön, Márianosztrai Fegyház és Börtön, Állampusztai Országos Bv. Intézet, Heves Megyei Bv. Intézet) kiterjedő felmérés keretében összesen 338 fő elítéltet kérdeztek meg.

Pesti Ferenc bv. alezredes, a tököli Fiatalokorúak Bv. Intézetének igazgatója „*A tudás hatalma a zárt intézeti világban*” című előadásában hangsúlyozta, hogy a fogvatartottak esetében kiemelt jelentősége van annak a tudásnak, amit átadunk a számukra, más kérdés, hogy azt az érintettek a későbbiekben mennyire tudják majd használni. Ki kell emelni az iskolai oktatás jelentőségét, annak ismeretszintbővítő, személyiségfejlesztő, erkölcsi hatásait. Szintén nagy jelentősége van a különféle, tapasztalati úton történő tudásanyag-átadásoknak, a kortárs-segítésnek, a személyes példamutatásnak.

Jómagam a Balassagyarmati Fegyház és Börtön reintegrációs tevékenységének olyan újszerű elemeit igyekeztem bemutatni, mint például a családi döntéshozó csoportkonferencia, a skypekapcsolat útján megvalósuló beszélő, a mediáció vagy éppen a különféle jótételi programok. Ezzel együtt az előző előadások kapcsán annyi gondolatom, közölni valóm támadt, hogy az eredeti forgatókönyvtől némileg eltérve a család, a tudás és a tapasztalás reintegrációt erősítő hatásairól megfogalmazott rögtönzött gondolatokkal vezettem fel az előadást, így az eredeti témát csak röviden foglaltam össze.

A délelőtti utolsó előadójaként dr. Harik Ferenc, a Nógrád Megyei Kormányhivatal Igazságügyi Szolgálatának vezetője az áldozatsegítés megyei helyzetét mutatta be, nemcsak a jogszabályi háttérrel ismertetve, hanem a konkrét gyakorlati területekbe (áldozatsegítés, támogatás, egyéb feladatkörök) is bepillantást nyújtva.

Az ebéd előtti időszakban a sokak által talán legjobban várt pillanat következett, a Balassagyarmati Fegyház és Börtön elítélteiből alakult Mesekör legújabb, „Álomlátó” című darabjának előadása. Úgy vélem, hogy az előadás olyan jól összerakott, annyira hatásos volt, mint még egyik korábbi darab sem. Egyes részek dramaturgiai és színészi erőssé sikerültek, hogy bármely másik színpadon megállták volna a helyüket. Ahogy a helyszínen jelen lévő Feldmár András fogalmazott: „Örökké lehet játszani, ha két *vagy több ember meglepi egymást.*” Az előadással a fogvatartottak nemcsak magukat, de a konferencia résztvevőit is meglepték, méltán kaptak ezúttal is hatalmas vastapsot a bemutató végén.

Az ebédszünetet és az intézetlátogatást követően négy szekcióülésre került sor, melyek már nem a Vármegyeháza, hanem a Balassagyarmati Fegyház és Börtön falai között kaptak helyet, így a résztvevők testközelből érezhették az ódon börtön szűköségét, a mozgástér hiányát. A vendégek a bűnmegelőzési, a gyermekvédelmi, az áldozatsegítő és a profilalkotási szekció munkájában vehettek részt. Az sok mindent elmond az aktivitásról és érdeklődésről, hogy például a profilalkotó szekció lényegesen később fejezte be ülését, mint ahogy az előzetesen tervezve volt. Mindez azt is mutatja, hogy a konferenciának nemcsak múltja és jelene, hanem jövője is van. Hogy hol és mikor, azt az idő és a szervezők együtt eldöntik...

Kovács Mihály

Kriminálexpo 2014

2014. november 17-én megnyílt a XX. Kriminálexpó Budapesten, a Villányi úti Konferencia Központban. A háromnapos rendezvénysorozat, amelynek szervezője hagyományosan az Ügyészek Országos Egyesülete, míg társrendezője a Legfőbb Ügyészség, dr. Lajtár István, a legfőbb ügyész közjogi helyettese nyitotta meg.

A jubileumi konferencián és szakkiállításon többek között az ügyészség, az Igazságügyi Minisztérium, a BVOP és az ORFK szakemberei tartottak előadásokat; részt vett a rendezvényen a Nemzeti Adó-és Vámhivatal, a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, a Személy- és Vagyronvédelmi Szakmai Kamara, az Országos Kriminológiai Intézet és a Transparency International Magyarország.

A büntetés-végrehajtási szervezet szakmai konferenciáját november 18-án tartották meg „A legjobb gyakorlatok a fogvatartotti reintegráció területén” címmel. A tanácskozást, amely egyben a bv. idei, a Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából szervezett rendezvénye volt, Schmehl János bv. dandártábornok, az országos parancsnok biztonsági és fogvatartási helyettese, a konferencia levezető elnöke nyitotta meg.

Ez első előadást prof. dr. Vókó György egyetemi tanár, az Országos Kriminológiai Intézet igazgatója tartotta, aki az új bv. törvény rendelkezéseit a fogvatartottak reintegrációja szempontjából elemezte. Ezt követően Schmehl János „A neveléstől a reintegrációig: a fejlődés útja a legjobb gyakorlatok tükrében” című, a hazai fogvatartotti programok széles spektrumát bemutató prezentációját adta elő. Ezután dr. Bánáti János, a Magyar Ügyvédi Kamara elnöke az előzetesen letartóztatottak reintegrációjáról szólva az előzetes letartóztatás megvalósulásával kapcsolatos kritikái észrevételeit osztotta meg a hallgatósággal.

A konferencia délután programja Lajtár József bv. vezérőrnagy, az országos parancsnok gazdasági és informatikai helyettese előadásával – amely a fogvatartottak foglalkoztatását, munkáltatását állította középpontba – folytatódott, majd dr. Pállo József bv. ezredes, a BVOP Titkársági és Jogi Főosztályának vezetője a zsúfoltság csökkentésének elvi és gyakorlati kérdéseit vázolta fel. Ugyancsak a zsúfoltság problémakörét boncolgatta dr. Bogotyán Róbert bv. ezredes, a BVOP Fogvatartotti Ügyek Főosztályának vezetője az eddig megtett intézkedések – a 2010-től működő Telítettségkiegyensúlyozó program – és a bv. törvény új jogintézményei tükrében. Végezetül dr. Huszár László bv. dandártábornok, a BVOP Stratégiai Elemzési és Tervezési Főosztályának vezetője a szexuális bűncselekményt elkövetett fogvatartottak körében végzett empirikus kutatás eredményeit ismertette.

A konferencia zárszavában Csóti András bv. vezérőrnagy, országos parancsnok kiemelte azt a pozitív hozzáállást, amelyet a büntetés-végrehajtás szakemberei részéről a bv. törvény kodifikációja, a végrehajtási rendeletek kidolgozása, illetve a tanácskozás előadásai kapcsán is tapasztalt.

A büntetés-végrehajtási szervezet – a hagyományoknak megfelelően – a szakmai konferencián túl önálló kiállítási standdal is képviseltette magát a Kriminálexpón, bemutatva a bv. gazdasági társaságai termékeit.

D. F. I.

20 évesek a büntetés-végrehajtás gazdasági társaságai

A „20 évesek a büntetés-végrehajtás gazdasági társaságai” című jubileumi konferenciát és kiállítást 2014. november 26-án tartották meg a Stefánia Palota – Honvéd Kulturális Központban. A rendezvényen a Belügyminisztérium, a Nemzetgazdasági Minisztérium, a rendvédelmi társszervek képviselőin kívül számos, a bv. gazdasági társaságokkal együttműködő konzorciumi és egyéb üzleti partner jelent meg, illetve a bv. munkáltatás egykori vezetői, formálói közül is sokan elfogadták a rendezők meghívását.

A tanácskozás résztvevőit *Lajtár József* bv. vezérőrnagy, az országos parancsnok gazdasági és informatikai helyettese, a konferencia levezető elnöke köszöntötte, majd *Biró Marcell*, a Belügyminisztérium kabinetfőnöke nyitotta meg a konferenciát. Mint elmondta: a büntetés-végrehajtás gazdasági társaságai jelentős eredményeket értek el a központi ellátás teljesítésében az elmúlt három évben, sikeressé váltak a versenyképesség terén, létrehozták az Állami Partner védjegyet, de a jövő a fogvatartottak teljes foglalkoztatottságát kell, hogy jelentse. *Biró Marcell* megnyitóbeszéde végén megköszönte a gazdasági társaságok dolgozóinak áldozatos munkáját.

Csóti András bv. vezérőrnagy, országos parancsnok előadásában nagy ívű visszatekintést tett a fogvatartotti munkáltatás hazai múltját illetően, majd hangsúlyozta, hogy a 2010-es állami szerepvállalás nélkül a gazdasági társaságok helyzete ma nem lenne tartható. Kiemelte a munkatapasztalat megszerzésének jelentőségét a reintegrációban, ugyanakkor rámutatott, hogy a fogvatartottak foglalkoztatása szempontjából a munka és a tanulás egyenértékű.

Az előadást követő szünetben a gazdasági társaságok múltját és jelenét, termékeit, illetve eredményeit bemutató kiállítást *dr. Tóth Tamás* bv. dandártábornok, az országos parancsnok általános helyettese nyitotta meg.

A konferencia következő előadója *Fogarasi László* bv. ezredes, a Duna-Papír Kft. ügyvezető igazgatója a központi ellátás fejlődését mutatta be az elmúlt négy év számadatainak tükrében. *Dr. Czomba Sándor*, a Nemzetgazdasági Minisztérium munkaerő-piaci és képzési államtitkára előadásában a hazai munkaerő-piac sajátosságait elemezve többek között kitért a hátrányos helyzetű munkavállalók foglalkoztatásának elősegítésére tett kormányzati lépések ismertetésére. *Szakolczai Lóránt* bv. alezredes, a Duna-Mix Kft. ügyvezető igazgatója a bv. gazdasági társaságok munkájának társadalmi elfogadtatásáról, a társaságok egységes arculati megjelenítéséről beszélt előadásában. *Hirják András* bv. ezredes, az Annamajori Kft. ügyvezető igazgatója a mezőgazdasági társaságoknak a bv. szervezet önellátásban betöltött szerepét, lehetőségeit vizsgálta.

A délután program első előadója, *Réthy Pál*, a Belügyminisztérium Közfoglalkoztatás-stratégiai és Koordinációs Főosztályának vezetője a közfoglalkoztatási rendszer intézményi hátterét, céljait, illetve a bv. gazdasági társaságok társadalmi szerepvállalását mutatta be előadásában. *Schmehl János* bv. dandártábornok, az országos parancsnok biztonsági és fogvatartási helyettese felvázolta a fogvatartottak foglalkoztatásának aktuális adatait, majd az új bv. kódex jelentőségéről szólva áttekintette a munkáltatás és az oktatás szabályozásának változásait. *Lajtár József* a büntetés-végrehajtás gazdasági társaságainak további fejlődésével, a tervezett Bv. Holding működésével kapcsolatos elképzeléseket ismertette előadásában.

A levezető elnök zárszavával ért véget a konferencia, amelynek résztvevői távozásukkor a rendezők ajándékként átvehették a „*Régóta foglalkoztat. 20 évesek a büntetés-végrehajtás gazdasági társaságai*” című, az ünnepi alkalomra készült reprezentatív kiadványt.

A szerk.

Ajánló

A büntető hatalom korlátainak megtartása: a büntetés mint végső eszköz. Tanulmányok Gönczöl Katalin tiszteletére. (Szerkesztette: Borbíró Andrea, Inzelt Éva, Kerezsi Klára, Lévy Miklós, Podoletz Léna). Budapest, 2014, ELTE Eötvös Kiadó. 498 oldal.

A Gönczöl Katalin professzor asszonyt kerek születésnapja alkalmából köszöntő kötet – mint Lévy Miklós írja – harminckilenc tanulmányt tartalmaz negyvenkét szerző tollából. Ebből a tartalmi gazdagságból – némileg önkényesen – csak a börtönügy témájához kapcsolódó írásokat emeljük ki.

Kabódi Csaba „A szabadságvesztés határmezsgyéin...” című büntetés-tani esszéjében egyrészt a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés (TÉSZ) jogintézményéről, másrészt a rövid tartamú szabadságvesztésről fejt ki nézeteit. A szerző véleménye szerint a TÉSZ pönológiai természetét tekintve nem szabadságvesztés-büntetés, az utóbbi kérdéssel kapcsolatban pedig úgy véli, hogy az elítéltek 10–15%-át kitevő, egy év alatti büntetésüket töltő elkövetők esetében jobb lenne – a büntetőeljárás házi őrizet-höz hasonlóan – az elektronikus felügyelet bevezetése. Lőrincz József találó című dolgozatában („Száz év magány – a hazai börtönügy szakmatörténeti vázlat 1914–2014-ig”) a magyar büntetés-végrehajtás elmúlt 100 évét négy korszakra bontja; mint kifejti: épp „a szakma immár sokadik, elvetélt modernizációs próbálkozása után [...] fordul most különös figyelem a hazai börtönügy egy újabb korszakváltása, szakmai talpra állításának szándéka felé”. Mezey Barna tanulmánya a büntetés-végrehajtás személyzetének reformkori történetéhez szolgáltat értékes adalékokat. Vókó György „Az utógondozás jelentősége” című tanulmányában felrajzolja az utógondozás fejlődésének hazai ívét, majd az új bv. kódex rendelkezéseit elemzi.

Akik a fenti tanulmányokat szeretnék elolvasni, vagy a tisztelgő kötet többi írására is kíváncsiak, a kötetet a www.eltereader.hu honlapról tölthetik le.

Hogyan? – Másképp! Börtönélet. (Összeállította és szerkesztette: Szlovenszki Lászlóné). Nyíregyháza, 2014, Segítő Kéz 2003 Szociális Egyesület. 111 oldal.

A TÁMOP-5.6.1.A-11/2-2011-0002 azonosítószámú pályázati programja és az Európai Unió támogatásával megvalósult kiadvány a bv. intézetek belső világát, illetve a Segítő Kéz 2003 Szociális Egyesület börtönbeli tevékenységét szándékozik bemutatni. A projekt során az Egyesület a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Bv. Intézetben elkezdett, a fogvatartottak reintegrációját segítő komplex programját az Északkelet-Magyarországi Régió más börtöneiben is – a Tiszalöki Országos Bv. Intézetben, illetve a Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtönben – alkalmazta. A program feladata és célja a fogvatartottak énjének növelése volt, hogy nagyobb eséllyel küzdjenek meg az őket erő frusztrációkkal, kihívásokkal, könnyebben alkalmazkodjanak környezetükhöz.

A kötet elsőként az Egyesület reintegrációs munkájának előzményeiről számol be – 2005–2008 között a hazai finanszírozásból megvalósult „Fogvatartottak és büntetés-végrehajtási intézetből szabadultak reszocializációjának elősegítése” című programban már részt vállalt a civil szervezet –, majd a konzorciumi partnerek és az együttműködő szervezetek bemutatása következik. A programban megvalósított tevékenységek (különbéféle képzések, tréningek, OKJ-s képzések) leírását a tanárok, trénerok, mentorok beszámolóit, tapasztalatait, gondolatait színesítik. A könyvben külön blokkot képez a börtönben végzett mediáció, továbbá a szabadidős foglalkozások bemutatása. Ezután a szabadultak munkába állásával kapcsolatos tapasztalatok összegzése következik, amelyben a fogvatartottakkal készült interjúkból találhatók részletek. A Zárszó a program eredményeit foglalja össze, kitérve a fenntarthatóság kérdésére. Végezetül néhány bv.-s szakember a programot értékelő sorait olvashatjuk.

A képekkel, grafikonokkal illusztrált kiadvány jól példázza, hogy a civil szervezetek és a bv. intézetek együttműködése révén jól működő, eredményes programok valósíthatók meg a fogvatartottak reintegrációja érdekében.

Kriminológiai Tanulmányok, 51. (Felelős szerkesztő: Vókó György). Budapest, 2014, Országos Kriminológiai Intézet. 225 oldal.

A kötetben található tanulmányok az OKRI munkatársainak legfrissebb kutatási eredményeiről adnak számot, egyben – mint Vókó György írja előszavában – „az intézet sokoldalúságát, a hazai és a nemzetközi társadalmi folyamatokra való érzékenységét tükrözik”.

Irk Ferenc tanulmánya a fehérgalléros bűnözés részét képező menedzserdeviancia szerepét vizsgálja. Kerezsi Klára, Inzelt Éva és Lévay Miklós a korrupciós bűncselekményekkel kapcsolatos empirikus kutatásáról számol be, arra keresve a választ, hogy a magyar igazságszolgáltatás milyen típusú korrupciós cselekmény kezelésre képes. Ritter Ildikó tanulmánya a kábítószer-jelenséget a gazdasági folyamatok szemszögéből mutatja be. Póczik Szilveszter írásában a terrorizmus-elméletek körében végez kritikai vizsgálódást. Bárd Petra a bűnügyi együttműködés csapdáira mutat rá a Tobin-ügy kapcsán. Kálmán Gabriella dolgozata az angloamerikai bizonyítási rendszer sajátosságait, a büntetőeljárásban betöltött szerepét elemzi. Tamási Eszter, Bolyki Orsolya és Sárík Eszter az emberöléshez vezető út rizikófaktorait tárja fel fiatalok és fiatal felnőttek körében, tanulmányukban az angolszász kutatások eredményeit hasonlítják össze a saját kutatásuk eredményeivel. Parti Katalin az online és a nyomtatott sajtóban követi végig a nagy nyilvánosságot kapott bűnügy, Bárdy Kata gyilkosságának megjelenési formáit. Barabás A. Tünde és Windt Szandra a mediációs technikákon belül a békítőkör-modell alkalmazhatóságát vizsgálják tanulmányukban. Nagy László Tibor a sportrendészet, illetve a sporthuliganizmus elleni fellépés aktuális kérdéseit elemzi.

Utolsók az egyenlők között. Sérülékeny csoportok törvény előtti egyenlősége a büntető igazságszolgáltatásban. (Szerzők: Bardits Anna, Kádár András Krisztof, Novoszádek Nóra, Simonovits Bori, Szegő Dóra, Vince Dániel). Budapest, 2014, Magyar Helsinki Bizottság. 130 oldal.

A kiadvány a Magyar Helsinki Bizottság „A romák törvény előtti egyenlősége a bírósági eljárásokban és a büntetés-végrehajtásban” című projektje keretében íródott. A projekt célkitűzése a hátrányos megkülönböztetés feltérképezése volt a büntetőeljárás, illetve a büntetés-végrehajtás területén. Fókuszában az a kérdés állt, hogy van-e a büntető igazságszolgáltatás szerveinek döntéseiben, a büntetés-végrehajtás gyakorlatában jelentősége annak, hogy a terhelt, illetve a fogvatartott roma származású.

A projekt első szakaszában interjú készült közel négyszáz, végrehajtandó szabadságvesztését töltő fogvatartottal, részben az ellenük folyt eljárásról, részben pedig a bv. intézetben szerzett tapasztalataikról. Emellett a kutatás résztvevői egy előre meghatározott szempontrendszer szerint feldolgozták a fogvatartottak büntetés-végrehajtási iratanyagát is. Ezt követően különböző szempontok alapján kiválasztottak kilencven elítéltet, akiknek a büntetőügyét a bírósági ügyiratok kérdőívén alapuló elemzésével vizsgálták meg – a büntetés-végrehajtási iratanyaghoz hasonlóan – abból a szempontból, hogy a velük való bánásmódban kimutatható-e etnikai hovatartozáson alapuló hátrányos (vagy éppen kedvezőbb) megítélés.

A kötet legolvasmányosabb részét a büntetés-végrehajtás személyi állománya körében végzett fókuszcsoporthoz tartozó beszélgetések jelentik. Az önkéntes és anonim beszélgetések során nem csupán a személyi állomány egyes konkrét döntései kerültek szóba, hanem az állománynak az egyes fogvatartotti csoportokkal kapcsolatos attitűdjei is.

A kutatás eredményeit összegző jelentés első változatát a Magyar Helsinki Bizottság 2014 márciusában egy szakmai konferencián mutatta be, ahol az érintett szervezetek – így a BVOP, a Kúria és az ORFK – kifejtették álláspontjukat a kutatási eredményekkel, illetve az azokból általunk levont következtetésekkel kapcsolatban. A konferencia résztvevői által megfogalmazott észrevételek alapján véglegesített és a fókuszcsoporthoz tartozó vizsgálat eredményeit is bemutató kiadvány a Magyar Helsinki Bizottság honlapjáról – <http://helsinki.hu> – letölthető.

Vaskor István: Az Ipoly cipő útja 1954–2014. Balassagyarmat, 2014, Ipoly Cipőgyár Kft. 88 oldal.

A kiadvány a balassagyarmati cipőgyártás hatvan évéről emlékezik meg, illetve bemutatja a gazdasági társaság jelenlegi eredményeit. A könyv előszavában Nemszilaj Sándor ügyvezető igazgató, aki 37 éve dolgozik a cégnél, cégért, utal arra, hogy a piaci igényeknek és a munkáltatási kényszernek való egy időben történő, sokszor egymásnak ellentmondó megfelelés minden korszakban speciális feladat elé állította a cipőgyár személyi állományát. Voltak kevésbé eredményes, veszteséges évek is, de a talpon maradás – alapvetően saját erőből – mindig sikerült. „Voltunk zászlóshajó, potenciális közüzemi vállalat, teljes profilváltásra

tervezett cég, avagy összevonandó telephely. De hát az élet és a gazdaság már csak ilyen...” – írja.

A kötet a cipőgyár 1954-es létrejöttétől kezdve, az új vállalatai gyárépület 1966-os átadásán, a 70-es, 80-as évek bővülő termelésének bemutatásán, illetve az 1994-es kft.-vé alakulás és azt követő nehezebb évek fejleményein keresztül napjainkig, az újbóli fellendülés időszakáig hűen dokumentálja a cipőgyár elmúlt hat évtizedének történéseit. Ezután személyes emlékek, visszaemlékezések, történetek következnek, majd a „Fontosnak tartjuk” című „adattári” részben számos fontos és hasznos információt tudhatunk meg a cipőgyár személyi állományáról, termelési adatairól, legfontosabb kereskedelmi partnereiről.

Az igényes kivitelű, fotókkal gazdagon illusztrált kiadvány méltó módon állít emléket a balassagyarmati cipőgyártás elmúlt 60 évének, és biztató képet fest annak jövőjéről.

Visszaemlékezések a vasfüggöny lebontásáról 1989–2014. (Szerkesztette: Hautzinger Zoltán). Győr, 2014, Magyar Rendészettudományi Társaság Migrációs Tagozat. 79 oldal.

A kiadvány a tavaly ősszel hasonló tárgykörben megrendezett konferencia anyagát tartalmazza – megemlékezve az Elektronikus Jelzőrendszer lebontásának, a páneurópai piknik, a kelet-német állampolgárok kiengedésének, valamint a német egység létrejöttének 25. évfordulójáról. (A tavalyi konferencia apropóját Sallai János „A vasfüggöny története, egy idejét múlt korszak lenyomata” című könyvének megjelenése adta.)

A visszaemlékezéseket két előszó vezeti be. Kovács Gyula ny. ezredes, az MRTT Migrációs Tagozatának elnöke azt emeli ki, hogy 1989-ben „a rendkívüli nehéz helyzet ellenére a határőrök, a határterületi lakosság, az emberek, mind a kormányzat, mind az ellenzék, jól vizsgáztak a történelemnek ebben a viharában.” Papp Károly r. altábornagy, országos rendőrfőkapitány az évfordulóra mint résztvevő – a ’89-es eseményeket a Soproni Határőr Kerület Törzsszázadának parancsnokaként élte meg – emlékezik vissza.

Janza Frigyes, az MRTT főtitkára, a konferencia elvezető elnöke felvezetését követően Sallai János fejt gondolatait könyve megjelenése kapcsán, majd Németh Miklós, Magyarország akkori miniszterelnöke 1989 őszét, saját vívódásait, tárgyalásait, döntését idézi fel a könyvben. Bíró Zoltán, aki 1989-ben a Magyar Demokrata Fórum vezetője volt, az események politikai hátterét világítja meg. Szakály Sándor történészként emlékezik vissza a rendszerváltás időszakára. Nováky Balázs ny. hőr. altábornagy és Vidus Tibor ny. hőr. vezérőrnagy visszaemlékezései azt idézik fel, hogy mit jelentett a határőrség szempontjából 1989 ősze.

A kötet az előadók által szabadon elmondottakat hangfelvétel alapján szerkesztve közli, így expresszív módon képes visszaadni a konferencia tartalmát, hangulatát.

(Válogatás a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság Szakkönyvtára legújabb szerzeményeiből)